

HITEL

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

MÁJUS

Körösi Csoma Sándor

Magyar politika Európában

A román nép és nyelv kialakulása

Szekták a magyar irodalomban

Közigazgatásunk reformja

TUCCI GIUSEPPE

ZATHURECZKY GYULA

TAMÁS LAJOS

KISS JENŐ

MARTONYI JÁNOS

MAGYAR FIGYELŐ

Tessedik Sámuel, a magyar önismeret úttörője – Magyarok és románok Máramarosban – Francia író a németekről – Magyar szellemi decentralizáció – Magyarország népmozgalma 1941-ben

SZEMLE

Entz Géza: Mai művészetünk irodalma

VII. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1942

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR

Megjelenik havonta négy iv terjedelemben. – Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. – Telefonszám: 20–83.
Póstacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ARA:

Egy évre 9 Pengő. Egyes szám 1 Pengő.

T A R T A L O M

TUCCI GIUSEPPE: Körösi Csorna Sándor	65
ZATHURECZKY GYULA: Magyar politika Európában	71
TAMÁS LAJOS: A román nép és nyelv kialakulása	77
KISS JENŐ: Szekták a magyar irodalomban	93
MARTONYI JÁNOS: Közigazgatásunk reformja	100

MAGYAR FIGYELŐ

ERDEI FERENC: Tessedik Sámuel, a magyar önismeret úttörője	116
MAKKAI LÁSZLÓ: Magyarok és románok Máramarosban	118
HESZKE BÉLA: Francia író a németekről	120
KÉKI BÉLA: Magyar szellemi decentralizáció	121
Magyarország népmozgalma 1941-ben	123

SZEMLE

ENTZ GÉZA: Mai művészetünk irodalma	124
-------------------------------------	-----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfejét Széchenyi *Hitelének* 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

A MAGYARSÁG ÚTJA

elindult önmagához. A múlté lett az a szemlélet, amely az állam tagjának tekintett mindenkit, aki az országba jött és befogadott mindenkit, aki jönni óhajtott, ellenben az országból százezrével engedte elszakadni a magyarság fiait s a távozót, aki átlépte az ország határát, végleg elvesztette szemei elől. Ugyanaz a szemlélet volt ez, amely csak állampolgárokat látva az államban, sokszor maga juttatta a magyarságot hátrányos helyzetbe az állam ellen törő nemzetiségekkel szemben: miközben magyarnak és nem magyarnak ugyanazt a lehetőséget biztosította, az utóbbiak többre tettek szert, mert megszervezkedtek és szervezeteik, valamint az ezek mögött álló idegen államok segítségével külön anyagi és szellemi forrásokhoz is jutottak. Ma a magyarság is érzi, hogy összefüzi az elrendeltetés: a bukovinai magyarokat egy korábbi nemzedék feleslegként részvétlenül elbocsátotta, a mai pedig szeretettel hazahozta. Nem a pusztá emberszámot, nem a munkaerőt, hanem a: magyart.

Vajjon milyen sorsot mér ki a jövőendő számunkra? Eljön-e még valamilyen mindent átható nagy együttérzés gondolata vagy a lelki szakadékok mélyülnek tovább? Lohad-e vagy magasabbra csap a népeket egymás ellen fűtő érzés lángja? Születik-e új formája a megújulást kereső társadalmi rendnek? A hatalmi, lelki és társadalmi küzdelmek nyomán alakuló új világban, a szemkápráztató technikai haladás, a szellem megállíthatatlannak látszó felfelé törése, az államban minden életviszonyba benyúló parancsai, a tömegek halmozódása és a tömegszervezés új lehetőségei között mi lesz magának a népiségnek a sorsa? Oldó vagy kötő erők lépnek-e jövőendőjébe? Mi lesz a társtalan magyar népiség sorsa?...

A kérdésekre nincs felelet. Azonban valamely nép annál bizonyosabban tartja meg magát, bármilyen jövőendő számára, minél tudatosabban viseli és éli a maga népiségét. Nem más népek lendülő vagy hanyatló sorsa a mienk, hanem valóban csak a magunké. Tiszta magyarságtudatra van szükség, amelyet a magyarságnak az élet egész szemléletét átható élmenye táplál. Tiszta magyarságtudat, amely éppen a tények tiszta tudatában keresi a magyarság és a Kárpátok övezetében élő népelemek új megértésének lehetőségeit és segíti elő a közös múlt történeti erőinek érvényesülését. Tiszta magyarságtudat, melynek számára a legfőbb kötelesség: megtartani a magyarságot, mely sokszor volt önmagát pazarló, és megtartani, kifejleszteni, kiművelni benne azt, ami magyart.

(Szabó István: *A magyarság életrajza*. 1942.)

E S Z Á M M U N K A T Á R S A I

*Tucci Giuseppe dr., a római egyetem ny. r. tanára, a legkiválóbb olasz Tibet-kutató, a kolozsvári m. Mr. Ferenc József tudományegyetem díszdoktora * Erdei Ferenc, író * Heszke Béla, a kolozsvári Mikes gimnázium tanára * Kéki Béla, könyvtári főtiszt a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban * Kiss Jenő, író * Makkai László dr., az Erdélyi Tudományos Intézet tanára * Martonyi János dr., egyetemi ny. rk. tanár * Tamás Lajos, egyetemi ny. r. tanár, az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója * Zathureczky Gyula, az Ellenzék felelős szerkesztője.*

JÚNIUSI ÉS JÚLIUSI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

MAKKAI SÁNDOR és OTTLIK LÁSZLÓ vezető cikkei
SZABÓ T. ATTILA:

A ROMÁNOK ÚJABBKORI ERDÉLYI BETELEPÜLÉSE
LÁSZLÓ GYULA: RÉGÉSZETI NÉPRAJZ ÉS MAGYAR ŐSTÖRTÉNET
SZABÓ ISTVÁN: A KOLOZSVÁRI SZÍNJÁTSZÁS MAI KÉRDÉSEI
BOÉR ELEK: GAZDASÁGI TELJESÍTMÉNYVERSENY
JAKÓ ZSIGMOND: A MAGYARSÁG ÉLETRAJZA
GUOTH KÁLMÁN: MAGYAR KÖZÉPKOR

A HITEL KÜLÖNLENYOMATAI

- Albrecht Dezső:* Az építő Erdély.
Parádi Kálmán dr.: A néptáplálkozás.
Venczel József dr.: Művelődéspolitikai vázlat.
Mikó Imre dr.: A romániai magyar kisebbség panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt.
Vencsel József dr.: öt székely község népmozgalma.
Szabó T. Attila dr.: Az első munkatábor.
Mester Miklós dr.: A nemzetiségi küzdelmek tanulsága.
Heinrich Mihály dr.: A nép táplálkozása kalóriaértékben.
Balogh Jolán dr.: Magyar mecénások Erdélyben.
Sinka József: Adatok a kolozsvári iparos és kereskedő ifjúság társadalmi viszonyainak tanulmányozásához.
A Vásárhelyi Találkozó.
Juhász István dr.: Az újértelmű román nacionalizmus.
Szabó T. Attila dr.: Az erdélyi magyar társadalomkutatás.
Nagy András dr.: Egészségpolitikai vázlat.
Mikó Imre dr.: A román kisebbségi statutum.
Nagy Ödön: Szórvány és beolvadás.
K. Kovács László dr.: A finn néprajzi mozgalom.
Sáry István dr.: A romániai szövetségi mozgalom.
Györffy István dr.: Az új magyar művelődés alapjai.
Oberding J. György dr.: A bukovinai magyarság településtörténeti és társadalomrajzi vázlata.
Vita Sándor: Erdély mezőgazdaságának helyzetképe.
Biró József dr.: Az erdélyi magyar műemlékpolitika feladatai.
Jancsó Elemér dr.: Gróf Mikó Imre, a művelődéspolitikus.
Tonk Emil dr.: Csecsemőhalandóság Erdélyben.
Makkai László dr.: Balkáni és magyar elemek a magyarországi román társadalomfejlődésben.
Mikó Imre dr.: Erdélyi politika.
Albrecht Dezső: Magyarság a változásban.
Venczel József dr.: Erdély és az erdélyi román földreform.
Molter Péter: Falukutatás Bálványosváralján.
Tamási Áron: Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.
László Dezső: Korszerű magyarság.
Venczel József dr.: A székely népfelesleg.
Szabó István dr.: Az asszimiláció a magyarság történetében.

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR

*A Kolozsvári m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem 1942. április 18-i Körösi Csoma Sándor-emlékünnepegyén elhangzott előadás.**

AZ EMBERISÉG nemcsak úgy gazdagszik, hogy merészen s örökké elégedetlenül új eszmék fölfedezésére, új rendszerek kitervelésére tör, hanem úgy is, hogy időnként megáll, visszatekint s megérteni igyekszik a maga távoli s már-már feledésbe merült gondolatait. Mert az új nem föltétlenül jobb a réginél s az időben-térben tőlünk messze eső elképzelésekben is annak az örök tűznek szikrái csillognak, amelyet az ember a világ minden táján fel-felgyújtott vagy a hamuból újraélesztett, hogy világosságot és vigaszt teremtsen magának fájdalmas élete és szenvedései útján.

De talán helyes volt az óhajtás, hogy olasz szóljon Körösi Csoma Sándorról a nagy tudós szülőföldjén, mert Magyarország és Itália vetették meg a Tibet-kutatás alapjait, minthacsak az eszmék világában működő, kifürkészhetetlen erők titkos rokonszenvet ébresztettek volna népeink s a »világ tetejének« misztikus mélységei között.

Gondoljuk csak el, Odorico da Pordenone volt az első, aki – anélkül, hogy eljutott volna Lhasaba – hírt adott e tájékról azon mende-mondák alapján, melyeket közép-ázsiai úttjáról visszatérőben hallott és ötödfél századdal később, amikor Róma hittérítő tevékenysége Ázsiára is kezdett kiterjedni, a pistoiái származású Ippolito Desideri jezsuita (aki a serai nagy hittudományi egyetemen élt, majd pedig Takpok'ier magányába vonult vissza) elemezte először skolasztikus elmével és finomsággal a lamaizmus kűszált, ködös dogmatikáját abban a *Tibeti jelentésében*, mely mélysége és gazdagsága folytán diadalmaskodott a századokon s az egyre tökéletesedő kutatáson.

A lhasai térítő munkában a jezsuitákat fölváltó kapucinus misszionáriusok kezébe került utóbb az az anyag, melyet Giorgi az *Alphabetum Tibetanumban* dolgozott fel s amelyet Moorcroft Körösi

* Tucci Giuseppet, a kiváló olasz Tibet-kutatót ez alkalommal avatta díszdoktorrá a m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem tanácsa. Az előadás szövegét dr. Várady Imre egyetemi ny. r. tanár fordította magyarra; teljes egészében az egyetem Acta-inak legközelebbi füzetében jelenik meg.

Csomának ajándékozott, mikor a ladaki karavánúton találkozott vele, megpecsételve ezzel a nagy magyar filológus tudományos sorsát.

Kőrösi Csoma megszakítás nélkül folytatja az olaszok munkáját, azt kiegészíti és a tibeti studiumokat szilárd filológiai alapokra helyezi.

A NAGYENYEDI KOLLÉGIUMBAN, majd pedig a göttingai egyetemen töltött esztendőik nem multak el haszontalanul. Itt lett természetévé a szabatsosságra törekvés, az elképzelt és a valóságos közti szigorú különbségtétel és az idegenkedés minden délibábos szórokonitástól és gyökfejtéstől, melyben a 18. századvégi erudíció annyira termékeny volt. A jó vezetés alatt végzett klasszikus tanulmányok fegyelme kristálytisztá eszmélkedésre nevelte, a gondolatok és történések architektúrájának világos vonalú, szépítgetések nélküli rekonstruálására, a lényeges eszméknek a maguk elementáris mezítelenségében való fölfedezésére. Valósággal személytelenné tudott válni, minden igyekezetét arra fordítva, hogy szellemének tiszta tükrében a vizsgált dolgok kísérteties látomása torzítás nélkül verődjék vissza. Ez Kőrösi Csoma munkásságának leglényesebb jellemvonása, ebben gyökerezik időtálló ereje, innen van, hogy olyan egészként áll előttünk, amelyben minden rész szükséges és biztos, semmi sem esetleges vagy önkényes. Az utána végzett kutatások kiegészíthették, gazdagíthatták tudásunkat, de az ő eredményeit jóformán sohasem helyesbítették vagy másították meg.

Szótára majdnem teljes egészében átment a későbbiekbe; egyesek pusztán lemásolására szorítkoztak, mint ahogy Schmidt tett általában, mások, mint Candra Das, a maga egészében beleillesztették saját munkájukba. S ez volt a sorsa nyelvtanának is, melyet Schmidt németre, Foucaux franciára ültetett át s melyet most újra kiadtak, mert egy századév múltán is el kellett ismerni, hogy senkinek sem sikerült azóta sem többet, sem jobbat nyújtania.

A tibeti kéziratgyűjtemények sovány katalógusai, melyeket Beck s a Sendai- és Otani-egyetemek adtak ki, Össze sem hasonlíthatók az ő ka'gyur-elemzésével; amazok üres cím- és névjegyzékek az övéhez képest, mely a Narthang-kiadás száz kötetében foglalt munkák magyarázatos áttekintését adja, az óriási anyag lapról-lapra való gondos áttanulmányozása alapján készült s vázlatául szolgál a buddhizmus irodalomtörténetének, amelynek megírására mindmáig nem történt kísérlet.

Otthonos volt olyan munkákban, amelyeket az utána következő tibeti filológia nem ismert, mert vagy feledésbe mentek vagy pedig tárgyi és nyelvi nehézségek miatt hozzáférhetlenekké váltak, neki azonban lehetővé tették rövid, független jegyzetek formájában a tibeti történelem időrendjének összeállítását, vagy a Vaidurya Dkarpo kúsza rengetegéből kiböngészett hindú és tibeti ciklusok egyezéseinek fölismerését s a Mahabharata és a Bhagavadgita verseinek azonosítását.

Kőrösi Csoma Sándor, a tudomány aszkéta vándora, győz a gyalogosan bejárt távolságok kényszerű fáradalmán, diadalmas-

kodik a kíméletlen szegénységen, mely sokszor a végső nyomorhoz áll közel, böjttel, nélkülözéssel, a tibeti kolostorok hidegével gyötri a testét s álmaihoz való rendületlen hűségében azt izzó szellemének alázatos szolgájává teszi. Áldozatai fölérnek a misszionáriusokéval, akik apostoli buzgalmuktól indítva nem egyszer átlépték a Himalayás rajongó hitükkel úrrá lettek a hegylánc ellenséges megközelíthetlenségén, mellyel Tibet az emberi kíváncsiság ellen védekezik. Egyedül képzeletének s reményének társaságában átvergődött a Zanskar, a Spiti és a Bashahar állam ösvényein, melyeket a barátságtalan természet mintha csak az emberi vakmerőség kihívására alkotott volna, majd pedig önkéntes rabságot vállalva, tibeti remeték módjára eltemetkezett Zangla és Kanam kis kolostoraiba, hogy utat vágjon magának a lamaizmus szövevényes labirintusaiba.

Legyen szabad e nagy férfiú emlékének szentelt napon felidéz-nem meghatottságomat, mely elfogott, amikor 1931-ben éppen Zanskarról jövet Sutlej völgyében a tibeti határ felé tartva ájtatos lélekkel elzarándokoltam a kanami kis templomocskához, melyet ma is Ka'gyur Lhak'an-nak hívnak, ahol Csoma Sándor tibeti módra élt 1827 augusztusától 1830 októberéig.

Ebben a meredek, morzsolódó sziklacsúcsról szűk és köves völgyre tekintő remetelakban, a Ri Purgyul sivár és járhatatlan ormai szomszédságában, ahol a rikta sovány növényzet aszott színei már a Nagy Tibet közelségét jelzik, pihent meg Kőrösi Csoma *a térben* tett vándorlása után, hogy egy még izgatóbb utazásba kezdjen *az időben* s a buddhista irodalomban szinte a megszállottak odaadásával elmélyedve az ismeretlenségből egy ezeréves vallás megragadó világát hántsa ki.

Az eszmény megvalósítására törő, hajlíthatatlan akarat diadala volt ez, az eszmény pedig egybeesett élete céljával és értelmével. S valóban, alig hogy befejezte szótárát és nyelvtanát s ki nyomatta a nagy szent enciklopédia analizisét, a munka és a szenvedések embertelen súlya alatt összeroppanva, idő előtt lehúnyta szemét Dardzsilingben, a lhasai út mentén.

KÖRÖSI CSOMA akkor érkezik Indiába, amikor a kalkuttai Ázsiai Társaság már megkezdte működését s a tudósok kicsiny, de érdeemes csoportja az első elfogadható fordításokban megismertette India szellemi kincseit. A Nyugat ámuló szemei előtt egy ezeréves bölcsesség tárult föl, mely megalázta saját hiúságában s magányos látnoki elmék fényének váratlan felvillanásával hasított bele az emberi tudatlanság éjszakájába. Goethe, a Humboldt testvérek, a Schlegelek és Schoppenhauer zsenije hódolattal hajolt meg az Upanishad és a Bhagavadgita előtt; a puranak első fordításai révén a Nyugat előtt ismeretessé vált hindú mitoszok a képzelet számára soha nem sejtett távlatokat nyitottak meg; de a képtelenségek, kúszá álmok, vad deliriumok egymás hegyén-hátán tobzódó, egymással összefolyó zürzavarában semmiféle fantázia nem volt képes értelmet találni s megfélemlítve vonult vissza s mondott le az allegorikus jelentés kereséséről, melynek pedig kétségtelenül ott kellett rejtőznie a látszólagos furcsaságok mögött.

Európa még semmit sem tudott a buddhizmusról, mert Desideri könyve, mely a lamaista teológia alapvető művét Tsonk'a pa Lam rin c'en mo-ját kivonatolta, kiadatlanul hevert a jezsuiták könyvtárában és sem Kínából, sem Birmaniából, sem Siamból nem érkeztek pontos értesülések a buddhizmus felől, vagy éppen olyanok jutottak el hozzánk, melyek a Keletnek ezt a legnemesebb és legmélyebb vallását a legszegényebbnek és legelhanyagoltabbnak tüntették föl. A kínai misszionáriusok Ricci példáját követve vonakodtak a boncok ruháját fölvenni s inkább a konfuciánus írástudók módjára öltöztek: az újjászületés törvénye, melyet ők tévesen a lélekvándorlás tanával azonosítottak és önkényesen pitagorasi elméletekkel hoztak összefüggésbe, útjában állott annak, hogy a buddhizmus iránt rokonszenv ébredjen a keresztények részéről.

Körülbelül abban az időben, amikor Kőrösi Csoma a Zanskar és Kanam remeteségébe vonult vissza, érkezett meg Birmaniából Sangermanonak a pali kútfők elég beható tanulmánya alapján készült ismertetése a buddhizmusról. E munkának hibája volt azonban, hogy – miként elődjének, Mantegazzanak, kísérletei is – nem hatolt ennek az Ázsia nagy részében a bölcsesség annyi fényével elterjedt vallásnak a mélyére, tanításainak egyetemes jelentésébe, hanem csak a felületen maradt és külsőséges értelmezésekkel elégedett meg.

Indiában a buddhizmus már jóideje lealkonyult s csak ezekben az években történt, hogy Hodgson, szinte valami öntudatlan megfigyelés alapján, a nepali gyűjtemények kutatásába fogva nyilvánosságra kezdte hozni a buddhizmus bölcséletének kincseit és irodalmának gazdagságát.

E fogyatékos ismeretek, elfogult értelmezések és hagyományos meg nem értés közepette szoborként magasodik föl Kőrösi Csoma magányos alakja, akiben nemcsak a *tibeti studiumok megalapítóját*, hanem a *buddhizmus tudományos felkutatásának kezdeményezőjét* is tiszteljük.

A buddhizmus bizonyára a legélettelebb s legfinomabb vallások egyike, amit ember valaha kigondolt saját halálos szomorúságának és kétségbeesett reménységének vigaszára; egy ilyen vallás spirituális jelentését nem lehet egyszerűen a könyvekből kiolvasni. Mélységei nem férnek bele a betű holt jelképébe, legfontosabb titkainak részeseivé csak a lélek teljes odaadása által, s nem az értelem dedukciói révén válhatunk. A buddhizmus megértésének egyetlen útja van, az, amelyet Kőrösi Csoma nyitott meg előttünk.

Példájával arra tanított, hogy ott kell élni a kolostorokban, hallgatni a nagy mestereket s szemtől-szembe látni, hogyan valósulnak meg bennük és a tömegekben a buddhizmus örök elvei.

Amikor Zangla és Kanam magányát elhagyta, Kőrösi Csoma sokkal többet tudott, mint a tibeti nyelvet; csodálatos munkabíráásával rövid néhány év alatt megtette a legnagyobb lamaista egyetemek doktorai számára előírt teológiai tanulmányok útját. A bka agyur és a bstan agyur gyűjteményeiben döbönt ámulattal olyan gondolatkincsre lelt, melyet a történelem viszontagságai eredeti szövegében nagyrészt elpusztítottak.

Az ő kutatásainak eredményeként Tibet egy csapással a hindú kultúra provinciájává lett: a buddhizmus szellemi öröksége vezette át Tibetet nomád barbárságának éjszakájából a kultúra világosságába; ősi egyszerűségét magával ragadta és legyőzte az érett gondolat varázsa, melyet aztán a tiszta lelkek ortodoxiájával ölelt magához és szent hagyatékként védelmezett, minden áron arra törekedve, hogy érintetlenül, változtatások és hozzáadások nélkül örökítse tovább.

A megközelíthetetlen szigetekként hegycsúcsokra tapasztott remetelakok, melyek alatt hasztalan hullámzik és zúg a szenvedély s az emberi bánat árja, s a nagy kolostorok, ahol a szerzetesek tétlen tömegei rejtegetik szigorú mesterek csöndes művét, voltak a hindú hagyomány szellemi örökösei. Tibetben, a mester és tanítvány megszakítás nélküli váltakozása folytán, mely a hit csodás erejétől táplálva elbírtá az idő múlását s a történelem rázkódtatásait, ma is folytatódik a szent szövegek exegezise, ma is fönáll a betű és a szellem közti közvetlen kapcsolat s jegyzetekben, kommentárookban, glosszáokban megnyilatkozik a legrégebb írások rejtett értelme. Kőrösi Csoma mindezt helyesen látta s mi manapság siető léptekkel a buddhista tanulmányoknak egy olyan új mozzanata felé haladunk, amelyet tibeti iránynak nevezhetnénk, mert e hőlepte ország mestereinek megfontolt bölcsesége vezet bennünket Sakyamuni vallásának ezredéves fejlődésében való benső megértéséhez.

Gondoljuk csak el, mi mindent foglalnak magukban a tibeti enciklopédiák: a hindú gondolkodás legnagyobb logikai építményeit Nagarjunától Dinnagoig, Vasubandhutól Dharmakirtiig; a fogalmak legszövevényesebb szerkezeteit, melyekben a tevékeny gondolat kiélesedik, megdicsőül s megsokszorozódik, büszkeséggel telve el önmaga iránt forrásvízhez hasonló átlátszósága miatt, mert nem borul rá árnyéka s homálya az ellentmondásoknak, melyek oly tragikussá teszik az életben s oly ellenségessé a természetben folyó küzdelmeket; találunk bennük továbbá természetes szükségből, szenttelenül szőtt dialektikus ábrándokat s mindezen kívül sokszorosán megvitatott, átdolgozott, jelentésük leggyökeréig s legtávolabbi kapcsolataikig követett összefoglalásokat, egy mérhetetlen irodalmat, amelynek mélysége százados magábaszállások eredménye s amelynek világosságában a kolostori élet zökkenők és rázkódások nélküli nyugalma tükröződik. S a tibeti exegeták segítsége hijján hasztalan kísértenők meg a tantrikus liturgia misztikus értelmének megértését s a hindú gnosist, amely India szent folyóinak partjain ugyanolyan vallásos rajongással törekedett a világ dolgai fölé kerekedni, mint a földközitengeri és közép-ázsiai hellén gnosis, még pedig olyan egyidejűséggel, mely részben titokzatos összefüggésekre figyelmeztet.

A lamaizmus ennek a gnosistnak szétlaposodása, rítusainak formalisztikus elgépiesedése, mely elhomályosította és megmerevítette az antik liturgiák beszédes értelmét; lassú átmenet kiválasztott szellemeknek a misztikus újjászületésen való szemlélődéseiből a nagy szerzetesi gyülekezetek mindennapi istentiszteletének tompa

közönyéhez. Ám ha e gnosis szelleme elborult, kimerült, sőt olykor elveszett is, szimbolizmusa tovább él a lamaista kultuszban s annak belső szellemi és liturgiai vázát képezi; aki ezt nem ismeri, végzetesen félreérti és meghamisítja a tibeti buddhizmust.

A metafizikának és esoterizmusnak ez az a végtelen világa, melyet Kőrösi Csoma, rátalálva a tibeti szellem hindú gyökereire, fölfedett az emberi értelem kíváncsisága előtt, mely sohasem fárad el újra meg újra föltenni az örökké válasz nélkül maradó kérdéseket a dolgok végzetszerűségéről.

EZ A FÉRFI MAGÁNYOS VÁNDORKÉNT bejárja fél Európát s fél Ázsiát, titokéhes, egyszerű lelkének szüzi kíváncsiságával olyan emberek közé jut, akikről olvasmányaikból csak annyit tudott, amennyi elég volt arra, hogy újat lásson bennük s hitének tiszta csodálkozásával győz a helyek és emberek ellenállásán. Fölfedező is volt tehát, akinek itinerariuma és úti jegyzetei ma nagy értéket jelentenek számunkra. Ám a felfedező sokszor kénytelen első személyben beszélni, hiszen ő az utazás főszereplője, az ő éber és ámuló kíváncsisága ad fényt és színt a dolgok közömbös csendjének, az ő lelkének álmodozó érzékenysége eleveníti meg azokat. S Kőrösi Csoma éppen ezért elfojtotta magában a felfedezőt és hallgat vándorlásairól, melyek a XIX. század elején megismétlik Marco Polo vakmerőségeit. Nem is tudnánk semmit útja irányáról és állomásairól, ha nem lett volna kénytelen beszélni róla – bár csak röviden s szinte kicsinylő hangon – Kennedynak írt levelében, mintha lelkesedése elnémítaná s nem engedné elárulnia értékes tapasztalatait.

A tudománynak ez az aszkétája énjét halálraítélte, mintha csupán a történelem által rábizott misszió gondviselészerű eszközének tekintené magát, s nem saját személyét becsülné, hanem a munkát, melyet esendő lénye fölládozásával el kell végeznie.

Kőrösi Csoma tudatában volt áldozata nemességének és szüntelen kész arra, hogy elhárítson magától minden jutalmat. Nem fogadja el segélyének felemelése címén az Asiatic Society által felajánlott ötven rupiát, sem Döbrentei nagylelkűségét s amikor pénzt küldenek neki hazájából, semmit sem tart meg magának, hanem ösztöndíjat alapít belőle.

Sok nagy ember halála a legváratlanabb ellentmondásban áll életével; egyesek tudtak élni, de nem tudtak meghalni s a halál olyan készületlenül találta őket, hogy érintése elhomályosította nagyságuk fényét.

De Kőrösi Csoma Sándor iránt kegyes volt a halál; tiszta lélekkel, orvosságok segítségét visszautasítva múlt ki a lhasai úton, Dardzsilingben. A tudomány magányos úttörője költőként élt álmai háboríthatatlan világában s hősként győzött a törvényeken, amelyek ingatag és állhatatlan földi valónkon uralkodnak.

TUCCI GIUSEPPE

MAGYAR POLITIKA EURÓPÁBAN

A POLITIKA ALKOTÓRÉSZEI természeti, történeti és szellemi kategóriák, de ezek értéke és ennél fogva értékelése állandóan változik. A politika mindég igyekszik többé-kevésbé határozott fogalmakra támaszkodni, ám ezek alkalmazása és felhasználása bizonyos fokig végül is a megérzés, a kombináció, talán leghelyesebben azt mondhatnók: a jóslat, a jövőbelátás dolga. Az igazi politikus, aki alatt ehelyütt is államférfiút óhajtunk érteni, a mában él, lényegében mégis minden cselekedete a holnapért történik. Így jutunk el ahhoz a megállapításhoz, hogy valóban helyes politikát csak karizmával megáldott egyén vagy nemzet tud folytatni. Ha a magunk magyar sorsára gondolunk, amelyet egy évezrede itt élünk a Kárpátok medencéjében, úgy minden érzelmi jelenségtől elvonatkoztatva, megállapíthatjuk azt, hogy elhivatott nemzet vagyunk, amely döntő pillanatban hivatástudattal megáldott férfiakat volt képes maga élére állítani, vagy ha ezek hiánya következtében a nemzet elbukott, úgy a bukás sötét időszakait lánglelkű férfiak világították be, akik ismét a boldogulás felé vezették a nemzetet. A szó legmagasabb értelmében vett államférfiak voltak ezek a magyar életben, ha foglalkozásuk nem is volt mindég a politikusé, hadvezéré, vagy kormányzati tényezőé. Sokszor megesett, hogy Reményik Sándor megfogalmazásában »egy-egy költő mondhatta el joggal, az állam mostan én vagyok«. Ennek a szellemi és lelki készségnek köszönhetjük eddigi fennmaradásunkat, azt, hogy végül is mindég élni tudtunk adottságainkkal és köszönhetjük jövőnknek mai nagy kilátásait, amelyeknél biztatóbbak nagy hatalmi létünk összeomlása óta, alig adódtak számunkra.

A klasszikus kontinensnek – belső széttagoltsága következtében – az utóbbi századok során egy perifériális hatalom, Anglia lett az arbiterje. Az elmúlt századokban Európa egyetlen olyan szárazföldi hatalommal sem rendelkezett, amely képes lett volna a vezetést vállalni, megtartani és azt maradéktalanul érvényesíteni. Így került túlsúlyra a brit imperium, amely helyzeténél és önös érdekeinél fogva arra kényszerült, hogy a kontinensen egymásra úszított hatalmak között, diplomáciai és gazdasági erejével az egyensúly elvét valósítsa meg és ily módon az egymással szemben álló felek küszködéseiből húzzon elsősorban a maga számára hasznot. A brit, vagy helyesen világtávlatra szélesítve ki a kérdést, az angol-szász hatalom nagy partnere az európai politikában, – nyugati és azok rendszeréhez tartozó középeurópai szövetségeseitől eltekintve – a szlávok. Az orosz birodalom és annak európai testvérállamai kötötték le kelet felől a germán erőt és akadályozták meg ezzel az egészséges európai kifejlődést. A németiség »Volk ohne Raum« lett és minél erőteljesebben fejlődött ki a német egység és ennél fogva minél világosabban érezte elhivatottságát, valamint Európával szembeni jogait és kötelességeit, annál jobban érezte a

tér hiányát is, amelyben a jogoknak és kötelességeknek eleget tehet. Az utolsó kétszáz esztendő német politikájának minden tette többé-kevésbé világosan kifejezve, de határozottan ennek a helyzetnek a megváltoztatását célozta.

Európa mai ellentétei nagy vonalakban ebbe sűrítethetők össze. Az ellentétek általános megoldásának első nagy véres állomása az 1914–18-as világháború volt, amelynek politikai indokolása frazeológiai talán más volt, mint a jelenlegié, de lényegében hajszállra pontosan azonosak voltak céljai és így a most folyó háborút nem tekinthetjük egyébnek, mint az őt megelőző szerves folytatásának, amelyet csak egy két évtizedes »fegyvertelen háború« szakított meg.

A magyar politikát Európában ezek a körülmények határozzák meg. Végeredményben ma mint független ország sem teszünk egyebet, mint amit tettünk negyedszázaddal ezelőtt, mint a monarchia társországa: helyzetünk felismerésében vállaljuk a sors és elhivatottságunk által reánszabott feladatokat, azok minden kockázatával.

MAGYARORSZÁG FÖLDRAJZILAG az ellentétes európai erők metszéspontjában fekszik és ennél fogva történelmének egész ideje alatt kénytelen volt a kiegyensúlyozó elem, a rendező hatalom, a közvetítő tényező, tehát a végvár és egyben az előretolt bástya szerepét betölteni. A magyar politikai génusz nagy felvillanásaira, István királyra, Szent Lászlóra, IV. Bélára, Nagy Lajosra, Mátyásra, majd Bethlen Gáborra és az utánuk következő szűkebb magyar életből születő nagyjainkra, Rákóczi, Széchenyire, Kossuthra, Deákra, Andrássyra, Tisza Istvánra – hogy csak a világháborút megelőző neveket soroljuk fel – talán felesleges emlékeztetni és felesleges részletezni mindazt, ami e nevekhez fűződik. De a politikai vonal a nagyhatalmi Magyarországtól Mohácson és a trianoni Magyarországon át mind a mai napig töretlen és azonos. Súlyos helyzetünkben nem egyízben voltunk kénytelenek meghajolni a kényszerűségek előtt, de ez a hajlékonyság és rugalmasság egyben mérhetetlen erőt jelent: az öntudat és a jövőbe vetett hit erejét. Európa színe előtt emelt fővel mondhatjuk el, hogy soha elhivatottságunkból fakadó semmiféle jogunkat fel nem adtuk és ha a legcsekélyebb erő birtokában voltunk, mindenkor készen állottunk, messze önös céljainkon túl, gyakran irtózatossággal áldozatok árán is tudatosan szolgálni az európai közösséget. Hatalmi helyzetünkhöz mért súllyal és erőnkhez mért hatással egyensúlyoztuk ki és befolyásoltuk az európai politikát, mindenkor az európai együttélés lehetőségeinek megteremtése szolgálatában, akár a germánságról, a latin népekről, az ozmánokról, vagy szlávokról volt szó. Az Árpádok, az Anjouk, Mátyás király európai nagyhatalmi politikája más és más elemekre támaszkodott, de akár Bizáncról, akár Bécsről, Nápolyról, Krakkóról vagy Isztanbulról volt szó, a politika lényege a magyar birodalmi gondolat szolgálata volt. A magyar birodalmi gondolat lényege pedig az, hogy a Kárpátok medencéjében olyan államhatalmat létesítsen és tartson fenn, amely képes a kiegyenlítés és együttélés feladatát betölteni. Ezt a feladatát Magyarország

nem mint »ütköző állam« tölti be, hanem mint Délkelet-Európa rendező hatalma! E feladat betöltésére Európa e földrajzilag egységes, de népileg és szellemileg annál tagoltabb területén, egyedül a magyar birodalom képes, éspedig annál maradéktalanabban, minél nagyobb az ereje. A szentistváni birodalom területén egyetlen más hatalom vagy faj sem tudott a magyaron kívül tartósan államot létesíteni vagy hatalmat gyakorolni, mert egy sem volt képes birodalmat: a népek feletti és őket egybefogó szellemi és politikai egységet teremteni. A szentistváni birodalom ezért híd kelet és nyugat között, ezért rendező hatalom, ezért előretolt bástya és végvár, mert a területén élő különböző népek között a birodalmi értékrendben kifejezve teremt meg a szimbiózist és ezzel elősegíti és lehetővé teszi a nagy európai erők életközösségét is.

A végzetetlen szteppékről magunkkal hozott nomád és a nyugatról átvett városiasság bámulatosan keveredett szelleme és az ebből a szellemből fakadó életformák és hagyományok, a latin-germán és keleti elem keveredése tesznek egyedül minket, magyarokat, önmagunkból folyóan alkalmassá e nagy európai feladat betöltésére. Mert ha civilizációnkkal tökéletesen hasonultunk is a nyugathoz, úgy szellemiségünk és politikai habitusunk minden faji elkeveredésünk ellenére változatlanul magán hordja nomád lovas őseink bélyegét. A mult és a hagyomány kérlelhetetlenül határozza meg a jelent és innen van az, hogy míg egy évezreden keresztül – ha másképpen nem, úgy szellemiekben mindég birodalmat alkotva – megmaradtunk magyaroknak, ezért népi, nemzeti és jellembeli sajátosságainkat ma sem vagyunk hajlandók feladni vagy alárendelni még oly emelkedett, de tőlünk idegen eszméknek, gondolatoknak vagy formáknak.

E népi és nemzeti sajátosságaink hozzák magukkal vaskövetkezetességgel azt, hogy – mert más az elrendeltetésünk – nem vagyunk képesek a helóta népek sorába süllyedni és önmagunkból folyóan nem áll módunkban alárendeltségi viszonyba kerülni egyetlen nemzettel szemben sem. A magyar politika lényege, amelyet ha kell, úgy parancs számunkra, hogy tettekkel bizonyítsuk: *barátok mindég, szolgák soha lenni nem tudunk...*!

A magyar történelem tragédiája a mohácsi vész óta az volt, hogy ezt az igazságot a fölöttünk uralkodó hatalmak nem ismerték fel, vagy nem ismerték el. Ezért fegyveres ellenállás ellenállást követett részünkről, életünknek legmegtiportabb korszakaiban is. Pedig másfelől 1867 a legfényesebb bizonyítéka annak, hogy akár egy mondvacsinált szabadság keretében is tudtunk barátok, fegyvertársak és a bukás pillanatán túl kitartó hívek lenni. Politikai jellemünkre talán legélénkebben világít rá az, hogy szívből tudtuk apánknak nevezni és őszinte szeretetünkkel körülvenni azt a fejedelmünket, akinek multját az aradi vesztőhely, és az abszolutizmus korszaka árnyékolta be. Jellemző talán ránknézve, hogy a bukás biztos tudatában, abban a tudatban, hogy mi csak veszthetünk, vállaltuk a világháború minden kockázatát és kitartottunk szövetségeseink mellett a tragédiát követő időkben is, amikor ők nem voltak hajlandók tudomást venni rólunk. Évszázados független-

ségünk küzdelmeinek keserű körülmények között elért eredményei nem szédítettek el, nem hajtottak az ellenfél táborába, de kerestük a kapcsolatokat újból, immár független és szabad néphez méltóan, egykori szövetségeseinkkel, olyan időkben is, amikor súlyos világnézeti ellentétek választottak el tőlük. Kerestük nemcsak a hűség és becsület jegyében, hanem abból a történelmi felismerésből, hogy csak velük együtt tölthetjük be európai hivatásunkat. Ennek a magatartásunknak és felismerésünknek folyománya pillanatnyi politikánk, amely elsőként állított a tengelyhatalmak oldalára (és a tengely kialakításában is volt némi részünk) olyan időkben, amikor a melléjük állás a legsúlyosabb kockázatot jelentette számunkra.

AMIKOR A BERLIN-RÓMA TENGELY LÉTREJÖTT, bennünket már a történelmi hagyományokon túlmenően az új barátság szálai fűztek Európa két ifjú impériumához. A két nagyhatalom célja az 1914-ben kirobbant világháború győzelmes befejezése, azaz a Páris-környéki békék maradéktalan jóvátétele. De a tengely egyúttal többet jelent: dél és észak, a germánság és a latinitás, az európaiság egyesülését, fegyverek szövetségén, államközi barátságon túl, szellemben, formában, életlátásban egyaránt. A nemzeti-szocializmus és a fascizmus nagy szimbiózisa európai együttélést jelent. Együttélést magasabb társadalmi életformákban, egy új elvekre felépített és kitágult gazdasági rendszerben az igazi Európa: a latin-germán szellem irányítása alatt. Ebben a nagy együttműködésben politikailag a német birodalom Észak- és Közép-Európa, az olasz imperium a Földközi-tenger és Afrika rendező eleme. A tengely hatalmainak is feladata a kiegyenlítés, a közvetítés, a különböző fajok és nemzetek együttélésének lehetővé tétele: a birodalmi eszme európai vetületű szolgálata. Törvényszerűen alakult ki tehát a Berlin-Róma tengelyhez kapcsolódva a Berlin-Róma-Budapest háromszög, nemcsak a célok és eszmék azonossága miatt, hanem azért, mert az új európai rendet hirdető két nagyhatalom felismerte azt a törvényt is, hogy a keleti Kárpátok pereméig, azaz a klasszikus Európa határáig mint földrajzi középpont ebben az életterben csak Budapest képes maradéktalanul és megfelelően megteremteni és csak a magyar birodalom képes megtartani és érvényesíteni az új európai szellemet és rendet. Nem történt tehát egyéb, minthogy évezredes küldetésünk teljesítésének egy újabb formájához érkezünk el. Ennek a háborúnak a győzelmes befejezése után egyetlen partnerünk a Berlin-Róma tengely lesz és a minket körülvevő kis népek közötti hivatásunkat Csáky István értelmezésében kell betöltenünk: *primus inter pares*, elsőként lenni az egyenlők között.

Európa és a világ tragédiája, hogy a magasztos célért, az igazi és jó békéért, ismét fegyverrel kell küzdenünk. De ha a rendezés most számos vonatkozásban a kard jogán történik is, a végső megoldás mégis szükségképpen azokon a tiszta hitelveken fog nyugodni, amelyek alkalmasak a nemzetek egymásközötti viszonyát és a békés, valamint termékeny együttműködés lehetőségét szabályozni. A tengelyhatalmak vezetőinek egyik, talán legjellemzőbb vonása a

józan mértéktartás. Tudják, hogy ennek hiányában megtorlás megtorlást követ és a sors szekerének kereke ma ezt, holnap amazt lendíti felül. Amikor tehát az ifjú európai hatalmak térbeli egységben gondolkoznak és cselekszenek, úgy szükségképpen kénytelenek elismerni annak a térbeli egységnek törvényeit is, amelyet függetlenségünk és szabadságunk biztosítása mellett egyedül mi, magyarok, vagyunk elhivatottak és képesek betölteni. *A nagy bismarcki gondolatnak új alkalmazása tehát, szoros kapcsolatban Cavour eszméivel, az a politika, amelyet a tengelyhatalmak velünk szemben folytatnak és ennek felismerése kötelez bennünket egyfelől annak európai távlatú szolgálatára, másrészt arra, hogy belső viszonyainkban méltóképpen felkészüljünk az ebből adódó feladatok hordozására.* Félreérthetetlen szavakkal kifejezve, politikai magatartásunk európai vetülete az, hogy egyfelől sziklaszilárdan és minden következményt vállalva álljunk szövetségeseink oldalán, másfelől ugyanezzel az elhatározottsággal és szilárdsággal biztosítsuk és építsük ki szabad és sajátos jellemünknek megfelelően szabad és sajátos életlehetőségünket, amely utóbbi nélkül európai elhivatottságunknak sem tudunk eleget tenni.

AZ ERŐ MINDEN POLITIKA ALAPJA ÉS LÉNYEGE. Ennek az erőnek megszerzésén fáradoztunk az összeomlás pillanatától kezdve. Mai politikánk alapelveit, a nagy belső reformok jegyében egy egész világgal szembenállva, Szegeden fektettük le és azóta céltudatosan és töretlenül folyik a felépítés. Megteremtettük a belső rendet, kiléptünk külpolitikai elszigeteltségünkől és megvetettük alapjait egy jobb magyar életlehetőségnek. Elsőknek hirdettük és szolgáltuk egész Európában a keresztény, nemzeti és szociális gondolatot. Igaz, hogy elesett körülményeink következtében, a reánk nehezedő irtózat nyomás alatt, az élet lehetőségének parányisága mellett nem gondolhattunk forradalmi cselekedetekre, terveink gyors megvalósítására. Lassan haladtunk előre, mások megelőztek, de előrehaladtunk! Igaz, nyílt és vérző ma is ezernyi belső kérdésünk, amelyek kívülről bírálatot, belülről csüggedést okoznak. A szűkreszabott tér, amelyben két évtizeden át élni kényszerítették, nyomasztóan korlátozza fejlődési lehetőségeinket is. A marxista forradalomtól lejáratott eszméket nem írhattuk nemzeti lobogókra. Az igazi szociális megújulás lényegét tevő nagyobb szociális igazság, a föld, a tőke kérdései csak később kerülhettek nemzeti programmunkba. Az összeomlás után egy ifjú Magyarországgal szemben az aggastyánok Magyarországa lett úrrá és a modern társadalmi életformák helyett a neobarok vette át a hatalmat. Politikai életünket véleménykülönbségek erőtlennítik, amelyek néha nemcsak az eszközök megválogatásában nyilvánulnak meg. Közvéleményünkben, mitsem törődve a mindenkori magyar kormány nyílegyenes és félreérthetetlen politikai magatartásával, a kuruc-labanc világ árnyai lebbennek fel, köntöséül a zsidó liberálisoknak és a habzó szájjal magyarságot hirdető idegeneknek. A népi Magyarország áll szemben ernyesztő küzdelmet folytatva a neobarok Magyarországgal. Pedig a birodalom lényegét, a különböző elemek szimbiózisát

nemcsak különböző népek és fajok, nemcsak eszmék és áramlatok, hanem ember és ember között is meg kell valósítanunk szociálisabb viszonyok teremtésével, amelynek nemcsak anyagiakban és társadalmi rendben, hanem szellemben és erkölcsben is kifejezésre kell jutnia. A birodalom a keret, amelyet az erőnek kell fenntartania és az erkölcsnek kell megtöltenie. Mérhetetlenek ezek a belső feladatok, amelyeket meg kell oldanunk, hogy európai feladatainknak eleget tehesünk. De az élethez tér kell és a mi életünk számára egyetlen lehetséges tér az, amelyet Szent István birodalmának nevezünk.

Nem felesleges talán, ha néhány szót szólnunk e helyen arról a szerepről is, amely a visszatért Észak-Erdély magyarságának jutott osztályrészül Magyarország európai politikájának ilyen kialakításában. A természetes és köteles munkavállaláson túl ez a magyarság adni is tud az egyetemes magyarságnak, és ezzel Európának. Adni tudja a kisebbségi múlt megpróbáltatásaiból fakadó tanulságokat és erőt. Adni tudja az emberek egymáshoz nagyobb közelségét, az erre felépülő kollektív magatartást: a népi magyar birodalmat. A kisebbségi ember a szenvedésben tisztultabb ember típusa és vajjon mi egyéb ez emberben, mint amit az Új-Európa emberének álmodtak meg és ezek közössége vajjon mi egyéb társadalomban, mint amelynek elérésén ma Európa fáradozik. Lehetnek mások az elnevezések, mások a fogalmak és a körülmények, de a lényeg azonos: új világ és ezzel az új világ embere van megszületőben. Ezt az új embert adni hivatása Erdély magyarságának, a magyar politikában. Hogy adni tudja, arra biztosíték, hogy a legvésebb és legcsüggesztőbb időkben is magyar és ezzel európai tudott, mert és akart maradni.

ZATHURECZKY GYULA

A ROMÁN NÉP ÉS NYELV KIALAKULÁSA

HA VÉGIGNÉZÜNK Európa délkeleti felének néprajzi térképén, akkor nemcsak a tulajdonképpeni Romániában, hanem másutt is találunk kisebb-nagyobb számban románokat (oláhokat). Eltekintve a Szovjet dnyeszterentúli területén szervezett s immár felbomlott román tanácsköztársaságtól, és az Isztriában »Val d’Arsa« néven az olaszok által létesített közigazgatási kerülettől, amelynek lakói az ú. n. *isztriai oláhok*, románok napjainkban a Balkán-félszigeten is találhatóak. A Timok völgyében letelepedett románság mellett különösen az ú. n. *arumunok* (vagy másképpen makedo-oláhok) érdemelnek említést, akiket a délszlávok cincároknak neveznek. Az utóbbiak a hajdani Makedónia területén és a Pindosz-hegység környékén élnek. Délről vándoroltak be a Bulgáriában lakó arumun telepések és az ú. n. farseróták, akiken az Albániába sodródott arumun pásztorokat értjük. A *megleni oláhok* görög Makedóniának Mogléna (törökül: Karadzsova) nevű hegyes vidékén éltek a legújabb időkig. Nagyrészüket elbolgárosodott és mohamedán vallású lett, maradékaikat arumun telepésekkel együtt a dobrudzsai Cadrilaterben helyezték el. Felső-Magyarországon és déllengyel területen szintén sok nyomát látjuk az oláh pásztoroknak, akik közül többen Dél-Oroszországon keresztül már régebben egészen a Kaukázusig eljutottak nyájaikkal.

Természetszerűleg vetődik fel a kérdés, hogy ez a viszonylag nagy sugarú elterjedési övezet milyen történelmi előzmények eredménye, más szóval, hol kell keresnünk azokat a vidékeket, ahol a román nép és nyelv kialakulhatott. E kérdésnek tudományos felderítése már azért is gyümölcsöző, mert a hivatalos román állásfoglalás szerint, amelyet néhány haladottabb felfogású kivételtől eltekintve a román történészek és nyelvészek is magukénak vallanak, a románság az erdélyi dákok és rómaiak keveredéséből keletkezett volna. Ez az ú. n. kontinuitás-elmélet lényegében a renaissance korában keletkezett és humanista tudósok állították fel. Alkatelemei a XV. és XVI. század kezdetleges történetírói szemléletéből fakadnak s maga az elmélet körülbelül azoknak az irodalmi eredetű mondáknak a nivóján mozog, mint pl. a franciák őseit Trójából származtató hősi legenda.

Nem célunk ezeknek a néhány szóban még ismertető legendás, tudálékos eredetű mondáknak részletezése, mert korunk fejlettebb eszközökkel kutató tudományossága már régen napirendre tért felettük. Annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy a románság eredetének problémáját legelőször nem román tudósok, hanem nyugati szerzetesek, humanisták, bizánci krónikások vetik fel. A »honnan« kérdése, mely a nemzeteket öntudatosodásuk megindulása idején annyira izgatja, maguknál az oláhoknál csak jó későn, a XVIII. században merül fel, amikor a görög-katolikus erdélyi román papok a magyarországi humanizmus és felvilágosodás szellemét elsajátítva és politikai törekvéseiket történelmi mezbe öltöztetve a dákoromán

nyelvészet és történetírás megalapítóivá lesznek. Ezek a tanok lényegében a humanista felfogásra támaszkodnak s azokkal együtt elavultaknak tekinthetők. Hogy a kontinuitás elmélete egyáltalában létrejöhetett, annak a humanista tudósok fejletlen s éppen ezért felületes módszerei mellett még az is okozója volt, hogy a történeti források századokon át mélyen hallgattak az erdélyi és részben a balkáni románságról. Kelet-Európa történetében még csak egy másik nép van, amely hasonlóan hosszú lappangás után először a XI–XIII. századok folyamán jelentkezik a történelem színpadán, anélkül, hogy ókori gyökereihez a forrásadatok szakadatlan láncolata vezetne vissza: az albán. A vlahokat először Kedrenos bizánci történetíró említi az ochridai tótól délkeletre, Kastoria és Prespa környékén, a Kr. u. X. század második felében. Erre az említésre az a történetíró tollára kívánczó esemény adott alkalmat, hogy kóbor oláh pásztorok a Szép-Tölgyek nevű helyen megölték Dávid bolgár fejedelemfit. Még nagyobb a történelmi hagyomány hézagossága Erdélyben, amelyet Aurélianus 270 körül ürit ki, oláhokat pedig először az 1210-es év hadi eseményeivel kapcsolatban emlegetnek a magyar királyok oklevelei. Ez a *csaknem ezer esztendő*s forráshagyományhiány még külföldi történészek figyelmét sem kerülte ki. Ferdinand Lot, a középkor jeles ismerője írja erről: »Ce mutisme de dix siécles est impressionnant!« (»Ez a tíz évszázados némaság meggondolkoztató!« Vö. Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe. Paris, 1937. 282. l.)

A Balkán-félszigeten a romanizált lakosság utolsó említései és a vlahok első említései közötti időköz jelentékenyen kisebb. A félsziget északi felében elhelyezkedő latinnyelvű tartományok lakosságának sorsát a VI. század elején meginduló és a VII.-ben tartós települési formákban kikristályosodó szláv megszállás pecsételi meg. A szlávok mellett az avarok dúlták a Balkánt és eljutottak Konstantinápolyig. Mauricius császár uralkodása alatt említik a források utoljára Alsó-Moesia fővárosának, Marcianopolisnak a nevét (Theophylaktos Simokattes) a VI. és VII. század fordulóján. Ennek a városnak a püspöke még résztvesz a 325. évi nikeai zsinaton, míg az 553. évi konstantinápolyi zsinaton – az egyházmegyék felbomlása és elnéptelenedése miatt – már egyetlen moesia püspököt sem említenek. Az északi latin tartományok romanizált népessége – a Dalmát tengerpart kivételével – általában legfeljebb a VII. század elejéig maradhatott fenn szórványosan. Ezt az időpontot alapul véve, a balkáni vlahok legelső említéséig alig *négyszáz esztendő* múlva kerül sor.

Ezt a négy évszázadot a nyelvtudomány bizonyossága szerint a vlahok a szintén pásztorkodást űző albánokkal együtt a Balkán-félszigeten töltötték. Arra a kérdésre, miért nem említik legalább a bizánci történetírók az oláhságot ez alatt az idő alatt, nézetünk szerint a következő választ adhatjuk: Ellentétben a népvándorlás korának fegyveresen fellépő, katonailag kitűnően megszervezett és államszervező képességgel megáldott germán és török népeivel, a *vlahok nem tartoznak a népvándorlás korának honfoglaló népei közé*. A pásztorkodó középkori románságnak voltak ugyan kezdet-

leges fegyverei, de ezeket nem használta honalapításra kiszemelt területek meghódítására, hanem védekezésre, legelőinek biztosítására és az ide betolakodó idegenek megfélemlítésére. (Barbarossa kereszteseit pl. mérgezett nyilakkal támadták meg Bulgária hegyei között.) Ezt különben Kelet-Európa történelméből is világosan látjuk. Sámuel bolgár cár már a magyar honfoglalás ideje előtt mint keresztény államfő száll szembe Bizánccal, a horvátok zsupánságokban szervezkedve fejlődnek keresztény királysággá, a szerbek a XIV. században Dusán István alatt nagyhatalommá nőnek, csak a vlahok hasonló önálló próbálkozásairól, történelmi szerepléséről hallgatnak a források. A Kedrenos utáni említések a XII. századig szintén kizárólag balkáni oláhokra vonatkoznak. 980 felé Hellász oláhjairól hallunk. Bulgária megsemmisítése után Bolgárölő Vazul bizánci császár 1019-ben elrendeli, hogy az oláh pásztorok az ochridai görög-keleti püspökség fennhatósága alá kerüljenek. Majd Kekaumenos XI. századi történetíró foglalkozik Tesszália, Hellász és Makedónia oláhjaival. Megbízhatatlan, esküszegő népnek tartja őket s óva inti honfitársait, hogy őrizkedjenek tőlük s a városokba ne eresszék be őket. Kekaumenossal egyidőben Anna Komnene emlékezik meg nomád életet élő oláhokról, Kinnamos pedig arról értesít, hogy Vatazes Leó seregében, amely 1167-ben a Fekete-tenger felől támadta Magyarországot, vlah zsoldosok is voltak.

A XII. században Szarajevótól délre említik a források Stari Vlah-t s ugyanakkor még Prizren környékén bukkannak fel vlah pásztorok. A XIII. században pedig a Tara, Lim és a Neretva folyók környékén, Montenegrótól északra beszélnek róluk. Voltaképpen politikai története a balkáni oláhoknak nincs, az államalkotásig sohasem jutottak el, a más népek által tartóson elfoglalt területeken pásztorkodtak és jobbágykodtak. Az északra vándorolt román-ság is későn hallat magáról a történelem színpadán. A magyar király fennhatósága alá kerülő kenézekről, akik az Aldunától északra eső területeken foglalkoznak az oláhok letelepítésével, először IV. Béla magyar uralkodó 1247-ben kelt oklevelében olvashatunk. Ugyanakkor hallunk Litovoj olténiai és Szenszláv munténiai vajdáról is, akiknek földjéről és jogairól szintén a magyar király intézkedik. A későbbi ókirályság történelmi magját képező két vajdaságot csak a XIV. század első felében alapítják meg. A havaselvi (oláh) vajdaságot a kún ősöktől származó Baszaráb, Károly Róbert hűbérese (Basarab woyuoda noster Transalpinus), Moldvát pedig Nagy Lajos hűtlen vajdája (Bogdan noster infidelis quondam Vayvoda de Maramorosio).

BALKÁNFÉLSZIGETI ROMANIZMUS

A KELETEURÓPAI ROMANIZMUS s ennek kebelében a románság sorsa egészen másképp alakult, mint a nyugati római tartományokban az ottani romanizmusé. Ha a románság középkori történelmét helyes távlatból akarjuk szemügyre venni, akkor nem szabad elfelednünk, hogy a romanizmus önfenntartó képessége és műveltség-átörökítő készsége egészen más volt a Balkánon, mint Nyugaton.

Már a birodalomnak a IV. század végén bekövetkező kettészakadása után megkezdődött a Keleti Császárságban a latin nyelv fokozatos háttérbeszorulásának korszaka. Ennek eredményeképpen a latin először az állami életből, majd végre a hadsereg vezényletéből is kiszorul s helyét a Bizáncban egyeduralomra törő görög nyelv veszi át. A VIII. században a görög nyelv uralma befejezett tény. Míg nyugaton a latin nyelv és kultúra a katonailag diadalmaskodó germánságot szellemi vonzóerejével hódítja meg, a bizánci területen tengődő, megtizedelt létszámú latinnyelvű népréteg képtelen a nagy tömegben rázuduló idegen elemek kulturális áthasonítására. Ez az óriási fajsúlybeli különbség abban a tanulságos és jellemző tényben tükröződik, hogy míg nyugaton a germánok romanizálódnak (elfranciásodnak, elolaszosodnak, a spanyolok őseibe olvadnak), addig *Keleten éppen megfordítva zajlik le a régi és az új világ találkozása és egymásrahatása*: a hódító és tömegesen betelepülő szlávok olvasztja be a Fél-szigeten szórványosan itt-ott még fennmaradó, latinul beszélő népi szigeteket. Ha ez nem így történt volna, akkor a mai Bulgária, Észak-Szerbia, Bosznia-Hercegovina és Dalmácia területén neolatin nyelven beszélő népeket kellene találnunk. A balkáni népi latinság, amely még a Nyugati Császárságnak az V. században bekövetkező bukása előtt sodródott a bizánci érdekszférába és művelődési övezetbe, a két részre szakadt impérium közötti barátságatlan légkörben elvesztette azt a hatalmas támaszt is, amelyet a Nyugaton sértetlenül virágzó latin nyelv jelentett volna, ha Keleten is megmarad az az Egyház és az Állam hivatalos nyelve. Teljesen magáraulaltságában nem gondolhatott a barbárok, elsősorban a szlávok, romanizálására *s már kezdettől fogva önvédelemre kellett berendezkednie.*

Már Dacia Traiana kiürítése után az lett a Balkán-fél-sziget északi felében elhelyezkedő latinnyelvű lakosságnak a történeti hivatása, hogy a barbároknak átengedett dáciai hídfő katonai szerepét átvegye, hogy keleti határőrvidéke legyen a Birodalomnak, a népvándorlás szakadatlanul tovább tomboló viharainak közvetlen leküzdője, felfogója. 378-ban Valens császár kudarca már sejteti annak a feltartóztatlan történeti folyamatnak kibontakozását, amelynek eredménye a Keleti Császárság hatalmának megingása lett az Alduna vonalán. Galerius és Diokletianus erődítési politikáját Justinianus fejleszti tovább s Procopiusból tudjuk, hogy nemcsak az Alduna vonalán, hanem a Balkán belterületén is több száz megerősített helyet építtetett. Mindez azonban elégtelennek bizonyult, a Dunavonal áttörése a főképpen városokban tömörülő romanizált elemek sorsát végképpen megpecsételte, el kellett pusztulniuk, anélkül, hogy a római műveltséget ennek Nyugaton tapasztalható sugárzó erejével tudták volna hódítóikra átszarmaztatni.

Vizsgáljuk meg röviden, hogy a balkáni romanizmus települési viszonyok és foglalkozás szerint megkülönböztetett rétegeinek fennmaradását milyen tényezők akadályozták meg, illetve milyen tényezők segítették elő. Kétségtelen, hogy a városlakás olyan körülmény, amely előbb-utóbb a romanizált lakosok pusztulását vagy teljes beolvadását vonta maga után. Nemcsak Dáciában, ahol a városi élet

már a Kr. u. III. század folyamán tönkrement, hanem másutt is mostoha sors várt a városlakókra. A zsákmányoló barbárok első-sorban a nagy városokat fosztották ki és rombolták le. Legtovább az Adria partján, Dalmáciában virágzott a városi élet, amit Itália és főleg Velence közelsége magyaráz. De még ez sem tudta megakadályozni a dalmát városok elszlávosodását, amely kb. a XVI. században következett be. Raguza, Spalato és Zara előkelő patricius családjaiban már a X. században feltűnnek az első kétségtelenül szláv nevek. Jirecek mutatta ki, hogy dél felől az albán elem hatolt be a dalmát városokba s erősítette a romanizált lakosságot apasztó, felszívó erőket. Önként adódik az a következtetés, hogy a Balkán-félsziget belsejében, ahová Velence hatalma nem ért el, a szlávosító erők sokkal korábban végezték el a munkájukat.

Ezzel tönkrement volt az a mögöttes területi latinnyelvű népi-ség, amelyre támaszkodva a dalmát partvidék romanizmusa esetleg csak jóval később, vagy egyáltalában nem szlávosodott volna el.

Mind a városlakók, mind a földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó romanizált elemek helyhez kötött életmódot folytattak. Ez a helyhez kötöttségük elkerülhetetlenül vonta maga után az elszlávosodást, mert a szlávok letelepedésük után szintén kiváltképpen földművelő és állattenyésztő életmódot folytattak. A vidéki romanizmus elszlávosodása általában megelőzte a városiét. Tudjuk pl., hogy a dalmát városok szőlőskertjei már a szláv hódítók birtokát alkotó területen feküdtek s éppen ezért a dalmát polgárságnak meghatározott bért kellett fizetnie. Így történt ez másutt is, a szláv gyűrü felemészte a hozzá hasonlóan földműveléssel foglalkozó nem szláv elemeket, végre a városok belsejében is diadalmaskodott. Kimondhatjuk, hogy *a balkánfélszigeti helyhez kötött életmódot folytató romanizmusnak semmilyen szerepe sem lehetett az ősoláhság megalakulásában.*

A balkáni népi latin nyelv az ősrómán (ősoláh) nyelv formájában csak egy olyan népréteg ajkán maradhatott fenn a népvándorlás gót, hún, avar és szláv zivatarai közepette, amelynek életformájából hiányoztak a helyhez kötöttség elemei. A Balkán ősidők óta fennálló kedvező földrajzi és éghajlati viszonyait figyelembe véve arra a következtetésre jutunk, hogy ez az életforma csak a *pásztorokodás* lehetett. Mikor a római terjeszkedés a Kr. e. II. században a félszigeten kezdetét vette, ott a bennszülött lakosság körében már kiterjedt pásztorgazdaságot talált, mely azután is szépen virágzott tovább. Terentius Varro és J. M. Columella gazdaságtörténeti munkái nyújtanak erre nézve felvilágosítást: a dalmáciai »caseus Docleas« és a »caseus Dardanicus« neve pedig szintén előfordul Pliniusnál, illetőleg egy IV. századi földleírásban. Kétségtelen, hogy a már Kr. e. működésbe lépő latinosító erők lassacskán eljutottak a legnehezebben hozzáférhető pásztorretegekig is, bár először nem ezek, hanem a falvak és városok népe tanulta meg a latin nyelvet. Ezzel a balkáni népi latin nyelv egy olyan népréteg ajkára került, mely a síkságon élő szlávokkal csak laza összeköttetésben élve s a folytonos helyváltoztatással járó pásztorélet hagyományrögzítő zárt kereteiben állandóan megmaradva, alig nyújtott némi

kis támadási felületet az elszlávosító és elgörögösítő erőknek. A balkáni római uralom hatszáz esztendeje kellett ahhoz, hogy végre a pásztorkodó trák-illír elemek is megtanulják a hódítók nyelvét, de amikor megtanulták, akkor ők őrizték meg egyedül, míg a helyhezkött életmódot folytató és a szlávsággal a síkságon és az alacsonyabb hegyvidéken állandóan együtt élő városi és falusi romanizált lakosság erre képtelen volt. Ha tehát a Balkánon csak állandó települési formáknak hódoló romanizmus lett volna, akkor ma Kelet-Európában újlatin nyelvekkel rokonítható idiómák (román, arumun, megleni oláh) nem léteznének. *A nomád állapot a letelepedett népekkel való érintkezésben a nyelv és a szokások kitartó megőrzésére kiválóan alkalmas.* Ezt a bizonyításra aligha rászoruló nézetünket különben sok példával világíthatjuk meg. A románoknak a Balkánon és az isztriai félszigeten egészen a legújabb időkig töredékesen fennmaradt nyelv- és fajrokonai pl. azért fognak rövidesen beolvadni környezetükbe, mert a nomád és költözködő pásztorkodással egészen vagy részben felhagytak. Isztriában már alig van egy-két ezer oláhuul beszélő ember, mert a horvát-szlovén környezet csaknem egészen fölszívta az ottani, eredetileg sokkal tekintélyesebb vlah szórványokat. A megleni oláhok a földművelésre áttérve ugyancsak a teljes elbolgárosodás felé haladnak. Az arumunok a kereskedői pályára lépve hamar elgörögösödnek, akik pedig földművelőkké lesznek, hasonlóképpen járnak. Csak azoknak az arumunoknak van reményük nyelvük hosszabb ideig tartó megőrzésére, akik továbbra is kitartanak az egész oláhság egyetemes ösfoglalkozása, a pásztorkodás mellett. Ugyanez a folyamat más nomád népek történetében is megfigyelhető. A lappok akkor hagyják el őseik nyelvét, amikor a rénszarvastenyésztést sutba dobva, állandó lakhelyet választanak s eltanulják környezetük norvég, illetve svéd beszédét. A cigányok esetében ugyanez tapasztalható. Az állandó letelepedés náluk is az anyanyelv elvesztésével jár, míg a nomád állapotban megmaradók tovább is cigányul beszélnek.

ŐSI ÉLETTÉR ÉS KAPCSOLATOK A BALKÁNNAL

AZ ŐSI VLAH PÁSZTORKODÁS színtere eredetileg nem terjedt túl a Balkán-félsziget határain, erre a nyelvtudomány számos bizonyítékot ismer, melyeknek vallomása a legteljesebb összhangban van a vlahokra vonatkozó történeti adatok útmutatásával. A vlah pásztorok ősei az 500–600 éves balkáni római uralom idején – az északi latinnyelvű tartományok (Illyricum, Praevalitana, Moesia Superior és Moesia inferior, Dardania, Scythia Minor, stb.) területén azt az általában egységesnek felfogott közlatin nyelvet tanulták meg, amely a birodalom államnyelve volt. Ennek a pásztorok által megőrzött latintörzsű nyelvnek már a római kori, de még inkább a későbbi (V. század utáni) története annyira átszövődött a többi balkáni nyelv történetével, hogy az utóbbiak ismerete nélkül meg sem érthető. A Nyugaton szemlélődő nyelvtudós és történész a keresztény latin-germán kultúrkörben mozog, a román (oláh)

nyelv és történelem kutatójának azonban lépten-nyomon az orthodox-görög-szláv kultúrkör hatóerőivel kell számot vetnie. Ez a körlény magyarázza, hogy Sandfeld-Jensen dán tudós egy külön tudományágnak, a »balkáni nyelvészet«-nek megalapozását végezhette el, amely a görög, albán, román, bolgár (sok esetben szerb és török) nyelvek közös sajátosságait vizsgálja. Ezekben a nyelvekben csakugyan oly nagyszámú hangtani, alaktani, mondattani, szókincsbeli és frazeológiai egyezést találunk, hogy ezeket egymástól független, konvergens fejlődés eredményének nem tarthatjuk. A román (oláh) nyelv grammatikája igen sokban különbözik a nyugati román nyelvekétől, s ezek csaknem kivétel nélkül olyan különbségek, amelyeknek megfelelőit az albánban és a bolgárban vagy a többi balkáni nyelvben is megtaláljuk. Sok nyelvész ezeket a hasonlóságokat nemcsak a hosszú évszázadokig tartó együttéléssel, hanem egy közös trák-illir ősi népréteg hatásával magyarázza.

A balkáni nyelveken belül különösen szoros kapcsolatok állnak fenn a román és az albán nyelv között. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a Balkánnak két par excellence pásztornépe a román és az albán, a két nép fiai a legrégebbi idők óta együtt pásztorkodtak s még a XIV. században is együtt adományozták a szerb uralkodók albán és oláh pásztorok falvait az arra érdemesített szerb kolostoroknak (l. pl. III. Uros Istvánnak a decsani kolostort illető alapító oklevelét). Az ilyen falvaknak *katun* volt a neve (alb. *kētund*, rom. *cătun* »pásztorfalu«). A két nyelvben számos szó van, amelynek eredetét a trák-illir nyelvben keresik, mert az ismert nyelvek egyikéből sem lehet őket magyarázni. Ilyenek pl. a pásztorkodás fogalomköréből: *strungă* »kecskefejő hely«, *rânză* »oltó«, *brânză* »juh-turó«, *urdă* »orda«, *țârc* »akol«, stb., amelyeknek megfelelői az albánban is megvannak. Vlah és albán pásztorok terjesztették el Kelet-Európában az ilyen szavakat is mint: *baciu* »főjuhász«, *stână* »esztena«, stb. Ezekben az ú. n. balkáni szavakon (Balkanwörter) kívül egész sereg egyenesen az albán nyelvből átvett szót is találunk a románban. Ilyen pl. *buză* »ajak«, *copaciu* »fa«, *vatră* »tűzhely«, *copil* »gyermek«, *ghimpe* »tüske«, *pârâu* »patak«, stb. Cipridan román tudós szerint az északi (romániai) román nyelvben kb. 52 albán eredetű szó van, míg a sokkal óvatosabb Philippide – aki különben a kontinuitás elméletét elveti – csak 25 szónak biztos albán eredete mellett foglal állást. Nem szabad azonban felednünk, hogy Philippide a mások által közvetlen albán származásúnak tartott szavak egy részét ahhoz a 185 nem latin forrásból merített szóhoz számítja, amelyek az albánban és a románban *egyaránt* megvannak s amelyeknek zöme bizonyára trák-illir eredetű. Ha a nemlatin eredetű közös albán-román szavakhoz hozzávesszük még a két nyelvben fellelhető közös latin elemeket is (Philippide szerint 350 teljesen azonos és 50 csekély eltéréssel, pl. a képzésmódban azonos), akkor olyan tekintélyes, szinte közösnek nevezhető szókincs kerekedik ki, amilyent semmilyen másik két balkáni nyelv között nem találunk. Friedwagner német tudós megállapítását idézhetjük a mondottakkal kapcsolatban: »Selbst die weitgehendste Wirkung des Substrates, das auf dem Boden der heutigen Wohnsitze der Rumä-

nen übrigens nicht einmal das gleiche gewesen, wäre imstande, diese bis zum 10. Jh. fast völlig gleiche Sprache hervorzubringen« (Über die Sprache und Heimat der Rumänen: Zeitschrift f. rom. Phil. LIV. 1934. 661–62. 1.).

Figyelembe véve azt a körülményt, hogy az albánokkal ma csak bizonyos arumun csoportok állanak többé-kevésbé szorosnak nevezhető kapcsolatban, az északi románság pedig az idők folyamán az Aldunán átkelve, jó messzire telepedett le hajdani albán sorstársától, szükségképpen fel kell tennünk, hogy az északi románság ősei és az albánok ősei az oláh nyelv kialakulásának korában földrajzi közösségben éltek. Nyelvi kapcsolataik természetéből még az is világosan kitűnik, hogy az ősi vlahság és az ősalbánság általában közös életkörülmények között élt együtt (szimbiózis) s úgy szólván kizárólagos foglalkozásuk a közös trák-illir ősoktól örökölt nomád, illetve költözködő pásztorkodás volt. Különös súllyal esik latba az a Philippide által is elismert tény, hogy a románság négy ágazata (északi, megleni, isztriai oláh, arumun) közül éppen az *északi* («dákoromán») csoport nyelve áll legközelebb az albánhoz, még pedig ennek is a déli, ú. n. toszk változatához. Ezt különösen azért kell hangsúlyoznunk, mert az albán-vlah nyelvi egyezéseket egyes román nyelvészek még mindig úgy próbálják magyarázni, hogy időről-időre egyes pásztorcsoportok rándultak le az albánokhoz. Így természetesen csak egyes szavak átvételét világíthatnók meg, de nem azokat a nyelvszerkezeti sajátosságokat, amelyeknek egyezését egyedül a balkánfélszigeti szimbiózis teszi érthetővé.

Az albán-vlah nyelvi kapcsolatok tulajdonképpen már önmagukban is elégséges érvet szolgáltatnak a román nyelv és nép balkánfélszigeti eredetére nézve. G. Stadtmüller német tudós nemrégiben közzétett albán őstörténeti kutatásainak eredményeitől bizvást várhatjuk, hogy a balkánfélszigeti román őshaza kérdését lassan a napi politikától és a »dákoromán«-mitosztól mentes tudományos vágányra lehet visszaterelni. (Forschungen zur albanischen Frühgeschichte: Archivum Europae Centro-Orientalis VII–1941, 1–196. 1. Nagy előnyére válnék a román probléma irodalmának, ha E. Gamillscheg és G. Reichenkron kutatásai kapcsolatba kerülnének a magyar tudományos irodalom eredményeivel is és ha elméleteiket még azok közzététele előtt a szükséges kritikával próbálnák a történeti források adataival összhangba hozni.)

A két nép párhuzamos fejlődésének és együttélésének a VI. században meginduló balkáni szláv térfoglalás és a szlávsnak fokozatos állami megerősödése vetett véget. Az albán-vlah együttélés helyébe a csekélyebb hatásfokú, de kulturtörténeti és nyelvtörténeti szempontból igen nagy jelentőségű vlahoszláv korszak lépett. Ez már nem két egyaránt pásztorkodást űző népnek együttélése volt, hanem egy pásztornép (az oláh) érintkezése egy földművelő néppel, a szlávssággal. Nem csoda, hogy a középkori vlahok művelődéstörténeti szempontból a szlávsnak többet köszönhetnek, mint az albánoknak, bár a völgyek és síkságok szláv telepeseivel a vlahok inkább csak a téli legeltetési időszakban érintkeztek rendszeresebben. A szlávsság emellett azért is a vlahok tanítómestere lett a

bizánci kultúra közvetítése révén, mert első megjelenésétől kezdve a Keleti Császársággal szemben önálló állami életre törekedett, függetlenségi harcokat vívott, míg a nomád pásztorkodást űző vlahok hasonló céltűzésű, központilag megszervezett önállósági törekvéseiről nem tud a történelem. A két nép közötti érintkezésnek főformája a cserekereskedés volt, sok helyen pedig jobbágyi szolgáltatásokkal fizettek a vlah pástorok szláv uraiknak. A két nép életformájában tapasztalható különbség magyarázza, hogy az oláhok az állami és egyházi élet szókincsét csaknem teljesen a délszlávoktól vették át, emellett azonban a mindennapi élet szókészlete is hatalmasan gyarapodott különösen bolgár elemekkel. Annak, aki a nyugati román nyelveket ismeri, éppen a román-oláh nyelv rengeteg szláv szavának megtanulása okozza a legnagyobb nehézséget. Ezenkívül nagy számban találunk a románban magyar, görög, török, szász és rutén szavakat is, melyek mindmégannyi különbséget jelentenek a román nyelv és a nyugati újlatin nyelvek szókincsé között. Cihac etimológiai szótára szerint számítva a szláv eredetű szavak statisztikai arányát, kiderül, hogy ezek a teljes szóanyag 41 százalékát teszik, míg a latin elemek csak 20 százalékát. *Látható ebből, hogy az oláh nyelvre gyakorolt szláv hatás jóval nagyobb és több-rétű, mint a nyugati román nyelvekben tapasztalható germán befolyás.* A szláv források nemcsak a szókészletet gazdagították, hanem az oláh alaktant és frazeológiát is, feltűnően nagy mértékben pedig a személynév- és helynévkészletet. A személynéveknél megállapítható és sokáig csaknem egyeduralkodó szláv befolyás a görögkeleti egyházhoz való tartozással magyarázandó, a manapság divatozó latin keresztnévek (*Traian, Titu, Cesar, stb.*) a múlt század óta harapódtak el, főleg az erdélyi latinos irodalmi és történeti irányzat híveinek munkássága révén. Olyanféle divatnévek ezek, mint a francia forradalom rómaiaskodó névadásai, minden történeti folytonosság nélkül.

Néhány példát idézhetünk a mondottak szemléltetésére: A »szentlélek« neve *Duhul Sfânt* (franciául: Saint-Esprit), mind a *duh*, mind pedig a *sfânt* szó szláv eredetű: *vlădică* »püspök«, *popă* »pap«, *rai* »paradicsom«, *iad* »pokol«, *molitvă* »imádság«, *duhovnik* »lelkész«; egyéb, nem egyházi vonatkozású szavak: *prieten* »barát«, *pravilă* »törvény«, *grije* »gond, figyelem«, *grozav* »kegyetlen«, *bogat* »gazdag«, *bolnav* »beteg«, *glumă* »tréfa«, *odihnă* »nyugalom«, stb., stb. Érdekes, hogy a balkáni latin műveltség egyes elemeit a pásztorkodó vlahok minden valószínűség szerint csak délszláv közvetítéssel ismerték meg. Szláv közvetítésű a »pünkösd« neve: *Rusalii*, a *colindă* (a latin *calendae* szláv közvetítéssel), sőt a »halom, sánc« jelentésű *troian*, amely pedig Traianus császár nevét örökíti meg szlávos hangalakban, sem közvetlen római örökség.

A vlaho-szláv kapcsolatok történetéhez és azoknak hipotézisektől mentes megértéséhez éppúgy a balkánfélszigeti görög-keleti, bizantino-szláv kulturkör szolgáltatta a megfelelő történeti keretet, mint az albán-vlah etnikai és nyelvi összefüggések tudományos értelmezéséhez. Az a közös szláv eredetű szókincs és egyéb hatás, amely a románság mindnégy ágazatának (északi, arumun, megleni és

isztriai vlah) nyelvében feltalálható, az északi ágazatba is a még közös balkánfélszigeti őshazában került be abban a korban, amikor a négy ágazat még nem különült el földrajzilag egymástól. Hasonlóképpen gondolkozik Friedwagner német tudós is, aki a vlahoszláv kapcsolatok összefoglaló szemléletének alapján vonja le ezt a következtetést: »auch fürs Dacoromänische [ist] schon vom Standpunkte des Slavischen aus eine süddanubianische Periode in Mittelalter anzunehmen« (I. h. 659. l.).

Az a szembeszökő tény, hogy a modern újlatinságban egyedül a románok a görög-keleti egyház hívei, szintén biztos útmutatással szolgál arra nézve, hogy a vlahság a Balkánfélszigetről vándorolt be a Dunától északra fekvő vidékekre. A román-vlah kérdés irodalmában már közhelyé lett az a megállapítás, hogy amióta csak vlahokat emlegetnek a történeti források, azóta egészen a középkor végéig ez a nép kizárólag az ochridai vagy egyéb balkáni metropoliták fennhatósága alá tartozott egyházi tekintetben. A görög-keleti román egyháznak még a vajdaságok megalakulása után is sokáig egyeduralgó szláv liturgiája a balkáni bolgár-vlah kapcsolatok emlékét őrzi. Köztudomású, hogy az északi irányú népi terjeszkedés idején a pópákat továbbra is Vidinben és Silistrában, majd a havas-elvi és moldvai metropoliták székhelyein szentelték fel, ez utóbbiak pedig a konstantinápolyi pátriárkától függték. Jellemző pl., hogy az első ismert erdélyi kolostort, a szentmihályit, alapítói, Balica és Drágos moldvai vajdák a konstantinápolyi pátriárkának ajánlják. Az oláhság kapcsolatai a pravoszláv egyházzal tehát a Balkánról történt kivándorlás után sem szüntek meg, sőt olyan erősek lettek, hogy a vajdák udvarán keresztül próbálkozó katolikus középkori propaganda felületes, múltó eredményeknél egyebet elérni sehol sem tudott. A protestáns térítési törekvések a reformáció korában sem tudták a nyugati eredetű új hitet a románok lelkivilágában meggyökereztetni. A balkáni pravoszláv kulturkörbe való tartozás eredményezte azt is, hogy mikor a vajdaságok megalakulásával egy hivatalos államnyelv szükségessége jelentkezett, akkor mindkét vajdaságban, mind Havaselvén, mind pedig Moldvában, egy macedóniai színezetű délszláv nyelvhez nyúltak. Ez lett a vajdaságok kancelláriáinak és az Egyháznak a nyelve, mint a nyugati műveltségű országokban a latin nyelv. A román cirillika is balkáni eredetre mutat, éppúgy mint a *kenézség* és a *bojárság* intézménye.

Ezzel szemben a *vajda* tisztsége Makkai László figyelemreméltó érvelése szerint (vö. A magyarországi román társadalomfejlődés, Hittel, 1940–41, 163–64 l.) magyar területen honosodott meg a bevándorló oláhok között.

Nyelvtudósok hívták fel a figyelmet arra a megcáfolhatatlan tényre, hogy a mai északi románok, arumunok, megleni és isztriai oláhok nyelve a közöttük ma tapasztalható eltérések ellenére is eredetileg egyetlen egységes vlah ősnyelvből fejlődött. Hiába hemzsegnék az isztriai oláhban a szlovén-horvát szavak, a megleniben a bolgárok, az arumunban pedig a görög szavak, nyelvtanuk világosan mutatja, hogy eredetileg mind a négy ágazat nyelve egységes volt, ez pedig azt bizonyítja, hogy az északi románok, az aru-

munok, a megleni és isztriai oláhok ősei széjjelválásuk előtt egyetlen népi tömböt képeztek. Ez az egységes ősi vlah pásztornép a hajdani latinnyelvű tartományok területén pásztorkodott. Általában a X–XI. századra szokás tenni az ősi vlah nyelvi és földrajzi egység megbomlását, amelynek eredményeképpen a későbbi »dákorománok« ősei északkelet felé, az arumunok ősei dél felé (ezekkel mentek a megleniek ősei is), az isztriai oláhok ősei pedig északnyugat felé szóródtak szét. Ha az összes Kelet-Európában ma fellelhető oláhnyelvű népcsoportok valamikor nem éltek volna együtt, akkor ma az arumunoknak, a megleni oláhoknak és az isztriai oláhoknak lényegesen más gramatikájú román nyelveket kellene beszélniök, aminek azonban éppen az ellenkezője igaz. Nem az a helyzet, mint pl. a rétoromán nyelvjárásoknál, ahol minden völgynek megvan a maga sajátos nyelvjárása, itt egyazon ősnyelvnek mindmáig megőrzött azonos alapszerkezetét találjuk. A bukaresti román nyelv lényegében azonos a macedóniai, vardarmenti, vagy az Isztriában beszélt változattal.

Ezt a tényt a román nyelvészek is elismerik és hirdetik, bár a balkáni oláh nyelvváltozatoknak általában hasonlíthatatlanul kevesebb figyelmet szentelnek, mint a romániaiaknak. Bizonyos, hogy ha a négyféle nyelvváltozat kölcsönös kapcsolatait régebben is tisztábban látták volna azok, akik a kontinuitás tanát propagálták, akkor ez az elmélet nem születhetett volna meg olyan játszi, tudománytalan könnyedséggel, s nem virágzott volna olyan sokáig, főleg a történettudományokkal foglalkozók körében.

Az eddig felsorolt történeti és nyelvtudományi érvek egyirányú vallomásukkal egymást erősítik. Az albán-vlah kapcsolatok természete, a románnyelv balkániszavai, a még egységes tömbben élő ősvlahokra gyakorolt legrégebbi szláv hatások, a román nyelv különböző változatainak nyelvtörténeti és nyelvfejlődési közössége; mindmeggannyi tényszerű érv, amely egyértelműleg bizonyítja, hogy a román nyelv és nép megalakulásának színtere, a *pásztorkodó ősoláhság eredeti élettere a Keletrómai Császárság és a bizantinoszláv kulturkör határain belül keresendő*. Így válik érthetővé az is, hogy a nyugati román nyelvektől eltérően, amelyekben nagyszámú régi germán szó található, a vlah ősnyelv egyetlen változatában sem sikerült ilyeneket kimutatni. Az ó-germán elemeknek ez a hiánya csak úgy magyarázható, hogy az oláh nyelv a Dunától délre eső vidékeken alakult ki. Nem mintha a Balkánon soha germánok meg nem fordultak volna. Ide menekültek a birodalmi limes védelme mögé már Wulfila gótjai, ide törnek be 376-ban a nyugati gótok. De mindezek a germán népi mozgalmak csak ideig-óráig tartó epizódok. A Balkánon germánok húzamosabb ideig sohasem tartózkodtak, államalapítási kísérleteikkel sem találkozunk. Ezzel szemben Dácia a Kr. u. III. század óta nemcsak átvonuló, hanem ott húzamosabb időre letelepedő germán törzseket (gótok, gepidák) is fogadott be.

Egészen más volt tehát a helyzet a Dunától északra eső vidékeken, amelyeket – különösen a trajánusi Dáciát – már a provinciának Aurelianus által megszervezett kiürítése előtt több ízben

veszélyeztettek a germánok s maga a kiürítés is a gótok szünni nem akaró nyomására történt meg. A későbbi Erdély területén kb. ötszáz esztendőn keresztül időznek különféle germán törzsek: nyugati és keleti gótok, vandálok, herulok, legtovább a gepidák, Kis-Oláhország területén pedig egy ideig a tajfálok. Ha a vlah őshaza területe a Kárpátmedence keleti felét is felölelte volna, akkor ennek az ötszáz éves germano-vlah szimbiózisnak éppoly beszédes nyomai lennének a mai oláh nyelvben, mint a tényleges germán-román együttélésnek a nyugati újlatin nyelvekben. Az olasz *ricco*, *bianco*, *guadagnare*, *guerra*, (francia: *riche*, *blanc*, *gagner*, *garder*, *guerre*; spanyol: *rico*, *bianco*, *ganar*, *guardar*, *guerra*) helyén az oláhban ezeket a szavakat találjuk: *bogat* (szláv), *alb* (latin), *a căștiga* (latin, de sajátosan balkáni jelentésváltozással), *a păzi* (szláv), *răsboi* (oláh-szláv szó). Leggyakrabban találunk szláv szavakat olyankor, mikor Nyugaton valamilyen germán szó honosodott meg. Ezeket a példákat könnyen lehetne megszerzeni. Mindebből pedig világosan következik, hogy ha a román nép és nyelv megalakulásának színtere nem a Dunától délre terült volna el, akkor a mai román nyelvben egész sereg kétségtelenül germán eredetű szót kellene találjunk. A ógermán elemek hiánya tehát szintén azt bizonyítja, hogy a vlahok ősi élettere egészen a középkor végéig a Balkán-félsziget volt.

A román tudományban természetesen történtek kísérletek, hogy egy sereg nehezen megfejtendő szót ógermán eredetűnek tüntessenek fel. A leghírhedtebb C. Diclescu munkássága, akinek eredményeit azonban még román tudósok is nagy kételkedéssel fogadták. A legtalálóbban egy horvát tudós, P. Skok mutatott rá Diclescu hibáinak forrására: »Ein anderes Dogma beseelt hingegen seine Forschung (t. i. Diclescu kutatásait), dieses ist national gefärbt und deshalb schwer zu bekämpfen: das ist der Glaube an die Kontinuität der Rumänen nördlich von der Donau auch vor dem 12. Jh. Beweise dazu sollte nach D. auch das Gepidische hergeben. Schlechte Etymologien sind leider keine Beweise.« (vö. Zeitschrift f. rom. Philologie 1930. 279 l.). Ezekkel a tudományosság ellen oly gyakran vétő törekvésekkel azonban itt felesleges bővebben foglalkoznunk. Csak annyit jegyezhetünk még meg, hogy a magyar és a rutén nyelvekben sem találunk olyan román eredetű tájszavakat, amelyek a XIII. század előtt kerültek volna beléjük. Ha Erdély területén az egész középkoron át lettek volna vlahok, úgy ez a tény éppoly érthetetlen volna, mint az ógermán elemek hiánya a román nyelvben. Mivel azonban nem voltak, a dolog igen érthető és természetes. A történeti források egyébként az Aldunától északra fekvő területeket az ott időző népek nyomán *Gotia*, *Gepidia*, *Sclavinia* néven emlegetik (Jordanes, Theophylaktos Simocatta), csak éppen Vlachia néven nem. Ilyen nevű tartományok a középkor vége felé a Balkán-félszigeten bukkannak fel (N. Choniates, Frantzes) görög területen.

A forrásoknak ez a hallgatása, amely, mint láttuk, közel ezer esztendőre terjed a Kárpátok medencéjében, szerepel »argumentum ex silentio« néven a román-vlah kérdés irodalmában. Azok a szer-

zók, akik politikai okokból ragaszkodnak az erdély latin-román-
vlah kontinuitás semmivel sem bizonyítható elméletéhez, ugyanis
azt mondják, hogy a források hallgatásából nem következik, hogy
a románok ősei a római kortól egészen a legújabb időkig megsza-
kítás nélkül mégis csak Erdélyben ne laktak volna. Ám ugyancsak
ebből a *silentiumból még soltkai kevésbbé következik az*, hogy igaz
a kontinuitás elmélete. Ennek az »érv«-nek alkalmazása után is
nyílt kérdés marad a vlahok középkori elterjedésének és terjeszke-
désének problémája, de éppen erre a kérdésre adják meg a helyes
választ az általunk eddig kifejtett egybehangzó érvek.

LEGENDA ÉS VALÓSÁG

A ROMÁN NÉP ÉS NYELV kialakulásának tudományos eszkö-
zökkel megállapítható folyamatát vizsgáltuk az eddigiekben. Kiege-
szítésképpen röviden át kell tekintenünk azokat a krónikás és le-
gendás nézeteket is, amelyek már tudománytörténeti okoknál fogva
sem tarthatnak igényt komoly számbavételre. Rövid ismertetésük
sok tanulságot nyújt, mert megmutatja, hogyan gondolkoztak a
különböző korokban a Blachi, Vlachi, Valachi, Olaci nevű nép
eredetéről.

Elsősorban meg kell állapítanunk, hogy a románoknál, vagy
a románokkal szomszédos népeknél semmiféle erre vonatkozó népi
szájhagyomány nem található. Nézetünk szerint azért nem, mert
a vlahok egész ős- és középkori történetéből hiányoznak azok a
messzevisszahangzó fegyvertények, amelyek a népvándorlás korá-
ban megszervezetten fellépő és a letelepedésükhöz választott terüle-
teket más népekkel szemben meghódító népeknél, többek között a
magyaroknál is, honfoglalási és eredet-mondák keletkezését és tar-
tós megmaradását tették lehetővé. A hősi szájhagyomány hiánya
összhangban áll azzal a megfigyelésünkkel is, hogy az ősrómán-
ságnak nincs határozott földrajzi határok közé rögzíthető önmaga-
szervezte állami élete, hanem csak periodikusan a síkvidék és a
hegyvidék között váltakozó pásztorkodási területe, amely azonban
más uralkodó népek földjén feküdt s eredetileg nem nyúlt el a Déli
Kárpátok vidékéig.

A bizánci Kinnamos a Balkán vlah pásztornépét itáliai tele-
pések utódainak tartotta. Talán azért, mert tudomása volt arról
a sok latinos csengésű szóról, amely a vlahok nyelvében él.
Nyugati szerzetesek azonban, akik nem rendelkeztek a szükséges
nyelvi ismeretekkel, már egészen más irányban kereskedtek. Wil-
lelmus de Rubruk (Rubruquis) ferencendi szerzetes, aki IX. Lajos
francia király megbízásából járt Keleten a mongol nagykán udva-
rában, útleírásában sok más nép között az oláhokat is megemlíti.
Azt mondja, hogy ezek a tatárokkal együtt jöttek Európába ugyan-
akkor, amikor a bulgárok. Őshazájuk szerinte a Baskiria melletti
vidékeken volt. Ezt a hagyományt fűzi tovább a XII. század második
felében Roger Bacon a IV. Kelemen pápa számára megírt *Opus
maius* c. művében. Ő már nevet is ad a Baskiria melletti oláh ős-

hazának: *Blacia Maior*. A két középkori barát képzeletében a vlahság tehát éppen olyan barbár, Keletről származott »natio aquilonaris«, mint a bolgárok, tatárok, húnok és magyarok. Nincsen ebben semmi feltetsző, hiszen a két szerzetesnek még élénk emlékezetében lehetett a vlahoknak a XII. század folyamán a harmadik kereszteshadjárat alkalmával tanúsított magatartása, amikor ezek a kúnokkal egyetemben Bulgária hegyes vidékein mérgezett nyilakkal fogadták Barbarossa vitézeit (Ansbertus-krónika). Így kerülnek a vlahok is az ex Oriente Európába özönlő népek közé, bizonyoságául annak, hogy a vlahok északi irányú terjeszkedése ekkor még nem volt olyan valóság, amely a hajdani Dacia Traiana területével kapcsolatban a renaissance korában néhány évszázad múlva létre tudta hozni a kontinuitás elméletét.

A XIII. században a vlahok zöme még a Balkán-félszigeten tartózkodott, de a XIV–XV. században már jelentős pásztorcsoportok éltek a Dunától északra elterülő sík és hegyes vidékeken, beleértve a Kárpátok medencéjének keleti felét is. Azok a humanista tudósok, akik Kelet-Európával foglalkoztak, már vlahokat találtak Erdélyben, tudták, hogy a nyelvükben sok a latinosan csengő szó, tudták, hogy Erdély földje a hajdani trajánusi Dáciához tartozott, de nem ismerték a középkor történetét. A tartomány kiürítéséről beszámoló hiteles egykorú adatokat sem tettek megfontolás tárgyává s pusztán a legszembeszökőbb külsőségekre támaszkodva vonták le klasszikus műveltségük elemeivel tarkított következtetéseiket. A vlahok északi terjeszkedése éppen abban a korban játszódott le, amely iránt a legkevésbé érdeklődtek, a középkorban, ennek utolsó századaiban. Tételüket kb. így fogalmazták meg: Dacia Traiana római provincia volt a Kr. u. II–III. században, most pedig – t. i. a XV–XVI. században – szintén egy »elrontott« latin nyelvet beszélő pásztor nép lakik Erdélyben, *tehát* ott tanyázott az a II–XIV. századok közötti időkben is. Nyilvánvaló, hogy ez az okoskodás a post hoc ergo propter hoc néven ismert álbizonyítás típusuk esete. A humanista tudósok elmélete a következő századokban igen népszerű lett, alig akadtak kritikus fők, akik a szolgálai módon való továbbadás helyett önállóan gondolkoztak volna. Ez a téves felfogás egészen a XVII. századig egyeduralkodó volt s Lucius az első, aki *De Regno Dalmatiae* c. művében határozottan kétségbe vonja. Érdekes, hogy a fenti tétel az erdélyi román kontinuitás védelmében írott munkákban is mint bizonyító érv szerepel, holott egyszerű koincidienciáról van szó, mint ezt legutóbb egy román tudós, A. Philippide is leszögezte. Nincs semmi csodálni való azon, hogy a szélrózsa minden irányában szertejáró vlahok észak felé elvetődött csoportjai Erdélybe, a hajdani Dacia Traiana területére is eljutottak. Eljutottak ugyanakkor Moldvába, Felső-Magyarországra, Lengyelországba, Dél-Oroszországba is. Az lenne a különös, ha Erdély pásztorok kiválóan alkalmas vidékét elkerülték volna. Görögországba is eljutottak és élnek még ma is arumun-vlah pásztorok, római-vlah folytonosságról azonban itt sem beszélhetünk.

A humanisták 'bizonyítékai' között egy sem szerepel, amely a modern tudományos kritika megvilágításában helytállóan bizo-

nyulna. A hasonló szavakra történő hivatkozás egy naív kor jóhiszemű tévedése, hiszen könnyen belátható, hogy pl. a délamerikai latin államok nyelvében is sok a latin szó, ezekből azonban korántsem következik, hogy ezek az államok a római kor óta léteznek az Újvilágban. Poggio Bracciolini olasz humanista (1380–1459) okoskodása iskolapéldája a humanista észjárásnak: »(Az oláhok) azt mondják, hogy *oculum* (t. i. *ochiu*), *digitum* (t. i. *deget*), *manum* (t. i. *mână*), *panem* (t. i. *pâne*), és sok egyebet, *amiből kiderül (!)*, hogy az ottmaradó latin gyarmatosoktól származnak, akik latinul beszéltek.« Ebből persze csak az derül ki, hogy az oláh nyelvben sok a latin eredetű szó, de arra nézve, hogy az oláhság *mióta* vándorolt be Erdélybe, *ezek a szavak nem nyújthatnak felvilágosítást*. Ennek eldöntése a történészek és a nyelvtudósok feladata marad. Történeti forrásokra, vagy nyelvtudományi érvekre (nem pusztán nyelvhasznosságokra) a humanisták nem hivatkoznak, hiszen nem ismerték az albán-vlah kapcsolatok természetét, nem tudtak a vlahok négy népi ágazatának nyelvi összefüggéseiről és több más körülményről, amelyet csak a legújabb kor tudományos munkássága hozott napfényre. Ők egy egészen más kornak a gyermekei voltak, akik minden gátlás nélkül nyilvánítottak véleményt olyan területeken, ahol a problémák felismeréséig sem jutottak el. Ugyanilyen kritikátlanság jellemzi a XVII. és XVIII. század moldvai krónikáisait is (Grigore Ureche, Miron és Nicolae Costin), akik a magyarországi és lengyel humanisták műveiből merítik a moldvai, havas-elyi és erdélyi oláhság közvetlen római leszármazásának meséjét. Önálló gondolkodásnak e téren semmi nyomát sem találjuk náluk s még a XVIII. századi erdélyi görög-katolikus papnövendékek (Sinkai György, Klein Sámuel, Maior Péter) munkásságán is döntő mértékben ütközik ki a humanista hagyományok kritikátlanul elfogadott hatása (l. erre bővebben, Gáldi László: XVIII. századi humanizmusunk és a románság. Budapest, 1940.). Megállapításukat őszinte mély hazafiság fűti, amely igen tiszteletreméltó, de tudományos szempontból nem kárhoztatható eléggé. Maior nagy buzgalomban odáig ment, hogy még az olasznál is »tisztább« latin nyelvnek tartotta anyanyelvét, elfeledkezve arról a sok albán, szláv, görög, magyar és török szóról, arról a rengeteg »balkáni« nyelvszerkezeti sajátyságról, amelyeket pl. az olaszban vagy a franciában hiába keresünk. Ők teremtik meg az azóta is fáradhatatlanul propagált »dáko-román« kifejezést, amelyet az erdélyi iskola munkássága óta előszeretettel használnak az idők folyamán északra vándorolt oláhság megjelölésére, figyelmen kívül hagyva, hogy ennek a 'dáko-románságnak' története sem Dácia névadó őslakosságával, sem pedig Traianus tartományának romanizmusával nem hozható kapcsolatba.*

TAMÁS LAJOS

* A cikkünkben vázolt felfogás részletes indokolását *Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában* (Budapest, 1935.) találja az olvasó (franciául is megjelent több kiegészítéssel: *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie-Trajane*. Budapest, 1936. – G. I. Brătianu, *Une énigme et un*

miracle historique: le peuple roumain. Bukarest, 1937. c. tanulmányában azt állítja, hogy csak első felét ismeri s így még a polémiához is szükséges szilárd alapot sem tudja a maga számára megteremteni).

Munkánk megjelenése óta több tanulmány és könyv jelent meg, amelyeket ezúton ajánlunk az érdeklődők figyelmébe: Alföldi András, *Dákok és rómaiak Erdélyben.* Budapest, 1940. (Olaszul: *Daci e Romani in Transilvania.* Budapest, 1940.). Általában figyelembe veendő az Alföldi-féle *Bibliografia Pannonica* (VI. része 1941-ben jelent meg) könyvészeti adatai. – Balázs Éva, *Kolozs megye kialakulása.* Budapest, 1939. (Az újabban örvendetesen fellendülő településtörténeti irodalom különösen a középkori oláhság viszonyaira fog sok új fényt deríteni). – *Documenta historiam, Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400. p. Christum.* Curante E. Lukinich et adiuvante L. Gáldi ediderunt A. Fekete Nagy et L. Makkai. Budapest, 1941. (Az oláhokra vonatkozó legrégebb okleveles anyag első módszeres és kritikailag megrostált gyűjteménye). – Elekes Lajos, *A román fejlődés alapvetése: Századok LXXIV–1940, 278–313, 361–404.* (Termékeny szempontjai erős ösztönzést adnak a további kutatásoknak.) – *Erdély és népei.* Szerk. Mályusz Elemér. Budapest, 1941. (Hasznos tájékoztatást nyújtó cikkei közül itt különösen kiemelendők Alföldi András, Kniezsa István, Fekete Nagy Antal, Jakó Zsigmond és Gáldi László tanulmányai.) – A. Fekete Nagy, L. Gáldi und L. Makkai, *Zur Geschichte der ungarländischen Rumänen bis zum Jahre 1400.* Budapest, 1941. (A fenti *Documenta* tanulságainak összefoglalása; olaszul is megjelent *Contributi alla storia medievale dei Rumeni di Ungheria* címen.) – *A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra.* Szerk. Gáldi László és Makkai László. Budapest, 1941. (A szerkesztőkön kívül még Elekes Lajos, Juhász István, Polónyi Nóra, Tóth András és Tóth Zoltán írtak könnyen áttekinthető fejezeteket s nyújtanak becses irodalmi áttekintést.) – L. Gáldi, *L'influsso dell'umanesimo ungherese sul pensiero rumeno.* Budapest, 1940. (A tanulmányunkban említett dolgozat olasz kiadása.) – L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes.* Budapest, 1939. (Kitűnő képet nyújt az újjörög hatásról s hatalmas adattárra támaszkodik.) – E. Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen: Jahrbücher der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1940.* Berlin, 1941. 118–134 l. (Egyes erdélyi területeken próbálja kimutatni a román folytonosságot, de érvei nem helytállóak. Fenti munkámról írt ismertetését l. *Südost-Forschungen* V–1940, 1–21 l., s ezzel kapcsolatos megjegyzéseimet az *Archivum Europae Centro-Orientalis* c. folyóiratban *Randbemerkungen zu einer Rezension von E. Gamillscheg* (VI–1940, 340–47 l.).) – Iczkovits Emma, *Az erdélyi Fehér megye a középkorban.* Budapest, 1939. – Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztítás előtt.* Budapest, 1940. – Juhász István, *A reformáció az erdélyi románok között.* Kolozsvár, 1940. (Az első tudományos monográfia ebből a tárgykörből.) – Kniezsa István, *Magyarország népei a XI. században és Erdély földrajzi nevei.* Budapest, 1940. (Az *Erdély* c. albumalakú műben, amelynek román vonatkozású cikkeit Tamás Lajos, Tóth András, Elekes Lajos, Rónai András írták.) – I. Kniezsa, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert.* Budapest, 1938. (*Archivum Europae Centro-Orientalis* IV–1938, 241–412 l., és *In memoriam Sancti Stephani Hungariae apostolici protoregis.* Budapestini, MCMXXXVIII.) – Maksai Ferenc, *Szatmár megye a középkorban.* Budapest, 1940. – *Andreas Pannonius, Erdély sorsának ókori gyökerei: Magyar Szemle XXXV–1939, 24–35 l.* – S. Pușcariu, *Limba română I.* București, 1940. (A kitűnő román nyelvész sajnós történeti ismeretek nélkül ismétli megszokott elméleteit.) – G. Heichenkron, *Die Bedeutung des rumänischen Sprachaltas für die ungarische und türkische Philologie: Ungarische Jahrbücher XX–1940, 3–34. l.* (A magyar nyelvészeti és történeti irodalom, továbbá a román kérdés irodalmának hézagossá ismeretével megírt tanulmány, vö. még: *Zeitschrift für slawische Philologie* XVII–1940.) – Al. Rosetti, *Istoria limbii române I.* Limba latină (București, 1940.), III. *Limbile slave meridionale* (București, 1940.), IV. *Româna comună* (București, 1941.; hasznos, kézikönyvszerű összefoglalások, több vitatható nézettel). – Szabó T. Attila, *Gyergyó helynevei.* Budapest, 1940. (Román településtörténeti adatokkal.) – L. Tamás, *La romanità dell' Oriente europeo: Corvina* III–1940, 447–458 l.

SZEKTÁK A MAGYAR IRODALOMBAN

I.

A MAI MAGYAR SZELLEMI ÉLET kérdései között kétségtelenül a népi irodalom problémája az, ami az utóbbi időben a legtöbb vitát, összecsapást, szellemi párviadalt hívta elő – az az a mesebeli ólom-szérű, ahol tartó és hódító erők hol térdig vágják egymást a talajba, hol deréki. Minden irodalmi harc figyelmet érdemlő, még ha elalpáriasodva, csetepatévá hangosodik is; figyelmet érdemel, mert a szellem minden izmát igénybe veszi, bőre alatt ott feszül valamennyi kérdése a kornak, egyéni és közösségi vonatkozásban egyaránt. Nincs még harc, ami olyan egyetemes jellegű volna, mint az irodalom színeiben megvívott küzdelem! Míg az osztályharcos a »szociális igazságért«, a kutató egy meghatározott »szakteredményért«, a politikus »hatalmi célok« érdekében száll síkra, addig az irodalmi vita tárgya ennyire nem szűkíthető le: az ilyen összecsapások alkalmával a kérdések minden neme megütközik egymással, jellemző fényt vetve a kor egész szellemi stratégiájára – vagy tervszerűtlenségére. Ha példára van szükség, elég a reformkor irodalmi vitáira emlékeztetnünk, vagy – mint annyi mindenben – Adyra, aki irodalmi harcai során társadalmi, nemzeti és egyéni küzdelmet vívott egyszerre.

Ilyen megfontolások teszik érdekkeltővé azokat a szellemi párviadaltokat is, amelyek a népi irodalom körül – s az utóbbi időben azon belül is – már-már szinte mindennaposakká szaporodtak. Érdemes visszamenni a lábnyomokon, melyek idáig vezettek, – vissza addig a pontig, ahol az alkotó szellem leoldotta a századelő művész-technikai vívmányainak szárnyascipőjét s amúgy jó falusi módon mezítláb folytatta tovább az utat; vissza addig, amikor a »jó költő« fogalmát először kezdi meghatározni az a tény, hogy »mezítelen talppal a pusztá földön jár«. Arany óta ugyanis – aki jobbára szintén gyalog s »legfőlebb ha omnibuszon« tette meg e rövid földi pályát, – a »jó költők« már idejében gondoskodnak a maguk kényének és ízlésének megfelelő járóműről, s ki vörös póstkocsin, ki körúti villamoson, ki pedig Illés-szekegérén hajtat az álmok és eszmék birodalmába. Ezt a kényelemszerető sort szakítják meg az új irodalom mezítlábosai, akik újra az ősbiben, a természetesben, a saját lábán megálló paraszti élet izmos egyszerűségében látják a haladás eszközeit. Az első »mezítlábos«, Erdélyi József, még tudatosan, a felismert igazság hevében ad túl a polgári jömegjelenés kellékein, – de mögéje hamarosan olyanok is felsorakoznak, akiknél a meztelen láb már nem csak hitvallás és magatartás, hanem százados parasztsorsukból folyó keserű valóság. E felzárkózás azonban egyelőre még csak eszmei; az itt is ott is felbukkanó népi megnyilatkozásokat ekkor még formailag misem fűzi egybe, hangjuk magányosan csatangol a *Nyugat* udvara körül, s a napi sajtó alko-

nyati zshivájában. De már e magáraeresztett megnyilatkozásokból is kihallható az a népi-radikális hanghordozás, amelynek elméleti ágját – Ady kiült nyugvóhelyén – Szabó Dezső vetette meg, mindjárt a huszas évek elején. S még felismerhetőbbé válik ez a hang akkor, mikor végre a *Válasz* összefogó keretében a nemzedéki találkozás átütő egyöntetűségével szólalhat meg.

A *Válasz* a népi irodalom első táborbaszállása, harci gyülekező hely, melynek ajzott légköre és szellemi eltökéltsége az addig egymást személyesen alig ismerő eszmetársakból hamarosan igazi bajtársakat formál. A többé-kevésbé felülről kezelt és legjobb esetben is csak érdekesség számba menő népi író e harci zsibongásban egyszerű magára talál s olyan országos ügyekbe mer iránytmutató módon beleszólni, mint a földbirtok kérdése, a városi munkásság és az agrárproletáriátus ügye, stb. Írásművészeti és szakirodalmi szempontból egyaránt jelentős erővel vonult fel a *Válasz*, – éppen azért érdekes volna pontosan földeríteni, mi tette mégis, hogy a döntő szerepvállalásra alkalmatlannak bizonyult? Gombos Gyula, aki e kérdéstről szintén gondolkodott, a kudarc alapokát a történelmi érzék hiányára, illetőleg fogyatékoságára vezeti vissza, arra, hogy a Szabó Dezső-megfogalmazta magyar radikalizmust a *Válasz* csak fenntartással tette magáévá s azt a kardját, ami a zsidóság felé sújtott volna, cinkos feledékenységgel a hüvelyében hagyta. »Minden magyar problémának csak a szociális nehézkedését érezték, a fajit nem.« – »Pedig – írja tovább Gombos – e nemzedék összefogása szerencsés pillanatban jött létre... a történelem rést nyitott magától, csak egy nagy közös akaratot kellett volna beléfészíteni és fordult volna az ország. A hitleri Németország nagy készülődésben volt, a nemzetközi zsidóság figyelmének nagyobb felét ez kötötte le; idehaza a Bethlen-kormányt belülről aláásta Gömbös, az 1930 körüli válság felpuhította nálunk is a talajt s az ország népe könnyen kapható lett volna egy nagy mozdulatra.« A *Válasz* köre azonban éppen e félkezű magatartása miatt a kínálkozó alkalmat megragadni nem tudja, – igaz, hogy a Gömbös-féle »palotaforradalom« ezt az alkalmat hamarosan el is kapja kezeügyéből. Ha e palotaforradalom »nem győz – írja Gombos – minden másként alakulhatott volna. A Bethlen-kormány egy ideig még teng-leng, azalatt az országban az erők tömörülhetnek, s az írók is közelebb férközhetnek a történelemhez«. Gömbös azonban – e fejtegetések szerint – anélkül vezette le a feszültséget, hogy lényegében bármit is változtatott volna s noha jóindulattal tekintett az egyre tágabb gyűrűket vető írói reformmozgalomra s néhány tetszetős szöveget is vett tőle, az országos rendszert magát újíttól alig érintette.

Cs. Szabó László viszont ugyanezt a folyamatot már egészen másként ítéli meg. Úgy látja, hogy az egész népi reformmozgalom legalább tíz esztendővel *elkészett*. »Akkor még a kis népek szabadon dönthettek a sorsukról az alélt nagy népek között. Mi is döntöttünk akkor egy-két dologról, csak éppen a földről nem illett hangosan beszélni. S a harmincas években már nem lehetett róla beszélni, nem hagyta a történelem, amely ismét visszakullogott nagy népek cselédjének.« A Gömbös-kormány magatartását is másként látja

s válláról a felelősséget szintén a megváltozott körülményekre teszi. »Gömböséknek az írók helyett csakhamar fegyvergyárosokkal kellett tanácskozniok. Magos helyükről észrevették, hogy a történelmi pillanat nem a mélység: a fajmagyarság felé tágitja a magyarságot, hanem régi határai: a szentistváni nemzet felé. Politikusok voltak, hamar alkalmazkodtak.«

Akárhogyan is áll a dolog, annyi bizonyos, hogy a bátor és kecseskedő kezdemény: a népi írók újító elszántsága látható eredményre nem vezetett, A kudarc természetesen mindjárt érezte a maga visszahatását: rák-ollója a bajtársi együvértartozás élő szövevényébe hatol s egymásután metszi át azokat az értékes szálakat, amelyek a reformmozgalmi harc hullámverésében oly szétbonthatatlanul gubancolódtak egybe. Megindul a bomlás, mely személyi és eszmei elhidegüléseken át végül is a mai állapothoz visz.

A teljes szétesésig azonban innen még hosszú az út, s ha megtorpanam nem is tudják az elindult folyamatot, hátráltatására találnak eszközöket. Néhány fiatal erő bevonásával és az ú. n. falukutató mozgalommal egy ideig még sikerül az érdeklődés homlokterében maradniok, különösen, hogy e falukutató művek egyikének-másikának a visszhangos feltűnéssel járó jogi számonkérést is vállalnia kell. Azt persze már nem lehet tudni, hogy ebből az érdeklődésből mennyi szől a szociális és mennyi a *műfaji* törekvéseknek s ismét mennyi annak az olcsó martiriumnak, ami egy-egy ilyen sajtópör hírlapi reflektorából az írók köré vetítődik... Lassan azonban ez az újra fölcillanó figyelem is elnehezül – főként mikor már világosan kitűnik, hogy amit a Válasz elmulasztott megmarkolni: a népi radikalizmus rejtegetett kardja e vállalkozás folyamán se repül ki a hüvelyéből. Hogy a végleges széthullás mégsem ekkor, hanem valamivel később következett be, az annak a sietve föltett kovácskötésnek köszönhető, amit Márciusi Front néven ismerünk. »Felületesen nézve úgy látszott, hogy a Márciusi Front az írók reformtörekvéseinek újabb csomósodása, – írja Gombos – pedig itt már több volt a díszlet, mint a komolyság, több az ágálás, mint az erő. Az a nyílás, amit néhány esztendővel előtte kínált az idő a történelem felé, már rég bezárult, s az ország felfűtött tömegei... nem férve be Gömbös régi felrakású, felülről lefelé szűkülő pártjába, a megindult nyilas-mozgalmak új kínálatai felé torlódtak. Így a Márciusi Front meglehetősen légüres térben született meg s nem annyira az idő parancsa volt, mint néhány elkapott fiatalember szereplési vágya és történelmet játszó póza.« Ez utóbbi megállapítás nyilvánvaló túlzása abból a megfigyelésből eredhet, hogy egyrészt az írók a mozgalom ügyét valóban személyes gondjuknak tekintették, másrészt történelmi ideáljaiknak – a 48-as reformeszméknek – igyekeztek a tömeg felé is kifejezést adni. (Lásd a mozgalom új elnevezését, a 12 pontot, s a Múzeum lépcsőjéről megismételt 48-as reformszólásokat). Hogy e történelmi élőképek sok tekintetben időszerűtlenül és ugyanakkor színpadiason hatottak, ezt konok hevületükben talán észre se vették. Pedig a dolgok körül közben elfordult az árnyék, az ország figyelme a belső kérdésekről mind feszültebben a határon túliakra terelődött, hol átértékelte vá-

gyait tágabb megvalósulások lehetősége biztatgatta. Ők azonban minderről alig akarnak tudomást szerezni, – szemük a márciusi nap káprázatában a sötéten is kis napokat lát. Ahogy Cs. Szabó írja »lelkileg évek óta egy faji honfoglalásra s nem a történelmi visszafoglalásra voltak felkészülve. Túlnyomóan az Alföldről s a Dunántúlról származtak, a nemzeteszmében titkos birtokvédelmet gyanítottak s hűvös jogászi szépsége elől behúzódtak egy dunatája paraszttestvériség akol-melegébe«.

Csoda, ha ez a tömörülés sokáig megállani nem tud? Egyszerre csak arra ébrednek, hogy magukra hagyatva állnak. Magyarország fegyverkezik s a közeledő vihar fellegében elmerül a márciusi nap...

Ezt a harmadik teherpróbát a népi írók időteltevel amúgy is meglazult »frontja« már nem bírja meg. Összeroppanásukat csak még sietteti az a magától adódó felismerés, hogy népi forradalmuk éppen azzal került szembe, aminek jelmezét oly szívesen öltötte magára: a történelemmel.

II.

AZ ÍRÓI FORRADALOM tehát összeomlott. Ezt azért szükséges így aláhúzni, mert minden ezután észlelhető jelenség okozati kapcsolatban áll e vereséggel.

Az írók, megrendült idegeikben jóadag ingerlékenységgel úgy szóródtak szét, hogy minden égtájjra jutott belőlük. E szétszóródás mutatta meg igazán, hogy a népi gondolat közös zubbonya alatt milyen sokirányú kiválasztódás ment végbe, csak ekkor tűnt ki, hogy a leszerelt hadsereg így polgári öltözetében mennyire tarkabarka és milyen messzeeső vidékekről való. Egyik a liberális-humanista tájak felé veszi útját, másik a kormányajtó meghívását fogadja el, harmadik a nemzeti ősmult berkei közt találja fel magát, ismét mások a zsidó-marxista érköcök valamelyikében, – és olyan is akad, aki úgy mezítláb, ahogyan jött, visszatér ismét abba a világba, amelynek érdeke alatt egy forradalom most újra összeroskadt. Megdöböntött volt ez a hirtelen megoszlás, s talán maguk az írók csodálkoztak el a legjobban rajta. De a megpróbáltatások közös emléke még sokkal elevenebb, semhogy levonhatnák ebből a helyes következtetéseket. A sebzett állat jogos mozdulatát látják benne, mely válogatás nélkül vág neki a sűrűnek, hogy égő sebet még hasítóbb kínnal tompítsa. Annál inkább kihasználja a helyzetet a bérsajtó, mely csahos szimattal mindig azt üldözi legkitarzóbban, aki mélyebb sebektől vérzik. A védekezés valamennyiök részéről a dühös ellentámadás volt s ebben az egyedül lehetséges s éppen ezért közös magatartásban a szétszóródott nemzedék újra fegyverviszonyba került. Különös eszmei harc fejlődik ki egyrészt a polgári irodalom, másrészt a népi írók ingerelt sebzettjei között, elsietett, sokszor éppen elvakult mozdulatokkal, a düh és a vér elkeseredettségével. Cs. Szabó egyik cikkében így ír e harc lényegéről: »A népi írók mértéke Ady volt, Ady politikai öröksége. Aki nem állt helyt írásaival az ő fajvédő parasztforradalmáért, kihullt

az összeszűkített magyar irodalomból. Ott már csak a sértetteknek, a kivonulóknak, a hazájukban is hontalanoknak volt helyük. Ekkor érték otromba támadások a félig holt Babitsot, ekkor tapadt minősítő mellékiz az esszéírókra, ekkor taszították... Márait érthetően dacos »polgári« magatartásba.« E vita tehát végül is az új magyar irodalom vízvázalásztójává ormosodik, mely ridegen kétfelé tagolja irodalmunk eddig meglehetősen sokirányú vízrendszerét. Ha e vízvázalásztót szellemi életünk térképén jelölni akarjuk, kétségtelenül észak-déli irányúnak kell ábrázolnunk, nyugati lejtőire a »polgári folyókat«, a keletire pedig a »népieket« rajzolva meg. A helyzet ilyen felvázolása aztán azonnal érthetővé teszi, miért marad el lassan e viták anyagából a »polgári« és »népi« megjelölés, átadva helyét a »nyugati« és »keleti« irodalom fogalmának, mely az előbbieket társadalomszemléleti jellegével szemben már tisztán földrajzi színezetű.

Irodalmunkban a fehérijét a sárgájától ilyen mereven még nem választották el. A népiség és európaiság ezután már nem férhet meg együtt, az új értékrendszer éppen aszerint osztályoz, hogy mennyire tiszta és független egyik a másiktól. Amíg a »polgári folyók« az európai kultúra tengerébe hordják a homokot, addig a »népiek« Kelet pusztáinak talajából próbálják kioldani azokat az ősi gyökereket, melyekből multunk hagyományai s a népi hiedelmek hitvilága sarjadt. A népi írók e gazdag és sokezer éves kultúra talajáról száanalommal tekintenek a polgári műveltség és teljesítményei felé s műveletlenséggel vádolják meg annak olyan képviselőjét is, mint Babits Mihály. S ezt nem gúnyból, vagy dacból teszik – ahogy az előbb említett cikk is írja –; egy pillanatra sem érzik »a mondat magasztos komikumát. Az új értékrend diktálta tollukba. A Bartók–Kodály hagyományvilághoz viszonyítva Babits műveletlen író. Húsz-harmincezer kötetnyi könyvműveltsége volt s nem íratlan vallásos sugallata, szelleme csak a katolikus dogmáig ért s nem a Menyé tasszonyig, Dante csúcsait jobban ismerte, mint az Eddák örvényeit.«

Pedig a »vallásos sugallat« kezd mindinkább a népiség leg-sajátabb jegyévé lenni s az író magatartásába is egyre több vegyül az ősrégi papok, varázslók és ráolvasók mozdulataiból. »Minden igazi írói tartás első mintája az ősrégi pap, – olvassuk jellemzően Gombos Gyula, e nemzedék kritikus-méltatója könyvében. – Lelkesedésemet egy-egy író mellett mindig az szítja vagy fogja vissza, belefér-e, legalább egy kicsit, ebbe a mintába vagy sem.« A tehetőség tehát szemükben már nem csupán művészi elhivatást jelent, hanem átszövődik a kiváltságosság ősi értelmezésével: az író »nem sikerekben és eredményekben, hanem üdvösségben gondolkozik«. Úgylátszik, igaza van Kovács Imrének a Néma forradalomban, amikor azt mondja, hogy minden bukott forradalom szektákba menekül. A népi írók, ha reformmozgalmuk sikerrel jár, ma bizonyára más felfogással lennének az írói magatartásról, s szellemük is inkább cikázna az építő magyar élet kérdései körül, mint az ősmult homályos ösztön- és hiedelemvilágában. Ám így minden jó, ami elvon a tényektől, ami a józan megítélést századok homályá-

val vakítja, minden jó, ami kúszaságában önmagunk elől elrejt. Tudatosság, értelem, rendszer és józanság: ezek száműzött fogalmak a szekták világában, hiszen éppen ezek elől húzódik el beléjük a lélek. Babits költészete ellen az a legsúlyosabb érvük, hogy értelmi, illetőleg »értelemcsinálta«, nemkülönben a Kosztolányié is, akiről mély rosszalással jegyzik meg, hogy »elsősorban irodalmi költő«. Viszont Erdélyi nagy érdeme, hogy »nincs benne semmi intellektuális«. »Az ösztön jobban tudja mit kell őrzeni, mint az értelem« – írják ugyancsak Erdélyivel kapcsolatban. »Illyés Gyula értelmi ember« – állapítják meg, de el is bánnak vele, úgyannyira, hogy még a népi költő címét is visszaveszik tőle. Mert »valamikor az idők elején a népek igazi vezetői a papok és varázslók voltak... Ebben a komplikált és nagyon berendezett világunkban az ő utódaik az írók és a költők, ha igaziak... Ha a költőnek ezzel az ősi, de örökös mértékével nézzük Illyés Gyulát, el kell marasztalnunk őt« – írják nagyon jellemzően róla.

Az első szektás könyv meggyőződésem szerint a »Kisebbségben« volt. Különös, hogy éppen az a Németh László írta, aki valamikor nagyon is józanul csapott reá Szabó Dezsőre irodalmi vallásalapítása miatt s aki hatalmas műveltségével és éles ítélőképességével példája volt »az értelmi embernek«. Csakhogy akkor még nem csatlakozott a népi írók reformmozgalmához, hogy azzal együtt bukjon el, akkor még »napsütötte latin tájak«, s virágzó kultúrák halmozott virágporát dolgozta fel mézcsurranású, nehéz cikkeiben. Később azonban ő is felzárkózott a népi írók és mozgalmuk mellé s éppen olyan megviselten (vagy még megviseltebben) került ki belőle, mint azok valamennyien. »Németh Lászlóban e csalódás ültette el a nazarénust« – olvassuk róla egy helyen s ebben nem is kételkedünk. A Kisebbségben-t már mindenestre ez a »nazarénus« írta; e könyve már a vízváltó keleti lejtőjéről indult, hogy elsőnek mossza azokat a gyökereket, melyekből népi egyéniségünk sarjadt. A »mélymagyarság«-fogalom jellegzetesen a keleti-magyar eszmezők terméke, – a népi írókra gyakorolt mágikus hatása nagyrészt ennek tudható be.

Németh László ennek ellenére talán a legesendőbb híve a népi-ség szektájának. Nagyon is kicsapongóan élvezte az európai műveltség ezer gyönyörűségét, semhogy egészen feledhetné. Néha úgy révül fel benne a józanság, mint egy emlék. Ilyenkor az elfojtott értelmi ember kinő súlyai alól s pálma-büszkeséggel követeli a maga megillető helyét. Ilyenkor az értelmiség önérzetéről ír, a magyarságot és Európát édestestvérként emlegeti, a »mély magyarságról« meg úgy beszél, mint átmeneti szükség-kategóriáról. De aztán, mint aki tilos dolgon kapja magát, egyszerre újra a mithosz profán áhítatába oltozik, szánja-bánja intellektuális dölyfét, s hogy műveltségével akarta visszaverni »a sorsukkal érkezőket«. Az értelmiségen úrrá lesz megint a vallás.

Ezt a szót különben egy idő óta mind gyakrabban, s mind gátlátalanabban veszik ajkukra a népiség hitének dogmatikusai. Mozgalmukról úgy beszélnek: »a mi vallásunk«, követőikről: »a mi híveink«. Írásaikban pedig ott találjuk a vallási szimbólizmus egész

kifejezéstárát. Egy darabig még azt lehetett hinni, hogy a népi-keleti irodalom ezzel most már elérte misztikus telítettségét s így további ebben az irányban nem is várható. Ám nem így történt, a szezták jellemző sajátsága: a szaporaság ellenkező kifejlésre vezetett. Ami ugyanis a szeztából kicsordul, az nem folyik el, hanem megálló vibrálással önálló életet kezd. Így lehetséges aztán, hogy ma már nem csak egyetlen balhitről, hanem a szezták növekedő számáról beszéltünk, szeztákról, melyek egyazon lelkeség kicsordulásai ugyan, de önző különállóságukban egymással legtöbbször összeférhetetlenek. Az ellentétek már ki is ütköztek s párviadalaiknak naponta tanúi lehetünk.

A népi irodalom tehát végleg részeire szakadt. Minden csoport magát jelenti ki az egyedül üdvözítőnek, mindenik magában véli fölfedezni azokat a feltételeket, amiken az új magyar élet, a magyarabb nemzeti jövő megépülhet. A jószándékot tőlük megtagadni nem lehet, de ezzel szemben fennáll annak lehetősége is, hogy elvakultságukban kevésbé jószándékú érdekek eszközeivé legyenek. Idézhető példák erre máris akadnak; a Párt s a Klikk a mese két »kohogó« varjújaként legtöbbször ott sötétlik az ólom-mezők írói küzdelmei mögött, készen arra, hogy döntő támogatásukkal valamelyik küzdőfél ügyét »megkönnyítsék«...

A népi irodalom, mely előszeretettel nevezi magát »keletinek«, ma már egy vonatkozásban valóban kitölti nevét: olyan melegágya a révületnek, balhitnek és fanatizmusnak, amilyen – tágabb viszonylatban – csak Ázsia lehet. Végigkísérve mozgalmas küzdelmei útján, talán sokmindent megérthetünk és menthetünk, végkövetkeztetésünket azonban semmilyen mentség vagy magyarázat nem másíthatja meg. Ma, amikor minden erő összefogásra törekszik, e szeztás elkülönülés – mégha az »igazabb magyarság« nevében történik is – nem lehet a magyar élet példamutató megnyilatkozása.

KISS JENŐ

KÖZIGAZGATÁSUNK REFORMJA

MEGPRÓBÁLTATÁSOK és nagy események közt zajló századunknak egyik legszembetűnőbb és legáltalánosabb, mindenkitől mindenütt észlelt jelensége az állami tevékenység körének fokozatos kiterjesztése. Főként a közigazgatás jelentősége növekszik s a közigazgatás problémái azok, amelyek mindinkább magukra vonják a figyelmet. A közigazgatás valósítja meg az állam célkitűzéseit, viszi át az életbe az alkotmány- és törvényszabta elveket, nemcsak eszmeileg, elvont értelemben, hanem gyakorlati cselekvéssel, kézzelfogható alkotások és tények formájában. A modern közigazgatási szervezet fő alkotó eleme: az élethivatásos tisztviselői apparátus, az ú. n. bürokrácia – amelyről elméletileg nem kell feltétlenül rosszaló hangsúllyal beszélnünk – működésében az emberek eleve nébe vág és túlzás nélkül mondhathatjuk róla azt is, hogy a nemzeti jövő kikovácsolásának leghathatósabb eszköze.

Az állami tevékenység hatásterületének folytonos tágítása párhuzamosan halad korunk uralkodó eszméinek: *a nemzeti-népi és a szociális gondolatnak* a térhódításával. Fokozott méreteket ölt az országok létének válságos időszakaiban, háborús összecsapások idején, amelyek minden erkölcsi erőforrás mozgósításával és valamennyi anyagi erőnek hatalmas tervgazdálkodásba való fogásával járnak, – de nem nagyon szorul vissza nyugodtabb periódusokban sem. A figyelő szem előtt ma már világosan rajzolódik ki az az összefüggés, amely az államokon belül végbemenő szociális fejlődés és a kiélezett nemzetközi küzdelem között megállapítható: szociális reformok által teszik a nemzetet képessé a más nemzetekkel való – ha kell, fegyveres – mérkőzésre, viszont a harc megvívása éppen azt célozza, hogy kedvezőbb életlehetőségek megteremtésén keresztül újabb szociális reformok legyenek végrehajthatók. A közigazgatási gépezet segítségével végzett állami beavatkozásnak kétféle hajtóereje közül ma a háborús erő kifejtés szolgálata működik erőteljesebben; a béke beköszöntésével viszont a széles néprétegek gazdasági helyzetének javítására való törekvés fog előtérbe nyomulni.

De megállapíthatjuk azt is, hogy a közigazgatás funkciójának ez a kiszélesülése, egyaránt – ha nem is teljesen egyenlő mértékben – megfigyelhető a liberális demokráciákban és a tekintélyuralmi államokban. A két világnézeti és politikai tábor magatartása ezzel az adottsággal szemben csak ott mutat lényeges eltérést, hogy a XIX. század gondolataihoz ragaszkodó népek az állami beavatkozás növekedését megpróbálják összeegyeztetni a parlamenti ellenőrzéssel és az egyéni szabadságjogok elvi érintetlenségével; viszont a tekintélyuralmi vagy – ha tetszik – totális államok a közületi cselekvés eredményességének feltétlen biztosításában ilyen korlátokat nem ismernek el és a közigazgatás legfőbb kötelességévé az uralkodó mozgalom szellemiségének odaadó szol-

gálatát teszik. Abban azonban teljes az egyezés, hogy a hivatásos, szakképzett tisztviselőkből álló és a teendők tömegénél fogva igen sokágú közigazgatási szervezet a mai államban – bármilyen legyen is annak alkotmánya – nélkülözhetetlen, ha nem is mindig kellemes és népszerű tényező.

KÖZIGAZGATÁS ÉS TÁRSADALOM

NAPJAINKBAN az állampolgároknak az a tömege, amely nem részese a közigazgatásnak, hanem annak tárgya vagy – mint sokszor mondják – áldozata, teljesen különválasztható és szembenálló tényezőkként képzelel el a közigazgatást és a »független« társadalmat. Pedig a való helyzet az, hogy a *közigazgatás és a nemzeti társadalom egymással kölcsönhatásban lévő fogalmak*. Ha van is némi igazság abban, hogy a bürokráciában való hosszas működés különleges emberfajta termel ki és az újonnan bekerülteket is magához hasonítja, azért végső elemzésben a közigazgatás színvonala és jellegzetes vonásai mégis a nemzet tulajdonságaitól, szervezési tehetségétől és gondolkozásmódjától függenek. Nyilvánvalóan más lesz a közigazgatás munkája aszerint, hogy valamely nép többségében nehézkes vagy mozgékony, fegyelmezett vagy szvenvedélyes, dolgos vagy kényelmes, tisztességes vagy korrupt-e. »A közigazgatás nem cél önmagában,... várható, hogy mint ilyen úgy növekszik és változik, amint a társadalom maga változik« – mondja Dimock, az amerikai közigazgatástudomány egyik jeles képviselője.¹ Ezért az ismert szólás-mondás értelmének némi bővítésével merjük állítani, hogy minden országnak nemcsak olyan kormánya, hanem olyan közigazgatása is van, amelyet megérdemel. Ebből következik, hogy a közigazgatás megjavításának tulajdonképpen mindig a társadalom átneveléséből, jobbatételéből kell kiindulnia, enélkül mit sem ér. Minthogy pedig a közigazgatásban legfontosabb ú. n. fogalmazási munkát, a határozatok hozatalát és formába öntését, ma túlnyomórésztben a *középosztály* tagjai végzik, meggyőződésünk, hogy a közigazgatás minőségi problémájának kulcsa itt van elrejtve. Aki középosztályunk alakulásának, szerepének, értékének kérdéseit a közigazgatás megreformálásáról szólva hallgatással mellőzi, megkerüli a probléma lényegét, legfontosabb elemét.

Ennek a tételnek az igazságát bizonyítja az a megfigyelés is, hogy közigazgatásunk lelkeségével és munkájával szemben a legélesebb *kritikát* egyrészt a mai középosztállyal minden közösséget megtagadó írók, másrészt a társadalmi piramis alsó lépcsőin helyetfoglaló néptömegek részéről halljuk, persze más-más hangszereléssel. A vezetőrétegek és a középosztálybeli intelligencia részéről is hallunk ugyan számos zsörtölődést a hivatalok »packázásai« miatt, de ez a bírálólat többnyire mégis csak megértőbb és mérsékel-

¹ J. M. Gaus–L. D. White–M. E. Dimock: The frontiers of public administration. Chicago, 1936.

tebb hangú. S figyelmen kívül nem hagyható, hogy a népi érdekek szószólóinak, meg a falusi és városi szegénységnek a közigazgatási hatóságokról formált bírálata elsősorban nem az adminisztráció bonyolultságát és lassú mozgását panaszolja fel, hanem a tisztviselők szellemét, merev magatartását kifogásolja, kimondva róluk, hogy »ezek nem magyar testvérek, mint ahogy magukat nevezik, hanem idegen, fölényes urak...«.² Megállapítják, hogy az államigazgatás bürokráciába dermedt érzéketlensége az, amely az értelmiség és a falu viszonyát rideggé teszi.³ Ezeket a nézeteket történészeink és társadalomtudósaink közül is többen osztják. Szekfű Gyula például a köztisztviselői kar gerincét alkotó középosztályban azt hibáztatja, hogy nem érzi eléggé a közösséget a nép sorsával.⁴ Weis István szerint a tisztviselők többsége a közigazgatás egyszerűbbé tételét célzó reformokat pozíciója veszélyeztetésének tekinti és maradiságból, valamint tudatos vagy ösztönszerű kasztszellemből szembehelyezkedik velük.⁵

Mindezeknek a felfogásoknak az idézésével kendőzetlenül akarunk feltárni a közigazgatással való elégtelenség belső indító-okait. Legfőképpen pedig bizonyítani kívántuk velük azt, hogy a közigazgatás megítélése szempontjából a tisztviselők egyéniségének, viselkedésének, fogékonyságának éppen akkora jelentősége van, mint a szervezet és az eljárás formai racionalizálásának. Amikor tehát közigazgatásunk megjavítására törekszünk, avégből, hogy az a nemzet jövőjét a leghatékonyabban tudja szolgálni, *kettős problémával* állunk szemközt: egyfelől a közalkalmazásban álló *egyének* minőségének kérdésével, másfelől e személyek észszerű együttműködését és a gyors ügyintézését biztosító *szervezésnek* technikai feladatával. Mindkettő egyformán fontos, mert jó emberanyag nélkül a legötletesebb szervezés és ügyviteli módszerek sem küszöbölhetik ki a bajokat, főleg pedig az érdemileg hibás döntéseket, még azon a téren sem, amelyen tisztán a jogszabályok alkalmazásáról van szó, annál kevésbé ott, ahol a határozat kialakítása – a törvényes keretek között – a tisztviselők szabad belátására van bízva. Viszont az igazán kitűnő egyének munkájának sem lesz látszatja akkor, ha koordinációjuk rossz és a szervezetlenség következtében segédeszközök fogyatékosak. Vannak, akik az elsőbbséget a szervezésnek adják, hivatkozva többek között arra, hogy a sikert a vezetés, a felülről jövő irányítás biztosítja elsősorban, továbbá arra, hogy a tisztviselőkarnak az alkalmazásoknál és előléptetéseknél való kiválasztása maga is a szervezés körébe vágó teendő. Ez tisztán szakszerű szempontból igaz is, de felfogásunk szerint a megfelelő tisztviselői kar megteremtésének feladata túlnyúlik a közigazgatási szervezés mezején és a nemzetet vezető rétegek nevelésén, lelki magatartásán fordul meg. Mint Mártonffy Károly pregnánsan mondja »A magyar közigazgatás megújulása« című köny-

² Veres Péter: Mit ér az ember, ha magyar? Budapest, 1940. 122. l.

³ Lásd Mártonffy Károly: A magyar közigazgatás megújulása (Budapest, 1939) című nagyértékű munkájának 13. lapján közölt idézeteket.

⁴ Szekfű Gyula: Magam és mások ügyében. Korunk Szava, 1937. 708. l.

⁵ Weis István: Hová? A magyar jövő útja. Budapest, 1931. 83. l.

vében:⁶ »Mi lesz a racionalizálással? Az, amit abból a köztisztviselők alkotni, teremteni fognak... Minden tervből csak akkor lesz valami és csak annyi lesz, amikor és amennyit a tisztviselők abból megvalósítani akarnak és tudnak is.«

A MAGYAR KÖZTISZTVISELŐ

A KÖZIGAZGATÁS helyes szemléletét körvonalazó megállapítások előrebocsátása után tárgyilagos feleletet kell már most adnunk az első felvetett kérdésre: arra, hogy a jelenlegi tisztviselői kart alkotó és annak utánpótlását szolgáltató *emberanyagunk* a magyar jövő alakításának mindenben megfelelő eszköze-e? Itt fontos, a közérdeklődés előterében álló tárgykört kell érintenünk: *a magyarság uralkodó jellemvonásainak, egyéniségének rajzát*. Ha figyelembe vesszük azokat a megállapításokat, amelyeket a közismert »Mi a magyar?« című kötetben Ravasz László és Babits Mihály eltérő stílusban, de szinte meglepően egyező eredménnyel tettek, Farkas Gyula pedig ugyanott nagy költőink tanuságtételéből olvasott ki, úgy egészen leegyszerűsítve a következő típusképet kapjuk:

A magyart – bármilyen rendű, rangú legyen is – erkölcsi magatartásában férfiasság, büszkeség, rátartiság és bizonyos úri gondolkodás jellemzi; életformájában szereti a pompát, dekórumot; valóságérzéke, realizmusa némi szemlélődő nemtörődömséggel, tétlenségre való hajlammal, nehézkességgel párosul; fegyelme inkább belső nyugalomból fakad, a külső kényszert, szabadságkörének háborgatását nem szereti; nem kíván sokat, de a magáéhoz ragaszkodik, amely tulajdonságából erős jogérzék, sőt talán perlekedő hajlam fejlődött ki. Hozzáteve még ehhez a vázlathoz azokat a vonásokat, amelyeket Ottlik László emelt ki⁷ – elsősorban a magyar nemesi társadalomra, a független magyar urakra alkalmazhatóan –, nevezetesen a mindig önkéntesen viselt közfunkcióban áldozatot látó amatőrszellemet, a kormánnyal szemben való ellenzéki hajlamot és az egymásközi érintkezés kicsit cikornyás, de azért baráti formáit, úgy körülbelül előttünk áll az a nyersanyag, amellyel a magyar közszolgálat formálásánál dolgoznunk kell.

Az így adódó képhez azonban, ha a mai közigazgatás belső problémáit élesen szemügyre vesszük, még bizonyos *különleges színeket* hozzá kell kevernünk. Egyrészt kétségtelen az, hogy napjainkban a *magyar köztisztviselői kar* pusztán csak a vezető tisztségeket tekintve *sem áll már kizárólag* annak a *birtokos nemességnek* a *leszármazottaiból*, amely a rendi Magyarországon nobile officiumként ellátta a közigazgatást, 1848 utáni részbeni leszegényedése során pedig a most már fizetett állami és megyei hivatalokba, mint mentsvárakba húzódott be. Az állami feladatok megnövekedése a múlt század hetvenes éveitől kezdve a személyzet számának

⁶ I. m.: 289. l.

⁷ »A nemzet egyénisége« címmel 1942. február 5-én a kolozsvári szabadegyetemen tartott előadás.

oly mértékű növelését tette szükségessé, hogy a köztisztviselők jelentős hányadát a részben idegen eredetű városi polgárságból és más, a középosztály és a nép között átmenetet jelentő rétegekből kellett meríteni; a közvetlen népi utánpótlás a társadalmi hajszalcsövességnek meglehetősen lassú működésénél fogva nem igen jött számításba, kivéve az egészen alsórendű állásokat. Ez a változás emellett még együttjárt bizonyos minőségi higulással és határozott kontraszelektációs jelenségek kísérték. A történelmi rétegek nem tudtak mindig lépést tartani a kor modern igényeivel; az asszimilálódó új elemek pedig ezen a téren is a gentryvilág hibáit, rossz szokásait kezdték utánozni, aminek következményei sokaknál a nagyképűség, formalizmus, lassúság és az igazgatottak bajai iránti érzéketlenség. Másfelől az is lépten-nyomon kiütközik, hogy az időközben nagyüzemmé növekedett és egyre szövevényesebb feladatokkal birkózó közigazgatás szervezeti problémáinak megoldása sok kívánnivalót hagy hátra; ezt viszont arra lehet visszavezetni, hogy a most említett nehézkességgel összefüggően köztisztviselői karunkban *nem túlságosan általános a szervezőképesség.*

Ezek a megjegyzések talán túlságosan sötétnek tüntetik fel a helyzetet; de úgy hisszük, hogy a diagnózis őszintesége elengedhetetlenül szükséges a gyógyítás sikeréhez. Emberi tulajdonság, hogy ami jól van, azt természetesnek vesszük. Ezért csak röviden utalunk arra, hogy a most esetelt gyengeségekkel szemben a magyar köztisztviselői kar javarészenek *kitűnő* és a fejlődésnek biztos alapot nyújtó *tulajdonságai* is vannak: elfogulatlanság, puritán hozzáférhetetlenség, szorgalom, hazafias lelkesedés és így tovább.

A KÖZTISZTVISELŐ ESZMÉNYKÉPE

A JÖVŐBE vetve most már tekintetünket, azt szeretnők kifejezni, hogy a többféle anyagból összegyűrt köztisztviselői karunkban milyen sajátosságok lennének kifejlesztendők ahhoz, hogy a magyar közigazgatás valóban hivatásának magaslatára emelkedhessék.

Arról, hogy az igazi tisztviselőnek hogyan kell a maga szerepét az államvezetésben felfognia, néhány héttel tragikus halála előtt mélyen szántó előadást tartott gróf Teleki Pál.⁸ Ennek során a rá jellemző egyszerű stílusában ezt a megállapítást tette: »a részvétel a nemzetnevelésben elmélyülést kíván a nemzet mivoltában...« Úgy érezzük, hogy amikor a magunk szerény tünődései és hivatali munkában szerzett benyomásai alapján az eszményi tisztviselőtől megkívánt tulajdonságokat igyekszünk felsorakoztatni, ezt, *a magyarság igazi arculatának és helyzetének megismerésében álló kötelességet* kell az első helyre tennünk. A tisztviselőnek nemcsak a jogszabályokat és szolgálati utasításokat kell ismernie, hanem gyökerig tisztában kell lennie a gondoskodása tárgyát alkotó terület-

⁸ Gr. Teleki Pál: A vezetés. A VII. közigazgatási továbbképző tanfolyam 1941. március 3-i ünnepélyes megnyitásán elhangzott előadás. »Az igazi tisztviselő« címmel a Nemzetpolitikai Szolgálat külön kiadványként is megjelent. Budapest, 1941.

nek, illetve személyeknek adottságaival és valóságos életviszonyaival. A »fact finding«-nek, az objektív ténymegállapításnak Magyar Zoltán professzor és munkatársai⁹ által kidolgozott sokoldalú módszerét alkalmazni kell minden szolgálati ág felső- és alsófokú hatóságainál egyaránt. Az eziránti érzék fejlesztésére már a középiskolában, de főleg az egyetemi évek alatt, a magyarságismeret különböző elemeit feltáró önkéntes szemináriumi munka és vidéki kiszállások szolgálnak.¹⁰

A nép bajaival, szükségleteivel és lelkivilágával való ez a közvetlen megismerkedés természetesen fogja kiváltani a tisztviselőből azt a magatartást, amelyet már közhellyé vált megjelöléssel úgy szoktak kifejezni, hogy az ügyek intézésénél ne csak aktákat, hanem *segítésre szoruló* és ezt éppen tőle váró *embereket lásson*. Sokat beszélnek arról a mély felelősségérzetről, amelynek el kell töltenie a tisztviselőt urának, a közönségnek érdeke iránt; ezt az íróasztal melletti, sokszor gépies munka közben csak úgy lehet ébrentartani, ha az említett életközelség és mélységesen magyar műveltség táplálja. A hivatalnoknak minden egyes ügyet, amelynek intézésében résztvesz, finom lelki mérlegre kell helyeznie abból a szempontból is, hogy *a nemzet átfogó érdekeinek szolgálata kicsiben mit kíván tőle*. Az egyes igazgatottak és az egész közösség érdekeinek ez az állandó átérzése fogékonyra teszi a tisztviselőt a közvélemény kívánságai, helyeslése vagy bírálata iránt és olyan áldozatos lelkületet olt beléje, amely nem tartja a saját kényelmét mindennél fontosabbnak és kötelességeit nem látja kimerítve a hivatalos *órák* betartásában. Bárdossy László volt miniszterelnök mindezt úgy foglalta össze a most rendezett közigazgatási tanfolyam megnyitásán mondott beszédében, hogy a »hivatalban élénk kerülő ügyeket csak úgy intézhetjük el jól, ha ugyanannyi buzgalmat fordítunk mindegyikre, mint saját személyes dolgainkra«. A jó tisztviselőt mindezzel kapcsolatban az is jellemzi, hogy a felvetődött kérdéseknek nem csupán formális, hanem *valóságos elintézésére törekszik*; arra, hogy intézkedése tényleg előbbrevigye, elintézéshez közelítse az ügyet és ne csak az irattól való szabadulást, annak az ú. n. munkakönyvből való kivezetését célozza, ami főleg azért ártalmas, mert – mint számtalan esetben megfigyelhettük – másoknak okoz fölösleges munkát és az önmagáért való bürokratizmust táplálja. Széchenyi írja a »Politikai programtöredékek« egyik he-

⁹ Magyar Zoltán–Kiss István: A közigazgatás és az emberek. Tény- megállapító tanulmány a tatai járás közigazgatásáról. Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai, 30. sz. Budapest, 1939.

¹⁰ A néphagyománynak és a magyarságismeretnek műveltségünk és gondolkodásunk átalakításában hivatott szerepét kifejti Györffy István: »Az új magyar művelődés alapjai« c. tanulmányában (Hitel, 1939. 97–121. l.), majd »A néphagyomány és a magyar műveltség« c. könyvében (1940). Érdekes, hogy a nemzeti szocialista rendszer által kiépített német Verwaltungsakadémiák tanrendjében is a szakszerű továbbképzés mellett igen nagy hely jut a nemzetismereti előadásoknak. V. ö. H. B. Lammers: A német tisztviselő- továbbképzés, különös tekintettel a közigazgatási akadémiákra (Közigazgatástudomány, 1938, 97–113. l.).

lyén¹¹ egész közéletünkre vonatkoztatva azt, hogy csak úgy közelíthetünk a célhoz, ha nem az nyer tapsot, aki csak félig visz valamit, hanem aki azt sikerrel be is végzi.

EZ AZ ESZMEVILÁG és gondolkozásmód adhatja csak az alapját a tisztviselői kar *helyesen felfogott testületi szellemének*. A hivatalnokok szolidaritásának nem szabad kasztszerű elzárkózásban és gögös fennhéjzásban megnyilvánulnia; a tisztviselő legyen megbecsüléssel minden más foglalkozású iránt és saját hivatástudatát az önmagával szemben emelt szigorú erkölcsi követelményekre, valamint a nép szolgálatába állított odaadó munkájára alapítsa. Így fog tekintélyre szert tenni az igazgatottak, a magángazdasági életben tevékenykedők vagy amint gyakran mondják, az »adózók« előtt, akik – ha csak némileg tárgyilagosak is – azért fogják fokozott mértékben méltányolni a tisztviselő munkáját, mert ő nem a saját, közvetlen hasznot hajtó dolgaival foglalkozik, hanem mások gondját teszi magáévá, mások ügyére keresi a megoldást.

A tisztviselők testületi összetartásának igazi próbaköve *az egymásközi személyi ellentéteknek*, surlódásoknak, intrikáknak teljes kiküszöbölése. A főnök és az alárendeltek, valamint az utóbbiak, mint »kollégák« közötti rossz viszony gyakran csökkenti a hivatal munkateljesítményét, tehát nagyon is közérdekellenes jelenség. Eredendő okai igen változatosak lehetnek: az előtérbekerülés vágya (az ú. n. stréberkedés), törekvés a nélkülözhetetlenség bizonyítására, a címkórság, a hatásköri féltékenység, az emberek között tényleg fennálló (pl. soronkívüli előléptetést indokoló) értékkülönbségek el nem ismerése. Mindezek az ütközések emberi gyengeségekből, főleg önzésből és hiúságból sarjadnak és épp ezért szükséges állandó küzdelmet folytatni ellenük. De bénító és romboló hatása van annak is, ha egész hivatalok és szolgálati ágak vívnák harcot egymás ellen a kulisszák mögött, néha nyílt színen is, ha kölcsönösen áthárítják a felelősséget vagy ócsárolják egymást a felek előtt. Jó tisztviselő sohasem folyamodik ilyen módszerekhez.

Végül a hivatás magaslatán álló tisztviselő portréjában még két, összefüggő vonást kell erősen meghúznunk: *a felelősség bátor vállalását és a kezdeményező képességet*. Az individuális-liberális állam, a »Rechtstaat« eszmevilágából kövekezett, hogy a tisztviselő elé legfőbb, sőt egyetlen követelményként azt állította: ne sérts jogszabályt!¹² Napjainknak a feladatok tömegét magára vállaló szociális állama, amely Huber német tudós szerint »Leistungstaat«, nem érheti be egyedül ezzel a kívánsággal, mert a közigazgatásnak ma nemcsak azon a területen kell mozognia, amelyen a jog pusztán alkalmazásáról van szó, hanem jogszabályi előírás nélkül is cselekednie kell és eredményeket kell felmutatnia. Nem azt mondjuk ezzel, hogy a jogszerűség szempontja elvetendő, hanem csak azt

¹¹ Gr. Széchenyi István: Politikai programtörédek. Pest, 1847. 122. l.

¹² V. ö. Magyary-Kiss: A közigazgatás és az emberek, 22. l.

hangsúlyozzuk, hogy nem lehet kizárólagossá tenni; a célszerűség, gyorsaság és eredményesség ugyanolyan fontos kívánalmak. A tisztviselőnek tehát bátran vállalnia kell a jogszabályban jelentkező hézagok kitöltését és az önálló cselekvést. Egy jeles francia szakíró, Faguet könyvet írt »A felelősségtől való rettegés« címen, amivel eléggé kidomborította azt, hogy milyen károsodást okoznak a köznek a dönteni nem merő, minduntalan véleményt és felsőbb irányítást kérő tisztviselők. Hitler mondotta 1939. január 30-i beszédében: »Nevelésünk rendszere által a bátorságot és a felelőség szíves vállalását minden közhivatal elfoglalásánál magától értetődő feltételként követeljük meg.« Ezen a téren különösen fontos az, hogy a hivatalfőnökök miként nevelik alárendeltjeiket és mennyiben van bennük hajlandóság az önálló cselekvés megbecsülésére. Ebben a vonatkozásban is minden eszközzel meg kell őrizni a tisztviselőknek – hogy úgy mondjuk – lelki frissességét. A jó főnök egyéniségének meg egyenesen nélkülözhetetlen eleme a lendítő erő, az iniciativa, a járt úttal és kipróbált sablonokkal való meg nem elégedés.

E jellemkép befejezése után, ha röviden is, de érintenünk kell a minden fejlődés biztos zálogául szolgáló *jó tisztviselői utánpótlás kérdését*. Ez a probléma most nálunk különös gondoskodást igényel, mert az örvendetes országnagyobbodások a közigazgatás személyi szükségletét erősen megnövelték. Ugyanekkor a zsidótörvények hatása következtében a magángazdasági elhelyezkedés terén is konjunktura mutatkozik, amely próbára teszi a köztisztviselői pálya vonzóerejét. Mindennek az a következménye lehet, hogy a hivatali állásokért folyó verseny kiválasztó hatása elmaradván, a közalkalmazotti kar színvonala csökkenni fog. Ennek a veszélynek csak úgy lehet elejét venni, ha a fiatalságban állandó felelőségérzetet tudunk ébrentartani, amelytől sarkalva változatlanul kemény munkával készül majd a magyar jövő építésében reágharuló feladatok ellátására. Emellett az utánpótlás forrásait bővíteni kell azzal, hogy a nép tehetséges és szorgalmas fiait – anélkül, hogy érdemteleneket is pártolnánk – már a középiskolától kezdve erőteljesen hozzásegítjük az értelmiségi rétegbe való felemelkedéshez.

A tisztviselők kiképzését szolgáló intézmények köre sokkal szélesebb, mint ahogy első pillanatra gondolnánk: már a középiskola is ide tartozik, az egyetemen folyó intenzív oktatás fontossága pedig nem is hangsúlyozható eléggé. Abból a korábban már kifejtett fel fogásunkból következőleg, amely szerint a közigazgatás megjavítása elsősorban a személyeken dől el, a kérdés megoldásának egyetlen igazi módja itt, a nevelésben rejlik. A közszolgálat a *középiskolától* nem ismeretek tömegének adását várja, hanem azt, hogy neveltjeibe ítélőképeséget, valamint értelmi és szociális fogékonyságot oltson. *Az egyetem* rendeltetése erősen megalapozott magasabb szaktudás nyújtása; ennek »elméleti« jellegéről ellenkező véleményekkel szemben az a nézetünk, hogy nem gátja, hanem nélkülözhetetlen kelléke a jó szakember kiképzésének. Sajnos, be kell itt vallanunk, hogy éppen a leendő tisztviselőket mégis csak legjobban érintő közigazgatási jogok a gyakorlatilag hét féltre csökkent jogi tanulmányi idő utolsó szemeszterében, vagyis a legtöbb hallgató számára egyetlen féléven át történő előadása még az érdeklődőbbek számára sem teszi lehetővé

az ebben a tárgyban (pl. szemináriumi munka útján) való elmélyülést.¹³ Az egyetemet végzett fogalmazási tisztviselők alkalmasságáról való meggyőződést – három évi szolgálat után – a *gyakorlati közigazgatási vizsgának* 1934-ben életbeléptetett intézménye biztosítja, amellyel szemben viszont épp azt a kívánalmat kell támasztanunk, hogy minél praktikusabb legyen.

A *tisztviselői alkalmazás és előléptetés módjának* rengeteget vitatott kérdésében ma a mérleg nyelve a kinevezési rendszer és az ú. n. félautomatikus előrehaladás általánosítása felé hajlik. A tárgyi-lagos szelekció érvényesülése az állásoknak választással történő betöltésénél jóval bizonytalanabb, mint a kinevezésnél; ezért a választás elvét csak az önkormányzatok néhány vezető tisztviselőjére kellene fenntartani. Az alkalmazó hatóságok erkölcsi felelősségérzetének növelése, valamint okos összehasonlítási módszerek alkalmazása segíthetnek hozzá ahhoz, hogy a közszolgálatba történő felvételnél valóban csak tárgyi szempontok (a folyamodók képzettsége és érdemessége) legyenek döntők és nem illetéktelen pártfogók felé való kedvezési szándék.¹⁴ Az előléptést a tömegesebb, alsóbb kategóriákban lehet a szolgálati idő tartamára alapítani és esetleg egészen automatikussá is tenni; a felsőbb, vezető pozíciókra való alkalmazásnál azonban a közérdek azt kívánja, hogy az anciennitás elvét sutba dobjuk és a rangsorra való tekintet nélkül a legkiválóbb egyéniségek jussanak élre.

Az általános előléptetési rendszer keretében a konkrét személyi kiválasztásnak fontos eszköze a tisztviselőkről pontos *minősítések* vezetése. Ezeknek a minősítési táblázatoknak az a céljuk, hogy a tisztviselők tehetségéről, kötelességteljesítésének mértékéről, magatartásáról és különböző feladatok elvégzésére való alkalmasságáról hű tükörképet adjanak. Meghonosításuk már magában véve is azzal az előnnyel jár, hogy a főnököket alárendeltek munkájának pontos és tárgyilagos figyelésére ösztönzi. A tudatos személyzeti politikának pedig – főleg ott, ahol nagytömegű alkalmazott közül válogatásról van szó – komoly szolgálatot tesznek azzal, hogy megbízható alapot nyújtanak a tisztviselők képességeik szerinti beosztására és különösen a vezető állások szerencsés betöltésére. Természetesen itt nagyon sok függ attól, hogy a minősítendő tulajdonságokat (így pl. szorgalom, pontosság, gyorsaság, bajtársiasság, modor, cselekvési készség, ötletesség, szervező erő) helyesen állítsuk össze, az alkalmazott technikai módszerek pedig a részrehajlást kizárják; ekörül egyes külföldi államokban igen figyelemreméltó eredményeket értek el.

A most összefoglalt elveknek az érvényesülése teremtheti meg az állam számára minden közigazgatási reform legfőbb feltételét, azt, hogy a kezdő vagy kisebb fontosságú munkakörök betöltőitől kezdve a vezető állások birtokosaiig jó tisztviselői legyenek. Nagyon igaz Bismarck közismert mondása: »Rossz törvényekkel és jó tisztviselőkkel még mindig lehet kormányozni, de ha a tisztviselők rosszak, a legjobb törvények sem segítenek rajtunk.«

¹³ V. ö. *Egyed István*: A közigazgatási tisztviselők képzése és képesítése. Budapest, 1936. 11. l.

¹⁴ Lásd erről a kérdéstről *Mártonffy Károly*: A közszolgálat utánpótlása. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai, 20. sz., II. átdolgozott kiadás. Budapest, 1937.

AZ INTÉZMÉNYEK ÉS A SZERVEZET REFORMJA

KÖZIGAZGATÁSUNK MEGJAVÍTÁSÁNAK a személyeken megforduló módjait ilyenképpen ismertetvén, fejtegetéseink hátralevő részében a szervezet reformjára szeretnénk a figyelmet irányítani. A szakemberek előtt ma már tisztán áll az, hogy milyen pontok körül is kell ennek az észszerűsítésnek, racionalizálásnak forognia. Ezek röviden: először a közigazgatási organizmus világos felépítése, másodsorban praktikus ügyintézési módok kidolgozása, harmadszor a hatályos jogszabályok összeállítása és hozzáférhetővé tétele.

Tudjuk, hogy a Trianont követő szomorú két évtizedben igen jelentős részletmunkák folytak a szervezet, eljárás és jogszabály-rendezés terén egyaránt. Az 1924: IV. t. c.-el, az ú. n. szanalási törvénnyel, eleinte főleg takarékosági okokból megindult racionalizálási folyamat sok szép eredményre is vezetett,¹⁵ de nagy kár, hogy több pompás gondolat csak jogszabállyá nem vált tervezetek formájában csapódott le; számos esetben pedig törvénnyé vagy rendeletté vált ugyan, de ezeket nem léptették hatályba (pl. az egyfokú fellebbvitelt általánossá tevő 1933: XVI. t. c.-t), avagy egyszerűen nem mentek át az életbe, nem tudtak megbirkózni a bürokrácia megrögzött szokásaival, illetve a kezdeti alkalmazkodás után jótékony feledésbe merültek. Így történt ez az ügyintézés egyszerűsítését célzó ú. n. Örfly-féle rendelettel (5500/1929. M. E. sz.) és az 1936. február 14-iki minisztertanácsi határozattal, továbbá a tanyavilág elhanyagoltságát orvosolni kívánó belügyminiszteri körrelelettel (33.307/1927. B. M. sz.), hogy csak a legnevezetesebbeket említsük.¹⁶ Az eredménytelenség magyarázata jórésztben az, hogy az 1931-ben kiküldött racionalizálási kormánybiztos és az ő helyébe lépett közigazgatás-racionalizálási bizottság elgondolásainak valóra váltását intézményesen máig sem biztosították.

Magyary Zoltánnak, a közigazgatás racionalizálásáért folyó küzdelem legkiválóbb harcosának, szemléletben mindezen javítási módok betetőzéseként, sőt – helyesebben szólva – kiindulásaként meg kell valósulnia a folyton nagyobbodó végrehajtóhatalmi gépezet *egységes irányításának* a miniszterek hierarchikus főnökévé tett miniszterelnök által. Ennek, a tervgazdálkodás mai korszakában minden közigazgatási munka eredményességéhez feltétlenül szükséges hatalomnak a gyakorlása közben kiváló tisztviselők közül összeválogatott ú. n. közigazgatási vezérkar támogatja majd a miniszterelnököt. Mint Magyary egyik cikkében írja:¹⁷ »A közigaz-

¹⁶ Így pl. a fórum-rendszert rövidítő és a testületi ügyintézést szűkebb térre szorító 1929: XXX. t. c. meghozatala, számos községi területrendezés és községregyesítés végrehajtása, a közoktatásügyi igazgatásnak az 1935: VI. t. c.-el történt egyszerűsítése, több újonnan felállított hivatal (pl. az ipari család-pénztárak) adminisztrációjának egészen modern alapokon való kidolgozása, stb.

¹⁸ Az 1929-es ügyintézési rendeletnek hasznos gondolata volt többek között a határozatok kiadványozási jogának biztosítása a főnökökön kívül más fogalmazási tisztviselők számára is, ami nagyban gyorsítja az eljárást.

¹⁷ *Magyary Zoltán: Mikor újul meg igazán közigazgatásunk?* (Magyar Szemle, XXXVIII. kötet 3. szám, 1940. március, 218–223. l.)

gátás racionalizálása akkor juthat majd komoly stádiumba, amikor az első miniszterelnök a kormányalakítást ahhoz a feltételhez köti, hogy a közigazgatás egészét érintő ügyek vezetése az ő kezében összpontosuljon és így a közigazgatás szellemi központot kapjon...»

Külföldön, a tekintélyuralmi államokról nem is szólva, az Északamerikai Unió elméleti és gyakorlati szakemberei (Taylor, Hoover, Willoughby) teljesen egyetértenek a főnöki funkciónak, a »chief executive« szerepének kiemelkedő fontosságában. De tisztán látó francia írók (Chardon, Tardieu) is rámutattak a »fej nélküli test« állapotából eredő vészes következményekre az azóta összeomlott köztársaságban.

AZ EGYES HIVATALOKON belüli szervezés módszereinek kidolgozásánál igen hasznos kiindulópontot jelent a közigazgatási orgánumok szakirányú (funkcionális) és szervei (institucionális) tevékenysége közötti, az angolszász közigazgatástudomány által tudatosított megkülönböztetés. Funkcionális tevékenység az egyes szervek működésének az a része, amellyel tulajdonképpeni, speciális céljukat (pl. rend fenntartása, iskolák felügyelete, mezőgazdasági termelés előmozdítása, stb.) valósítják meg, az institucionális tevékenység pedig magának a hivatalnak a fennállásához és működtetéséhez szükséges (pl. a személyzet alkalmazása, minősítése, fizetése, mulasztásainak megtorlása, továbbá a különböző dologi eszközök, bútorok, írószerek, stb. beszerzése). Rendkívül fontos már most, hogy ebbe az utóbbi körbe tartozó, magának a bürokratikus gépezetnek a fenntartásához szükséges ügyintézés a lehető legegyszerűbb és legolcsóbb legyen. Ezáltal szüntethetjük meg azt, a hivatalok belső világával tisztában levők előtt jól ismert állapotot, hogy ijesztően nagy azoknak a tisztviselőknek a száma, akik egyebet nem tesznek, mint tisztviselőtársaik ügyeit adminisztrálják és ezért kevesen maradnak magának a közönségnek a kiszolgálására.

Közismert tény, hogy az egyes közigazgatási szervek működésének eredményessége túlnyomórészt a *főnöki szerep kör jó betöltésétől* függ. A főnököktől megkívánt személyi kvalitásokat (pl. pszichológiai érzék, határozottság, iniciativa, tárgyilagosság) már korábban érintettük; itt most arra a szervezéstudományi igazságra szeretnénk rámutatni, hogy a főnöknek ne legyen túlságosan sok közvetlen alárendeltje, mert különben nem képes nyugodtan irányítani, nem tudja őket megfelelő időközökben utasításokkal ellátni és végzett munkájukat ellenőrizni. Az ideális állapot kialakításához segítségül lehet hívni ezen a ponton azoknak az ú. n. pszichotechnikai kísérleteknek az eredményeit, amelyek szerint az átlagos emberi figyelem terjedelme egységben hat elemre terjed ki; azután figyelemmel kell lenni bizonyos matematikai számításokra arról, hogy az alárendeltek számának növelése esetén ezek egymásközötti kapcsolatainak, valamint a főnök és az alárendeltek összes kombinálható csoportjai közötti összefüggéseknek a száma mennyire ug-rásszerűen növekszik. Mindezek a vizsgálódások arra az eredményre vezetnek, hogy egy-egy ügyosztályon belül a referensek száma

8–10-nél, a szervezet magasabb fokait vezetők (pl. miniszter, államtitkárok, polgármester) közvetlen alárendeltjeinek száma pedig 4–5-nél több ne legyen, mivel ezek megint másokat vezetnek és egymással is sokféle viszonylatban állanak.¹⁸

A főnököt alárendeltjeivel összefűző kapcsolatnak egészen különleges típusát jelenti *a miniszterek és a miniszteriális tisztviselők közötti együttműködés* alakulása. Ez a kérdés közigazgatási szakszempontról, de általános nemzetpolitikai érdekekre tekintettel is rendkívüli jelentőségű. Az egy minisztériumot terhelő feladatok sokféleségénél és az ügyek óriási tömegénél fogva ma nyilvánvaló képtelenség az, hogy a miniszter minden kérdéssel személyesen foglalkozzék. Emellett a miniszter a legtöbb esetben politikus egyéniség, aki a tisztán szakkérdéseket rendszerint kevésbé ismeri a tisztviselőknél és aránylag rövidebb ideig tölti is be hivatalát. Normális körülmények között sok munkaóráját veszi igénybe a parlamenti és pártélet, különböző értekezleteken és gyűléseken való megjelenés, meg mindenféle egyéb reprezentáció. Mindezek a körülmények hajlamossá teszik a minisztert arra, hogy az eléje kerülő kérdések legnagyobb részében magáévá tegye alárendeltjeinek nézetét, aminek azonban nem szabad odáig fajulnia, hogy teljesen rabjává váljék a bürokráciának. Ellenkezőleg, a miniszter személye jelentős tényezője kell hogy legyen a közigazgatásnak, azzal, hogy új irányt és szempontokat hoz, megakadályozza a sablonokban és lélektelen formaságokban való elveszést és munkába vétet olyan kérdéseket, amelyeket korábban elhanyagoltak. Az élethivatásos tisztviselői kar szerepe pedig abban áll, hogy adatokat nyújtson a miniszter beszédeihez és nyilatkozataihoz, alaposan előkészítse az ügyeket a miniszter döntésére, bátran rámutasson a miniszter által felvetett gondolatok keresztülvitelének nehézségeire és hogy önálló javaslatokat tegyen bizonyos rendelkezések kiadására. Ez a hozzávetőleges felsorolás némileg éreztetheti velünk azt, hogy milyen fontos a mai államban a kormány szándékainak keresztülvitele vagy helyes irányba terelése körül, a miniszterekkel közvetlenül és állandóan érintkező, együttvéve legfeljebb kétszáz vezető tisztviselőnek a szellemisége és szakértelme. Ezek jó kiválasztása és hatáskörük, munkamódszerük megállapítása olyan szervezési kérdés, amelynek életbevágó voltát nem húzhatjuk alá elég erősen.

KÖZPONTOSÍTÁS ÉS ÖNKORMÁNYZAT

A KÜLÖNBÖZŐ HIVATALOK egymáshoz való viszonyának, vagyis a hatáskörök tiszta megvonásának, a fölé- és alárendeltségi kapcsolatok világos kiépítésének és az ú. n. fórum-rendszer egyszerűsítésének komplexumából szükséges még néhány elvi kérdést kiragadnunk. Mindíg fel szokott bukkanni ezen a téren *a centralizáció*

¹⁸ Lásd *V. A. Graicunas: Relationship in organisation* (Papers of the Science of Administration, Geneva, 1937). Ismerteti *Magyary Zoltán: Hány közvetlen alárendeltje lehet egy főnöknek?* (Közigazgatástudomány, 1940, 65–71. l.)

vagy *decentralizáció* régi vitakérdése, amely akörül forog, hogy lehetőleg a központi kormányzerveknek tartjuk-e fenn a konkrét ügyek végleges elintézésének jogát, vagy széles területen átengedjük-e ezt az alsóbb fokú hatóságoknak. Rövidség okából nem fogjuk itt felsorakoztatni az eléggé közismert érvek tömegét, amelyet ennek a problémának bel- és külföldi irodalma belevetett a mérleg serpenyőibe. Csupán két, igen időszerű mozzanatra szeretnénk a figyelmet felhívni. Az egyik az a vélekedés, mintha napjaink erős állami végrehajtóhatalmat kiépítő irányzatának egyedül a központosítás felelne meg. Ez a felfogás nézetünk szerint elvileg sem állja meg a helyét és ma gyakorlatilag is keresztülvihetetlen. A tekintélyállam fogalmából nem az következik, hogy a kormány döntsön, hosszas felebbezési eljárás után, minden apró-cseprő kérdésben, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy a közigazgatási eljárás rövid legyen és alsó fokon is érvényesüljön már a »Führerprinzip«, az önálló döntés és egyéni felelősség. Az erős exekutiva megköveteli a szervezet egységes irányítását, de a konkrét kérdések elintézésénél széles teret engedhet a decentralizációnak. A másik körülmény, amely különösen hazánkat illeti, az ország területének a közelmúltban ismételten bekövetkezett megnagyobbodása; ez is arra indít, hogy a minisztériumoknak a visszacsatolások nyomán előállott teendőkkal úgyis igen megnövekedett munkaterhét lehetőleg csökkentjük.

Az uralkodó közigazgatási jogi doktrina különben igazi decentralizációról akkor beszél, amikor nem kirendelt kormányzerveknek, hanem az állampolgárok által területi vagy hivatási alapon alakított *önkormányzati közületeknek* engedik át a végleges határozathozatal jogát. Hazánkban a *területi önkormányzatok*, főleg a vármegyék – mint jól tudjuk – hosszú évszázadokon keresztül igen nagy szerepet játszottak az alkotmányos életben és a közigazgatásnak is általános hatáskörű alaptagozatai voltak. Az utóbbi évtizedek fejlődése nem kedvezett nekik: számos, korábban általuk ellátott feladatot állami szervek vettek át, másrészt egyre több határozatuk érvényéhez kötötték ki a kormányhatósági jóváhagyást. Mindamellet a vármegyei önkormányzatok fenntartása ma sem jeleni teljesen elvetendő szervezési elvet; kormányzatunk a régi tömlökbe új bort akar tölteni akkor, amikor évszázados alkotmányvédő szerepük helyett inkább szociális feladataikat állítja előtérbe, különösen az Országos Nép- és Családvédelmi Alap munkásságának keretében. Az azonos foglalkozást űző, illetve eszmei célt szolgáló egyénekből álló *területi önkormányzatok*, vagy más szóval hivatásrendek kiépítése meg egyenesen koreszmének látszik. Részünkről helyesnek és továbbra is követendőnek tartjuk azt a törvényhozásunkban eddig érvényesült elvet, hogy ezek az érdekvépviseletek kapcsolódjanak bele a területi önkormányzatok tevékenységébe is.

Nem kerülhetjük el, hogy e helyen rá ne mutassunk a közigazgatásunk alapszövetét tevő önkormányzati sejtek: *a községek igazgatásában mutatkozó bajok orvoslásának* eszközeire. Az immár több,

mint félévszázados *multra* visszatekintő községi törvényben foglalt és a tényleges viszonyoknak meg nem felelő szabályozást az élet igényei szerint kell átalakítanunk. Legyen a *jegyző* formálisan is a községi adminisztráció feje; kapjon elsőfokú határozási jogkört és szabaduljon a felügyeleti hatóságok túlzott gyámkodása alól. Jelenlegi abnormalis munkaterhével kapcsolatban ahelyett a már letárgyalt kérdés helyett, hogy hány alárendeltje legyen egy főnöknek, vessük fel azt a meghökkentő racionalizálási problémát is, hogy hány főnöke lehet egy alárendeltnek?¹⁹ Így majd rá kell jönnünk annak a mostani állapotnak a tarthatatlanságára, hogy a jegyzőnek számtalan felső fórum ad egymásra való tekintet nélkül utasításokat, megbízásokat és hogy száznál is jóval több, nagyrészt haszontalan nyilvántartást vezetnek vele. Megint csak a közigazgatás egységes irányításának megteremtése az a csodaszer, amellyel ezen a betegségen segíteni lehet. A szükséges rostálás után is fennmaradó munkamennyiség ellátásához természetesen biztosítani kell a jegyző számára a megfelelő személyzetet. Mindezzel párhuzamosan azt a javaslatot is meg mernénk kockáztatni, hogy a jegyzőt ne a községi képviselőtestület válassza, hanem a belügyminiszter nevezze ki, amint ez a visszacsatolt területeken most ideiglenes hatállyal történt. Persze a jegyzőnek ez az állami alkalmazottá válása azzal járna, hogy fizetését is a jövőben az állam viselné és nem hárítaná többé a nagyon különböző teherbírási községekre. A választás gondolatának elejtése mellett szól az, hogy a falusi képviselőtestületek tagjai nem igen tudják megítélni a jegyző képességeit és a szavazásnál inkább mellékes szempontok vezetik őket. A kinevezett jegyzők természetesen bármikor át is helyezhetők; ezzel a lehetőséggel azonban a kormánynak csak komoly közérdek fennforrása esetén szabadna élnie.²⁰

A községi igazgatás reformjának érintenie kellene a *képviselőtestületnek* ma túlnyomó részben formális szerepét is. Ennek a tanácskozó szervnek általában csak a közvélemény kifejezésére kellene szolgálnia és csupán néhány, jól kiválasztott kérdésben legyen határozási jogköre, de ezekben azután anélkül, hogy a határozat jóváhagyásra szorulna. A mai, az őszinteséget nélkülöző állapot nem alkalmas arra, hogy a képviselőtestület tagjainak kedvét és érdeklődését ebbren tartsa. A laikus tisztségviselők közül a *bíró* a jövőben kizárólag közvetítő és tájékoztató szerepet játszana a jegyző mellett. Az igazgatás egyszerűsítését eredményezné végül az is, ha az egy *körjegyzőségbe* tartozó kisközségeket jogilag egyetlen községgé fognánk össze, közös képviselőtestülettel és költségvetéssel. Ez egyáltalán nincs ellenmondásban a számottevőbb lakott helyeken jegyzői kirendeltségek létesítésével, aminek főleg az Alföld tanyavilágában van fontossága.

Nem kevésbé érdekes probléma a *városigazgatás korszerű módszereinek kidolgozása*. Egészen sajátos megítélés alá esik ezen a téren a milliós lélekszámot jóval meghaladó *Budapest székesfőváros*, amelynek adminisztrációját valóban külön törvények szabályozzák; a székesfőváros felelős vezetőinek erős érzékük van a fejlődés támasztotta racionalizálási követelmények kielégítése iránt és ma már pl. folynak

¹⁹ *Uhlyarik Nándor*: A község és a falu harca (Közigazgatástudomány, 1941, 329. l.).

²⁰ Most kifejtett álláspontunkkal lényegükben megegyeznek *Máté Imre* fejtegetései »Közigazgatásunk átszervezése« (Homok, 1932) c. művében. A jegyzőválasztásnak – alispáni jóváhagyás melletti – fenntartását kívánják *Koncz János* (A községi közigazgatás reformálása, Budapest, 1923) és *Weiss István* (Törvényjavaslat a községi közigazgatásról, Budapest, 1940).

azok a munkálatok, amelyek a fővárost a környező településekkel összefogó Nagy-Budapestnek a háború befejezése után aktuálisává váló megteremtéséhez szükségesek. Az eddiginél több figyelmet kellene ellenben fordítani a vidéki városok helyzetére. Ebben a tekintetben nagy hátrányt jelent az, hogy törvényhozásunk 1870-ben, majd 1886-ban szerencsétlen házasságokat hozott létre akkor, amikor a vármegyéket és a törvényhatósági városokat azonos jogi keretekbe vonta, a megyei városokat viszont a községekkel együtt szabályozta.²¹ Ez a jogi séma nem fedi az életet: a törvényhatósági város egészen más természetű egység, mint a vármegye, a megyei város pedig sokkal komplikáltabb közület a községnél. Mindkét fajta városnak közös vonása az, hogy a szoros településben élő, nagyszámú lakosság civilizált életformáit biztosító gazdasági, valamint műszaki (városrendezési és fejlesztési) feladatok állanak náluk előtérben;²² megoldásukban nagy szerepük van a magánvállalkozás rugalmas módszereit alkalmazó különleges szervezeti alakulatoknak, a közüzemeknek. Nem lehet tehát tovább kitérni annak, az 1848-as törvényhozás által már elismert és a várospolitikának úgyszólván minden szakértője (pl. Grünwald Béla, Beksics Gusztáv, Ehen Gyula, Harrer Ferenc, Vásáry István) részéről hirdetett követelménynek a megvalósítása elől, amely szerint a városokat külön törvényben kell szabályozni; ennek előkészítésére egyébként az 1912: LVIII. t.c. a kormányt kifejezetten kötelezte is. A várossá való minősítést és az ú. n. belterület megvonását pontosan megállapított tényekre (a lakosság sűrűsége, foglalkozási megoszlása, a beépítés módja, közművekkel való ellátottság, stb.) kell alapítani.²³

A KÖZIGAZGATÁSI HATÓSÁGOK ELJÁRÁSÁNAK szabályozását és az ügyintézés egyszerűsítését sem szabad azonban elhanyagolni a most vázolt szervezeti reformok végrehajtása mellett. Ma is fennálló, kiáltó hiánya közigazgatási jogunknak, hogy nincs általános érvényű eljárási kódexünk, amely a közigazgatási határozatok előkészítésének, kibocsátásának és végrehajtásának módját, a jogszerűség szempontjából szabályozná. Ezt a hézagot a közelmúlt években készült értékes javaslatok²⁴ felhasználásával hamarosan ki kellene töltenünk. Ennek a rendezésnek a keretében volna pl. kimondandó az is, hogy a közigazgatási szerveknek az a, sajnos, elég gyakran tanúsított magatartása, amikor valamely kérdésnek nem adnak helyet, de nem is utasítják el, hanem az aktát egyszerűen hevertetik, bizonyos idő eltelte után úgy tekintessék, mintha a kérelem teljesítését kifejezetten megtagadták volna. A fél így nem marad tovább bizonytalanságban és jogorvoslattal élhet a felsőbb hatósághoz, vagy a közigazgatási bírósághoz. Ilyen rendelkezés nemcsak az egyének érdekeit szolgálná, de előmozdítaná a közigazgatás ütemének gyorsabbá tételét is.

²¹ Lásd újabban *Csizmadia Andor*: A magyar városi jog (Kolozsvár, 1941).

²² Lásd a Magyar Városok Országos Kongresszusának az 1929: XXX. t. c. javaslatának betérjesztésekor készített emlékiratát (Budapest, 1929).

²³ *Magyary Zoltán*: A magyar várospolitika alapvetése (különlenyomat A mai magyar város c. munkából, A korszerű közszolgálat útja, 8. sz., Budapest, 1938).

²⁴ *Valló József*: Közigazgatási eljárás (Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai, 22. sz., Budapest, 1937), *Szítás Jenő*: Közigazgatási eljárás (A korszerű közszolgálat útja, 9. sz., Budapest, 1939).

Ami a közigazgatási aktusok jogérvényessége szempontjából többnyire közömbös, de az adminisztráció simaságára és hatékonyságára nézve annál nagyobb kihatású *technikai ügyvitel egyszerűsítését* illeti, ennek a munkahelyek célszerű berendezésétől kezdve az iratok iktatásának, az előadók közötti kiosztásának, nyilvántartásának, a határozatok leírásának, tisztázásának és továbbításának (postázás, kézbesítés) ötletes módjaiig egyetlen lehetőséget sem szabad elhanyagolnia. A legfőbb cél minden hiábavaló írásbeliség és fölösleges aktakezelési mozzanat kiküszöbölése, továbbá a különböző véleménykéréseknek és főnöki revízióknak a minimumra való szorítása legyen.²⁵ A próbát legjobban kiállt rendszer alkalmazását az egész közigazgatásban kötelezővé kell tenni és az eredményeket időnként felül kell vizsgálni.

Közigazgatásunk mélyreható racionalizálásának végül *a jogszabályok mai áttekinthetetlen tömegében is rendet kell teremtenie*; ehhez a hatályos jogszabályok kiválasztására és tárgyak szerint csoportosított, időnként megújítandó hivatalos összeállításokban való közzétételére van szükség, amelyek a sokféle, részben elavult törvény és rendelet között való keresgélést feleslegessé teszik és így a tisztviselők munkáját nagyon megkönnyítik.²⁶

A racionalizálásban természetesen nem szabad valami merőben gépies, uniformizáló műveletet látnunk. Érdekes, hogy ezt a felismerést még a számszerűen mérhető – mondhatnánk üzleti – eredmények iránt különös érzékkel bíró északamerikai íróknál is megtaláljuk.²⁷ A közigazgatás – hiszen éppen ebből az igazságból indultunk ki – szoros kölcsönhatásban áll a nemzeti társadalommal és így eredményességén nemcsak mennyiségi munkateljesítést, hanem társadalompolitikai jó, értékes hatások kiváltását kell értenünk.

MARTONYI JÁNOS

²⁵ Lásd erről *Órffy Imre*: Hogyan racionalizáljuk a magyar közigazgatást? (Az Egységes Pártban 1929. november 13-án tartott előadás, Budapest, 1929), *Mayyary Zoltán*: A magyar közigazgatás racionalizálása (Budapest, 1930), továbbá *Fluck András* számos értekezését (különösen: Közigazgatásunk tudományos szervezésének munkaprogramja, Budapest, 1932 és A közigazgatási ügyintézés racionalizálása, A korszerű közszolgálat útja, 7. sz., Budapest, 1938). A magángazdasági élettel való összehasonlításban érdekes *vitéz Rajty Tivadar*: Az irodaüzem racionalizálása (Budapest, 1930) c. műve.

²⁶ Az idevágó hazai irodalomból figyelemre méltók: *Mártonffy Károly*: A szabatos törvény (Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai, 5. sz., Budapest, 1932), *Vladár Gábor–Magyary Zoltán–Mártonffy Károly*: Kodifikációs törekvések (Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai, 13. sz., Budapest, 1933), *Székelly Miklós*: Jogszabályok közzététele (A korszerű közszolgálat útja, 4. sz., Budapest, 1937), *Valló Jóssef*: A hatályos jogszabályok összegyűjtése (Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai, 34. sz., Budapest, 1941).

²⁷ Így lásd *Dimock* fejtegetéseit a »The frontiers of public administration« c. kötetben. Nálunk *Horváth Barna* mutat rá egyik mélyenjáró tanulmányában a racionalizálásnak a célok viszonylagosságából eredő sokféle megítélési lehetőségére (A jog racionalizálása, Társadalomtudomány, 1933, 23–36. 1.).

MAGYAR FIGYELŐ

TESSEDIK SÁMUEL, A MAGYAR ÖNISMERET ÚTTÖRŐJE

Kétszáz éve, hogy született e különös férfiú, aki a szarvasi evangélikus-tót eklézsia pásztorolásán és Szarvas mezővárosának az építgetésén keresztül jutott el a maradandóság óceánjába. Különös ember volt, mert nemcsak szokatlanul kicsiny és póri dolgokra pazarolta kiválóan nagy tehetségét s éppoly kiválóan nagy műveltségét, hanem mint ember is furcsán ellentétes jellemvonásokkal forgolódott a világban. Rideg, konok egyéniség volt, aki ugyancsak kemény fegyelembe szorította magát is, meg a körülötte levő világot is, ugyanakkor azonban rajongó lélek volt, aki állandóan a legszebb emberi eszmények iránt való lelkesedésben élt. Még furcsább ellentét karakterében, hogy mélyen idealista volt, a kor felfogása szerint meggyőződéssel hitt az isteni gondviselésben, az észszerűség törvényeiben és az ember nagyszerűségében, ugyanakkor azonban a leggyakorlatibb törekvésekben munkálkodott állandóan. Olyan széplélek volt, amilyenek egy papnak s egy filozófusnak kell lenni, s olyan ügyes és vállalkozó, mint egy gyáros vagy egy kereskedő.

Kis körben, de nagy dolgok között lefolyt élete sokféle művet termelt. Úgyis, mint nevelő, úgyis, mint agrár-újító, nevezetes műveket hagyott hátra. Gazdasági iskolája és a szikjavításban elterjedt módszere, széles körben őrzik emlékét. Számunkra azonban, s éppen a mai időkben, legpéldásabbak és legnagyobb értékűek azok az írásművei (a Szarvasi nevezetességek, a Paraszt ember Magyarországon, s az Önéletírása), amelyekben ko-

rának gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyait rajzolja meg csodálatos hitelességgel.

E művekben szomorú, kétségbeejtő, s magát a szerzőt is elkésztető képek rajzolódnak ki, mindennütt a lesújtó képek mellett azonban ott vannak egy bizakodó építő- és nevelőmunkának az útmutatói is. Sőt ezek a munkák nem is elsősorban a helyzetet föltáró rajzolatok, hanem egy serényen munkálkodó építő szándékának a kiindulási vagy éppen beszámolóit.

Ez a Tessedik a mélyebb magyar önismeret úttörője. Ő volt az első, aki értően közeledett a magyar társadalom mélyebb területeihez, s azokat szinte szociografikus részletességgel jellemezte. Abban is ő volt az első, hogy a feltárt helyzet jobbítására részletes és gyakorlati javaslatokat tett, s e javaslatokat nem írói ébresztő szándékkal, hanem vállalkozó, kezdeményező felelősséggel tette meg.

A komoly helyzetismeret mindig méri a dolgokat. Úgy jellemzi a valóságos helyzetet, hogy valamilyen mértékhez viszonyítja, s az így megragadott valóság rajzával valamilyen alakító szándékot szolgál. Tehát nemcsak leírja és megrajzolja egy társadalom állapotát, hanem azt is megmondja, hogy ez a helyzet hogyan áll a világban, s megfogalmazza, hogy ez az állapot milyen szintet képvisel más valóságos és elképzelhető állapotok között. S ha valóban jó és helyes a valóság megfogalmazása, akkor az is velejár, hogy a kívánt jobbítások és alakítások felé megbízhatóan utat tud mutatni.

Tessedik Sámuel helyzetismerete

példáson ilyen. Hangjában szinte felháborodott leleplezés, s tartalmában is elszomorító. Ilyen kétségbeejtően és siralmasan rosszul áll gazdaságunk, társadalmunk és kultúránk állapota a »népi« rétegekben, ez az állandó értelme leírásainak. Nyilván voltak számosan akkor az országban, vezetők és előjárók között is számosan, akik ugyanezt a helyzetet távolról sem látták ilyen elszomorítóknak, sőt »nemzeti karakternek« állították e rideg és kietlen életet. Tessedik azonban megmérte ezt az állapotot és mértékei szerint találta elszomorítóknak. S ezt a mértéket nem a nemzetiességek ködében, de még csak nem is a korszellem követelményeiben találta meg. Pedig jelesül a kor embere volt, életrajzírói a »korszellem misszionáriusának« nevezik gyakran, a szarvasi pap azonban ennél nagyobb érvényű mértékkel mért. A kor eszméi tüzelték föl, azonban a korszerűség érvénye őt nem nyugtatta meg, csak általánosabb emberi értékeknél tudott kikötni. Tehát a nagyobb emberi méltóság és egy értelmesebb világ törvényei voltak az ő mértékei, s ilyen mértékkel mérve találta siralmasnak a körülötte levő állapotokat.

S mert meggyőződéssel találta rossznak a népi helyzetet, minden megállapításánál nyomban szenvedélyesen kívánja a jobbítást, s ennek az útját legalább olyan buzgalommal firtatja, mint amilyen részletesen jellemzi a rossznak ítélt valóságot. Amilyen elkeseredett leleplező, olyan bizakodó jobbító. Tehát egészben véve se nem pesszimista, se nem optimista. Sötéten látó ott, ahol valóban sötétség van, tehát a valóság rajzánál, viszont bizakodó, sőt lelkesedő, amikor a jobbítás útjai felé néz. A valóság minden rettenetessége nem elég ahhoz, hogy építő és alakító kedvét lelohassza, viszont lelkesült építő szándéka sem elég ahhoz, hogy a valóság megítélésében szépitésekre ragadja.

Ez a hiteles helyzetismeret és ez a komoly alakító szándék, az úttörő

tiszteletreméltó érdeme. Minden jó helyzetismeret és minden helyes alakító szándék ilyen. Tessedik érdeme csak az, hogy ő tette az első komoly lépéseket ezen az úton. Viszont példamutató nagysága, hogy helyzetismerete mégsem elfogult vagy elferdült, hanem tárgyilagosan megbízható s mindig pontosan részletező. Alakító szándéka pedig komoly hozzányúlás és kezdeményezés, nemcsak ébresztő szó és jámbor óhajlás. A jobbítás komolyan vett szándékát képviseli, s ezt maga veszi elsősorban komolyan. Használható javaslatokat tesz a jobbítás útjaira vonatkozóan, hiszen magának teszi ezeket elsősorban. Ebből a politikus érzésből fakad hallatlan gyakorlati buzgósága s ezen alapulnak nem kevés sikerei.

Tessedik nem nemzetébresztő politikus író, aki a maga szerepét és a maga felelősségét betöltve látja abban, hogyha elmondja a maga véleményét és elkiáltja a maga mentő eszméjét, s azután a maga által gerjesztett révületbe esve csak siránkozik vagy átkozódik. Ő gyakorlati építő és nevelő ember, aki maga teszi meg azt az első lépést, amit helyzetismerete és politikai eszméi alapján szükségesnek tart. Sőt nemcsak az első lépést teszi meg, hanem mindazokban a dolgokban, amikre ereje futja, vállalja a legrészletesebb fáradozást, sokszor kínlódást és küzködést is azért, hogy a megkezdett úton az eredményig eljuthasson.

Igy munkálni a valóság ismeretét s így törekedni a leplezetlenül föltárt valóság jobbításán, külön-külön is példamutató nagyság. Tessedik, az úttörő érdemén kívül, e kettős nagyság eléggé meg nem becsülhető példája számunkra éppen mostani napjainkban. Ha tehetünk valami jót és érdemest világunkban, az csak ez a kettő lehet: tárgyilagos helyzetismeret és gyakorlatisan vállalkozó alakító-nevelő munka.

Erdei Ferenc

MAGYAROK ÉS ROMÁNOK MÁRAMAROSBAN

Aki a románok erdélyi kontinuitásának nagymúltú vitáját figyelemmel kísérte, méltán találhatta feltűnőnek azt a körülményt, hogy ennek az – egyébként tudományos szempontból rég meghaladott, komolytalan – elméletnek védelmezői okos óvatossággal mindig csak általánosságban beszéltek a románoknak a római idők óta való folytatólagos ittlakásáról, anélkül, hogy állításukat egyes körülhatárolt földrajzi egységeknek, esetleg egyes községeknek történetén belül bizonyították volna. Aki ismeri a Keletmagyarország történetére vonatkozó forrásanyagot, az könnyen meg is érti ezt a tartózkodást: középkori okleveleink csodálatos egyöntetűséggel szólnak a kontinuitás lehetőségére *ellen*. Epen ezért érdeklődéssel fordulunk a román sajtó legújabb tudományos, azaz inkább tudománypolitikai akciója felé, melynek során kísérlet történt egy kisebb földrajzi egység, jelen esetben *Máramaros megye* határain belül a román kontinuitás bebizonyítására. Az egyik román napilapban megjelent cikk szerzője többek közt azt állítja, hogy már a magyar honfoglalást megelőzően dákoromán nyelven mondták a misét Máramarosban, továbbá, hogy az Árpádházi királyok idejében Máramaros megyének román igazgatása volt. Mindkét állítás meglepően új s csak azt sajnáljuk, hogy közzétételük közelebbi forrásmegjelölés nélkül történt. Ami azonban az elsőt illeti, azt már eleve el kell vetnünk, mivel a szóbanforgó megyéről, illetőleg annak területéről az 1199-ik évet megelőzően semmiféle hiteles történeti forrás nem beszél, ottani románokról pedig nem is beszélhet, mert Máramaros még azután is egy évszázadig lakatlan erdőség volt, „*silva regis*”, azaz a király erdeje, s csak a XIII. század végén

indul meg itt az emberi település. Az első telepesek azonban nem voltak románok, mert, mint római katolikus hívőkre, az erdélyi és az egi püspök egyaránt igényt tartottak. Egy későbbi (1329) oklevél pontosan meg is mondja, hogy a szóbanforgó telepesek szászok és magyarok voltak (*hospites nostri fideles de Maramorusio Saxonnes et Hungari, videlicet de villis Visk, Huszth, Técső et de Hosszszumező; Fejér: Codex diplomaticus VIII–3. 353. lap*), akik Visk, Huszt, Técső, Hosszszumező és Sziget városait alapították. Körülbelül velük egyidőben jelennek meg Máramarosban a románok is, mint vándorló pásztorok, akik a földművelő magyarság számára használhatatlan területeket, elsősorban a hegyi legelőket szálltak meg és tették jövedelmezővé földesuruk, a király kezdeményezéséből. Az újonnan jöttekkel szemben már korán védelmezni kellett a szász-magyar telepesek földjeit s a király ki is kötötte az előbb idézett oklevélben, hogy semmilyen nyelvű vagy nemzetiségű emberek őket földjeiktől meg ne fosszák (*nillius idiomatis vel nationis homines ipsas terras ab ipsis auferendi habeant facultates*.) A középkori forrásokban említett s nagyrészt máig fennmaradt földrajzi nevek azonban arról tanuskodnak, hogy a magyarság, számarányához viszonyítva, döntő szerepet játszott a máramarosi földnek az emberi élet számára való meghódításában. Az öt város, de főként Sziget magyar polgárainak pásztorai és erdőölői messze behatoltak a hegyek közé, még olyan eldugott helyeken is megelőzve a románságot, mint a Sajó és a Jód völgye. Ezt a két pataknak magyar neve bizonyítja, amit a románok *Șaieu* és *Ieud* alakban vettek át, még csak le sem fordítva saját nyelvükre. Mi több, még a hegyeket, a románoknak e sajátos életterületét is a magyarok ismerték meg és nevezték el hamarabb, hogy mást ne

említsünk ezuttal, mint a Ciblest, melynek eredeti magyar neve: Szép-les már 1373-ban előfordul (Zepleshauasa; Mihályi: Máramarosi diplomák, M.-Sziget, 1900. 66. lap). Semmi sem természetesebb ezután, hogy a Tisza völgyében, a földműves életformára alkalmasabb területen egymást érik az olyan középkori magyar elnevezések, melyeket a később érkező románok változtatás nélkül tanultak meg (pl. Szarvaszó–Sarasú, Szurdok–Surduc, Veresmart–Virismort stb.). Ezek a ma tiszta román falvak valaha magyar telepek, vagy legalábbis magyar lakosságú községeknek határrészei voltak. Ami a dülőneveket illeti, a román Mihályi János előbb idézett oklevélkiadványában seregestől találunk magyar eredetűeket, még olyan falvak határait is, melyek már az oklevél keltekor híhetőleg román lakosságúak, vagy legalábbis román többségűek voltak. Így pl. 1336-ban Bedőháza határában: Sanyapathaka, Malumvize, Anyafamezew, Fanyasmezey, Keserewpathakawyze, 1353-ban Konyha határában: Kezepberch, Sospathak, arbor Zepfa, Feketewpatak, Sebuspatak, Zephaus, 1355-ben Gyulafalva határában: Hidegkut, Nadaspatok, Magosmort, Kúhat, Bikus, Fuizesmező, Egruspatak, 1389-ben Körtvélyes körül: Kewzakadas, Kurtvélyes patak, Vaskapu, Zugo patak, Belmezeu, Kepespataka, Martospatak, Sarospatak és így tovább. Mindez csak úgy érthető, hogy mikor az említett öt város magyarsága Máramarosban megtelepedett, a folyóvölgyekben a románságnak még híre-pora sem volt s az egész máramarosi erdőség e városok határának számított, melyben a magyar pásztorok és erdőlők gyakran megfordultak. De a magyarság a románok betelepülése után ugyancsak jelentős tényező maradt a saját települési területén kívül is. Ezt bizonyítja az, hogy a középkorban keletkezett román falvaknak egy (Szacsal) kivételével nemcsak román, hanem magyar

neve is használatos volt (pl. Farkasrév–Vad, Hódpaták–Breb, Kabolapatak–Iapa, Körtvélyes–Peri, Somfalva–Cornești stb.). Mindezeket tudva, igazán nem értjük, hogyan beszélhet a szóbanforgó hírlapi cikk írója honfoglalás előtti máramarosi románokról. Talán nem fölösleges megjegyeznünk, hogy az első máramarosi román, akit a történelem ismer, Szaniszló, a magyar nevű Szurduk falu kenéze, 1326-ban tűnik fel (Mihályi i. m. 6. lap).

Ezek után természetes kétkeléccsel kell fogadnunk azt a második állítást is, hogy t. i. Máramarosban már az Árpádok idején román közigazgatás volt. Ezt az értesülést szerzőnk – ha nem csatlódunk – A. Decei tévedésektől hemzsegő cikkéből veszi (Une opinion tendancieuse de l'histoire-géographie hongroise; Revue de Transylvanie, 1939. V. 289. sköv. lap), ahol többek közt az áll, hogy Máramaros első (természetesen román) vajdáját 1299-ben említik. Utánanéztünk az általa idézett helynek (Árpádkori Új Okmánytár, V. 202. lap), de ott csak „Nicolaus Vayvoda filius magistris Mauritiis” szerepel, Máramaros minden említése nélkül. Nem férhet kétség azonban ahhoz, hogy az író erre a vajdára gondolt, mert más helyen e Miklós vajda fia István máramarosi ispántól származtatja Bogdán román vajdát, aki tudvalevőleg minden népével Máramarosból Moldvába szökött Nagy Lajos királyunk akaratára ellenére s ott megalapította a moldvai vajdaságot. Ha egy kissé utána nézünk ennek a Miklós vajdának, mindjárt kiderül, hogy egyrészt nem volt máramarosi román vajda, hanem erdélyi vajda, tehát a magyar király főtisztviselője, azonban igenis volt Máramaros megye ispánja, másrészt pedig semmi kapcsolatba nem hozható Bogdán vajdával, mert Győr megyei ősi magyar családnak, a Pok nemzetségnek volt sarja, fiait és unokáit is sok oklevélből ismerjük, a Mórocz és Megyesi

családok megalapítóit, akik között azonban Bogdán vajda és testvére Juga nem szerepelnek. De hisszük is, hogy a szerzőnek nem az volt a célja, hogy Bogdán vajda dunántúli magyar származását megbizonyítsa (Pok nembeli Móricz fia Miklósról és leszármazóiról igen részletesen tájékoztat Wertner M.: A magyar nemzetségek, Temesvár, 1892. II. 270–282. lapokon). Ami mostmár Máramaros megye középkori közigazgatását valóban illeti, tudjuk, hogy megszervezése és betelepülése után a király által kinevezett ispánok (comesek) kormányozták, rendszeren előkelő magyar főurak, akiknek a románok vajdjája (első említése: 1343., Mihályi i. m. 17. lap) alárendelt közege volt. Később, a XIV. század második felében tényleg román közigazgatás alá került a megye, de úgy, hogy a román vajdák és kenézek magyar nemességet nyerve, magyar mintára megalakították a nemesi vármegyét alispánnal, szolgabírákkal, megyei közgyűlésekkel, de ez nem román, hanem tősgyökeres magyar közigazgatás volt; akik résztvettek benne, elsősorban magyar nemesnek tudták magukat s mint ilyenek lettek alispánná, szolgabíróvá, sietve levetkezve a lenézett vajdai vagy kenézi méltóságot.

Makkai László

FRANCIA ÍRÓ A NÉMETEKRŐL

A történelem újabb folyamán most másodszer kísért sorsdöntően a francia-német összefogás gondolata. Először 1871-ben, Sadowa után, az ugyancsak legyőzött francia nép dermedt lelki és politikai válságában merült fel a kérdés: parttalan víz-e a Rajna vagy öszszekötő folyam, amelynek két oldalán nem ellentétes világok, hanem egymást kiegészítő országok terülnek el? Renan szavait idézhetjük: „Franciaországból 1815 után kivetszett az igazi harci szellem... Mi

valami esztelen anyagelvűség felé rohantunk, a poroszok viszont ápolták azt a szellemet, amelyet mi „ancien régime”-nek nevezünk. Ennek a „régí rendszer”-nek ismérvei: a gyarapodás vágya, a nemzeti mítosz, a faji büszkeség; s ez a régi rendszer megóvta Poroszországot az ipari, gazdasági-szociális materializmustól, mely minden nép erejét gyöngíti s kiszívja. A háború lényegében a „régí rendszer” tartozóka; a demokrácia pedig a katonai szellem legerősebb megrontója... Németország győzelme a fegyelmezett, tekintélytisztelő, módszeres, alapos ember győzelme volt. A tudomány és a józan ész diadala... Már látom a napot, amikor a szocialista államokat a németek fogják kormányozni.” (Réforme intellectuelle et morale, 1871.)

De bármennyire tragikus volt a felismerés, a francia-német viszonyban sem az 1871–72. évi események, sem a világháború nem hozott megoldást jelentő eredményt. Utóbb a versaillesi politikusok azt gondolták, hogy a földig megaláozott, négyéves háborújába belefáradt és a nyomor martalékául odadobott ország már többé nem is lehet ellenfél. Montesquieu szavait elfelejtették: „a győztes államnak, ha uralkodni akar, nem szabad maga előtt hajtania a legyőzötteket, hanem arra kell törekednie, hogy a legyőzöttek kövessék őt”. A marnei győzelem mámorában, a versaillesi békediktátum törhetetlen erejébe vetett vak hitben kevesen voltak azok a franciák, kik úgy gondolkodtak, mint Jacques Chardonne, az író, kinek e gondolatkörbe vágó könyve a közelmúltban hagyta el a sajtót s méltán tarthat számot széleskörű érdeklődésre. (*Voir la Figure. Réflexions sur ce temps.* Grasset. Paris, 1941.)

Compiègne után megszűnt a francia irodalomban az öncélú „regény-témák”-kal való bibelődés. Az önismereti problémák, az okfejtés, a helyzetjelentés, a reflexív tény-

megállapítás és a naplóírás kerül előtérbe s ez magyarázza, hogy a prousti analitikus iskola tisztultabb, higgadtabb, józanabb eszmei síkján mozgó Chardonnenak új könyve sem más, mint ilyen „megjegyzés-gyűjtemény”, az íróba oltott józanszemléletű politikus megnyilatkozása. Chardonne ennek a veszített háborúnak a Renanja. Szívesen is idéz tőle s a késői szellemi utód fokozott határozottsággal vallja azt, amit elődje is olyan gyakran hangoztatott: „Németország uralkodni fog Európában. De a győző meg fogja kímélni azoknak a nemzeteknek a területét, amelyek az új Európa kialakítására hivatottak, feltéve, ha azok bekapcsolódnak ebbe az egységbe... Csak Németország fogja tudni megszervezni a kontinentet és a mi számunkra is alkalmat ad a belső újjászületésre, amelyre szükségünk volt s amely új életünk záloga.”

Chardonne 1905-ben járt először és utoljára Németországban. Azóta németekkel, nagy tömegben, 1940-ig nem találkozott. „Egészen mások” – vallja meg őszintén. – „Meglépett a fiatal vezetők szabad szelleme, természetessége, szerénysége, előkelősége... Olyan közösség ez, amelyben a *kasztok összeolvadnak, de nem tűnt el az igazi hierarchia.*” „A győzők – írja egy másik helyen – okosan használják hatalmukat. Megkímélnék a lassú halódtástól. Meglepnek történet szemléletük nagyvonalúságával. A nemzeti szocialisták ismerik a nemzeti egyéniség értékét.”

Chardonne felismerte a német-francia viszony forradalmi jellegű átalakulását. „Itt most nem utcai csetepatéről van szó, hanem egy kontinens, egy érzésvilág, egy erkölcs átalakulásáról.” Hangsúlyozza, hogy „Franciaország helye az új Európában csupán a franciáktól függ”, mert „Németország az új Európa kialakításában kérni fogja a mi intézményeinket is.”

Önkéntelenül Victor Hugo profécija foglalkoztat Chardonne olva-

sása közben. Még 1871-ben írta: „Új Európát kell kialakítani, új eszmék alapján. Német- és Franciaország, ez a két egymást kiegészítő hatalom, lesz főpillére ennek az új Európának. Ebből az új világból Anglia és Oroszország kizáratnak. Angliát az Óceánokba fogják kergetni, a tatár Oroszországot pedig visszaűzik a steppekre.”

Heszke Béla

MAGYAR SZELLEMI DECENTRALIZÁCIÓ

Száz éve folyik tudatosan, programszerűen a magyar szellemi központosítás, Kisfaludy Károly és Széchenyi indította el és egy század leforgása alatt a kelleténél jobban sikerült, történelmünk trianoni fordulata eszméltetett rá, hogy az ország megszűkölt határaihoz képest a főváros túlméretezett. Ennek ellenére Trianon után a magyar centralizáció még hevesebb ütemben folyt, Budapest az ipar és kereskedelem erőit végképp magához hódította s a szellemi élet tényezői is mind Pestre zsúfolódtak. Egyedül Klebergsberg Kunó művelődéspolitikája fordult szembe ezzel az áramlattal, nagy áldozatokkal fejlesztve a vidéki egyetemi városok szellemi életét. A harmincas években kezdett érlelődni a függetlenedés, a szellemi decentralizáció vágya, azonban csak a Felvidék, Északerdély és Bácska visszatérése biztosította a vidék számára azt az erőbőllehet, amely a gondolat tetté váltását ígérheti.

Valóban legjobbkor vetette fel a magyar szellemi decentralizáció kérdését a pesti Egyetemi Nyomda Diáriuma, mert a probléma most a legidősebb. A Diárium cikkírói erélyesen sürgetik a másodközpontok kiépítését: biztató Paku Imre hite Szegedben, a Makay Gusztáv Pécs hivatásában, a kaposvári Takáts Gyulának már csak a hiányok számbavétele jutott, Ko-

valoszky Miklós és Király György sok kitűnő tanáccsal szolgál, ám mindnyájuk gondolatait a „jámbor szándék” óhajítás-jellege szűrökíti. Nem veszik számba a szellemi decentralizáció súlyos és elengedhetetlen feltételeit s a decentralizáció megvalósításának ilyen útjait látják: „Milyen szép volna, ha (a főváros) a vidék megható erőfeszítésekkel kiadott folyóiratait, könyvkiadványait is kézbe venné olykor és törődne sajátos táji és kulturális problémáival, amelyek mégis csak az egész magyarság problémái.” (Makay Gusztáv). Az ilyenfajta jótékony érdeklődés a vidék iránt aligha volna több értelmes szemforgatásnál, ideig-óráig tartó divatnál, ehelyett a vidéknek olyan szellemi színvonalra kell törekednie, amely elég erős a közönyön és semmibevevésen is áttörni.

Egy szellemi másodközpont kiépülésének feltételei: legyen mindenekelőtt kulturtáj központja, álljon egy-két millió ember életének fókuszában, ott képviselje a politikai és egyházi vezetést, jelentse a tudományos és művészeti életet, legyen könyvkiadása, sajtója, erőit növelje iparának és kereskedelmének fejlesztésével s környékével teremtse szoros kapcsolatot okos közlekedéspolitikával. Egyetlen feltétel betöltése önmagában kevés, példának okáért egyeteme sem Heidelberget, sem Grenoble-t nem avatta szellemi másodközponttá, viszont Milano, München, Stuttgart a feltételek mindegyikével rendelkezik. Magyar viszonylatban talán Kolozsvár az a város, amely Erdély történelmi önállóságában gyökerező hagyományaival, gazdag szellemi multjával, egyetemével, társadalmi erők összefogásából született Erdélyi Nemzeti Múzeumával, továbbá színházával, operájával, hangverseny-életével, tárlataival, könyvkiadó vállalataival és folyóirataival leghatásosabban munkálja máris a szellemi decentralizáció megvalósítását.

Kolozsvár századok óta különös varázssal mindig magához vonta Erdély szellemi életének nagyjait. S főként a XIX. század első évtizedeiben, a „fiatal Magyarország” korában ontja az új szellemi kezdeményeket: a Farkas-utcai közsínház megnyitása másfél évtizeddel előzte meg a napot, amelyen a pesti Nemzeti Színház függönye először föllebbent, a kolozsvári Musikai Társaság és zene-konzervatórium megalapítása még többel járt a Budai Hangászati Egylet zenedéje előtt, itt született meg és itt mutatták be a legelső magyar operát és itt virágzott legkorábban a magyar jambusokban megszólaló Shakespeare kultusza. A milléniumi idők központosító akarata gátolta e város fejlődését, Trianon után azonban hiába versengett a szellemi központ rangjáért Marosvásárhely, Nagyvárad, Arad, Temesvár, két évtizeden keresztül Kolozsvár vezette az elszakított erdélyi magyarságot s a fől-szabadulás óta – a beilleszkedés átmeneti nehézségeitől eltekintve – a város szellemi élete olyan lendületre kapott, amely méltó hagyományaihoz. Kolozsvár ma Erdély politikai életének központja, három püspökség és egyik egyetemünk székvárosa, Nemzeti Színháza, filharmonikus zenekara, az erdélyi írók Szépművészeti Céhének kiadványai az egész magyar szellemi életet színezik, gazdagítják s nem jóakarató érdeklődést kérnek, hanem kikövetelik az országos figyelmet. Kolozsvár nemcsak önmagát, hanem Erdélyt képviseli; íme a Művészeti Hetek szokatlanul gazdag programja sem egyedül Kolozsvárt tükrözi, hanem az egész Erdély szellemi világát.

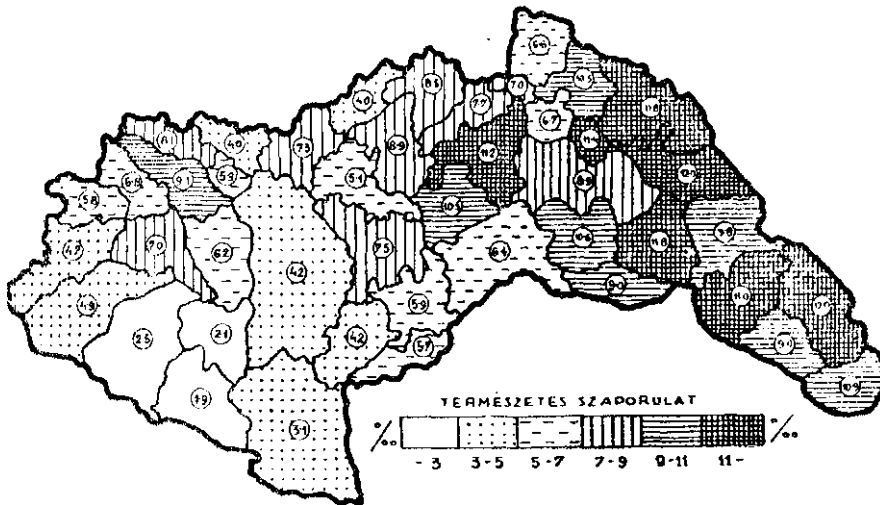
Budapest körül nagysugarú körben szellemi másodközpontok kiépülése elképzelhetetlen, ellenben Debrecen és Kassát, Sopront, Szegedet és Pécsét hagyományaik kötelezik, s e városok jövőjének virtuális képében a magyar szellemi decentralizáció öt erős bástyája

bontakozik elénk. Csak attól féltjük a decentralizáció gondolatát, nehogy – sok álomrontó nagy magyar kérdéshez hasonlóan – újságok és folyóiratok cikkeiben temetődjék el. Kolozsvárt a magyar

szellemi decentralizáció tudatos hívei élnek, éppen ezért ez a város nem vitatja a kérdést, ankétot sem rendez, de a megvalósításban bátorító példát mutat.

Kéki Béla

MAGYARORSZÁG NÉPMOZGALMA 1941-BEN

A magyarországi népmozgalom általános képe az 1941. évi előzetes főeredmények tükrében (Stat. Negyedévi Közl. 1941. 4.) változást alig mutat: a természetes népszaporulat nagyobb az ország keleti felében és egyes északnyugati részekben, egészen kicsiny délnyugaton, általában pedig *6.4 ezrelék*. A vármegyék sorrendje a következő: Csík 12.0, Máramaros 12.0, Szolnok-Doboka 11.8, Ugocsa 11.4, Szabolcs 11.2, Maros-Torda 11.0, Háromszék 10.9, Szilágy 10.6, Hajdu 10.5, Kárpátalja 10.1, Beszterce-Naszód 9.8, Komárom 9.1, Udvarhely 9.0, Kolozs 9.0, Szatmár 8.9, Borsod 8.9, Abauj-Torna 8.5, Nyitra és Pozsony 8.1, Zemplén 7.7, Jász-Nagykun Szolnok 7.5, Nógrád 7.3, Veszprém 7.0, Ung 7.0, Győr

és Moson 6.8, Bereg 6.7, Bihar 6.4, Fejér 6.2, Békés 5.9, Esztergom 5.9, Sopron 5.8, Csanád, Arad és Torontál 5.7, Heves 5.1, Zala 4.9, Vas 4.7, Csongrád 4.2, Pest-Pilis-Solt-Kiskún 4.2, Gömör és Kishont 4.0, Bars és Hont 4.0, Bács-Bodrog 3.1, Somogy 2.5, Tolna 2.1 és Baranya 1.9 ezrelék. Nagyobb tájegységeket véve alapul: *vezet a Székelyföld 10.8 ezreléssel*, szép az eredménye Észak-Erdélynek (10.6 ezrelék), Felső-Tiszántúlnak (10.5 ezrelék) és Kárpátaljának (10.1 ezrelék); *aggasztó Duna-Tisza közének 3.6 és Dél-Dunántúlnak 3.2 ezrelékes lemaradása*. Így nemcsak népmozgalmunk általános képe, de népesedéspolitikánk tennivalói sem változtak az 1941. évi előzetes főadatok értelmében.

S Z E M L E

MAI MŰVÉSZETÜNK IRODALMA

A JELENKOR ÉLETÉT a maga teljességében tárgyilagosan megítélni voltaképpen nem is lehet. Az ember annyira beleágyazódik a mába, hogy, még ha bizonyos mértékig föléje is tud kerekedni, az eseményeket és jelenségeket nem képes kellő távlatban szemlélni. A nehézségek a szellemiek terén csak fokozódnak. Az élet ugyanis állandóan változik, fejlődik és éppen a fejlődés menete, iránya és lendülete a jelenben annyiféle lehetőséget rejt magában, hogy belőle csak többé-kevésbé valószínű következtetéseket lehet levonni. Ha tehát a modern magyar művészetről beszélünk, még legóvatosabb véleményünkben is ott lappanghat az egyéni meglátás esetlegessége, bizonytalansága. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a mai művészet valójának és a vele foglalkozó kutatásnak is csupán pillanatnyi helyzetképe rögzíthető le, melynek értéke bizonyos szűkebb keretekben már csak viszonylagos lehet.

Korunk művészete mindamellettt feltüntet olyan jegyeket, melyek az előző század törekvéseitől határozottan eltérnek. Az irányváltoztatás kétségtelenül megtörtént. Erről a műalkotások egész sora kézzelfogható bizonyítékkal szolgálhat. Kérdés már most az, hogy a századforduló szörnyű kavargásából kibontakozó új művészi hitvallás lényege miben és hogyan nyilatkozik meg. A stílusakarattal megváltozása a század elejétől kezdve mind világosabban jelentkezik és ma már elég nagy a termés ahhoz, hogy a felvetett kérdésre, ha nem is kimerítő, de a valószínűságot legalább is megközelítő választ adhassunk.

A műalkotás valaminő valóságos vagy szellemi tartalomnak művészi formábaöntése. Benne e két alapvető tényező nemcsak külön-külön szerepel, hanem egyszersmind magasabb egységbe olvad össze. A modern művészeti törekvések számtalan összetevőjéből mi is csak a tartalom és forma kettős szempontját ragadjuk ki. Tartalmi felfrissülést a *közösségi eszme térhódítása* hozott, formában pedig az *új klasszszicizmus* diadalmaskodott. Vázzoljuk fel röviden, mit jelent e két lényegbevágó alkotóelem megváltozása korunk művészetében.

A XIX. század az egyéniség korlátait minden vonalon megdönteni igyekezett. Az individualisztikus szellemnek túlhajtása a művészetben is mélyreható következményekkel járt. A művész hovatovább mind függetlenebbnek érezte magát a társadalomtól és a valóságtól. A művészi termelés régi keretei elhomályosulnak. Az alkotó, megrendelő és társadalom, valamint az egyes művészeti ágak között kialakult ősi összefüggések bomladoznak. Maga a műalkotás is lassankint személyes ügy lett, mely lerázott magáról minden „elavult” előítéletet s a valóságtól mindinkább a képzelet önkényes birodalma felé sodródott. A század végén a művészet elvont, levegőbe épített elméletek szeszélyes kísérletezésévé fajult. Szervetlen voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a vezetést az építészet helyett a festészet ragadta magához. Márpedig az építészet az a művészeti ág, mely minden időben a képzőművészet szüárd tengelyének bizonyult. A fejlődésnek ilyen beállításával távolról sem akarjuk az 1800-as évek nagyszerű művészi értékeit kétségbe vonni.

De rá kellett mutatni a féktelen függetlenség veszélyeire, melyeknek örvénylése végül is zsákutcába sodorta és válságba vitte a művészetet. A századforduló összevisszasága és vergődése világosan mutatja a magát mindentől függetleníteni akaró művészi elvek teljes csődjét. Ezzel szemben századunk elejétől kezdve mind erőteljesebben bontakozik ki az új közösségi gondolat. A szociális, nemzeti és népi szempontok a művészetre is kihatottak. Tudatossá vált a felismerés, hogy az emberi alkotás értéke nem, hogy nem csökken, hanem kifejezetten emelkedik, ha az az egyén lelki világán kívül szélesebb rétegekhez is kapcsolódik. A művész és a társadalom ismét érintkezési felületet keres egymással. Ez a keresés céltudatos akarássá szilárdul, midőn a társadalom hatalmi szervezete: az állam az élet egyéb megnyilvánulásai mellett a művész kérdéseibe is belenyúl. Az érdeklődés előterébe kerülnek a társadalmi és nemzeti, egyszóval közösségi problémák. A műalkotás ezáltal új tartalommal telítődik. Ez az új tartalom elsősorban az alkalmazott művészetekben (festészet, szobrászat, díszítőművészet) ölt testet. Kivirágzik az új népiesség, mely nemcsak a tárgyválasztás külsőségeit jelenti, hanem egyszersmind szellemi magatartást, új értékelést. A tartalomnak ez az elmélyülése maga után vonja a valóság fokozottabb tiszteletét. Mai művészetünk gyökerei hosszú időn át pihent tápláló talajba kapaszkodnak, melyből friss erővel szívhatják tele magukat.

A szerves fejlődés záloga az egyre határozottabban kibontakozó építészet. Ismertető jegyei: az áttekinthető, célszerű szerkezet, nagyvonalú egyszerűség, monumentális hatásra való törekvés. Ezzel már tulajdonképpen a forma kérdéseireh érkezünk. Az új klasszicizmus nem annyira az antikhoz való visszatérés, mint inkább a kollektív gondolatból folyó, következetes esztétikai eredmény. Hatalmas igényeket nem lehet kicsinyesen kielégíteni. Másrészt a tömeg figyelmét legbiztosabban nagyvonalú, érthető, világosan tagolt formák köthetik le. A monumentális, szerkezetet hangsúlyozó forma lehetővé tette a nemrég még szét húzó művészeti ágak erőteljes összefogását. Az építészet szilárd keretei magukhoz ölelik a szobrászatot, festészetet és iparművészetet. Az architektikus szobrászat, a falfestészet és díszítőművészet érvényesülésére tág tér nyílik. Az alkalmazott művészet új virágzásának mindnyájan tanúi lehetünk. Érdekes és jellemző formai jegye korunk művészetének a szerkezet erőteljes hangsúlyozása. A vonalak és tömegek ritmusa nemcsak zenében, hanem a képzőművészetben is lényeges szerepet játszik. E jelenség szerves következménye a lírai elemek háttérbe szorítása és a drámai mozzanatok érvényesülése. A ritmus eleven lüktetése a dekoratív elgondolásoknak kedvez. A drámaiság pedig elsősorban a monumentális megoldásokra való szívós törekvésekben nyilvánul meg.

A MAI MŰVÉSZET erőinek ez a vázlatos felrajzolása távolról sem tart teljességre igényt, csupán a fejlődés irányát kívánja jelezni. Most pedig lássuk, hogyan tartja számon e törekvéseket az a kutatás, mely modern hazai művészetünk életét vizsgálja.

Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy művészetünk elkerülte a századforduló kavargásának sötét örvényeit. A magyar ízlés túlzásoktól idegenkedő, egészséges érzéke által biztosította az új törekvések zökkenésmentes kialakulását. Ezt a tényt úgyszólván minden újabb művészetünket méltató munka megerősíti. *Kállai Ernő* könyve talán az egyetlen (*Új magyar piktura. 1900–1925. Budapest, 1925*), melyből más, a nyugateurópaihoz hasonló képet kap az olvasó. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a könyv akkor íródott, mikor a művészeti forrongás hullámai még nem csillapodtak le. Kállai különben is éppen azokat a

festőket emeli ki, akik a nyugati absztrakció szellemében alkottak s akiknek jórésze a hazai talajtól elszakadva, külföldön dolgozott. Századunk első negyede magyar festészetének korántsem rajzolja meg teljes képét, hanem csakis a nyugati túlzásokkal párhuzamos jelenségeket figyeli. Gondolatokban rendkívül gazdag könyve még így is meggyőz minket arról, hogy a magyar művészet e »korszerű« kilengése a nyugat-európai viszonyoknál sokkal szerényebb méretű volt s mennyiségben is az egykorú magyar termelésnek csak egy részét teszi. Másrészt az is kiderül, hogy tehetséges művészeink az indulás idejének tapogatózásai után legtöbbszörre magukra találtak és az első esetleges kisiklások nem akadályozták meg egészséges fejlődésüket. Sőt éppen ezek eredményeit felhasználva építették ki művészi programjukat.

Kállai európai szempontjai érvényesülnek *Genthon István* egy év-tizeddel fiatalabb könyvében. (*Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig*. Budapest, 1935). De már a cím is mutatja, hogy az anyag szélesebb megalapozásával van dolgunk. A könyv a múlt század elejéről indul ki s nyomon kíséri a magyar festészet fokozatos kibontakozását. A történeti háttér erőteljes érzékeltetése az egész fejlődésnek távlatot ad. Ezáltal a kitűnő esztétikai megfigyelések és tisztán művészi jellemzések plasztikusan hatnak. Genthon már nem elégszik meg a puszta stíluselemzéssel, hanem felkutatja a művészet társadalmi összefüggéseit is. Meglátja a művészi élet és termelés szociális problémáit. Rámutat a tárlatok, a művészi szervezés és képzés fontos alakító szerepére. Ebből az eleven szellemi háttérből fejleszti ki az új magyar festőművészet történetét. Természetes, hogy ilyen módon Kállainál sokkal egységesebb és teljesebb képet varázsol az olvasó elé. A mai művészetnek csak az utolsó fejezetet szenteli. A törekvések világos előadása magától értetődően folyik az előző fejezetekben vázolt történeti fejlődésből. Rendkívül érdekesen világítja meg, mennyire megőrizte a magyar festészet a túlzásokkal szemben tartózkodó, mérsékelt alapjellegét. A legújabb stílusakarokban ő is az új klasszicizmust látja kikristályosodni. Genthon a magyar viszonyok állandó szemelőtt tartása mellett mindig tekintettel van a művészet általános európai helyzetére, elsősorban a francia festészetre. Ez természetes, hiszen a múlt századtól kezdve az első világháborúig kétségtelenül Franciaország halad az európai művészet élén. Genthon értékmérője valóban Párizs. Ez az oka annak, hogy bizonyos jelenségekkel szemben idegenül áll. Nem veszi kellően tekintetbe a magyar művészet talajából mind bőségesebben felbukkanó új erőket, melyek az európaiság mellett a magyarság sajátos értékeit is ki akarják alakítani. Ez az a hiány, ami néhány évvel ezelőtt kevésbé tűnt fel, ma már azonban határozottan észrevevődik.

Vitéz Nagy Zoltán könyve éppen e legfrissebb szempont jegyében indul meg. (*Új magyar művészet*. Budapest, 1941). Bevezetőjében maga jelöli meg célját, midőn így ír: »Fő szempontunk az, hogy művészetünk miként viszonylik nemzeti életünk alakulásához és faji létünk lényegéhez.« Természetes, hogy e vezető gondolat révén sok olyan művész kerül előtérbe, akit Genthon szóba sem hozott. Viszont nem egy érdemes festő alakja veszít fényéből. Vagyis az átértékelés új hierarchiát teremt. A népi eszme művészi megnyilatkozásának hangsúlyozása önmagában helyes. Nagy Zoltán sokat támadott könyvének alapvető hibáját nem is annyira a népi elv egyoldalú hangoztatásában látjuk, hanem abban, hogy az új szemponttal nem tud mit kezdeni. Képtelen a maga nemzeti és népi szemléletét a művészi alkotásokkal, a művészekkel és törekvésekkel összeegyeztetni. Hogy az európai összetevőket megítélésében nagyrészt figyelmen kívül hagyja, még megbocsátható. A baj abban rejlik,

hogy kitűzött célját a saját maga által kijelölt vonalon sem tudja elérni és ezáltal újabb művészi életünkről nem nyújt tiszta képet.

Egészen külön szint képvisel a modern művészetünkről szóló irodalomban *Vásárhelyi Z. Emil* könyve (*Erdélyi művészek*, Kolozsvár, 1937). A kisebbségi sors a művészetben is sajátos helyzetet teremtett. A lehetőségek megcsökkenése, a művészet megszervezésének hiánya, az állandó szellemi nyomás különleges típust fejlesztett ki, melyet Vásárhelyi találóan nevez remeteművészeknek. A könyv tíz művészt ismertet. Magányos tehetségek sokszor hősi küzdelme árad felénk a lapokról. S éppen ez a küzdelem az, amely a részvétlenségen, társadalmi tehetetlenségen, szomorú elhagyatottságon és válságokon túl felemelően hat. A könyv személyes élményeken alapul. A szociális, bölcséleti, esztétikai, technikai és általános emberi gondolatokkal teli előadásnak éppen ez a személyes élményszerűség adja meg zamatát és hitelét. Vásárhelyi ezáltal éreztetni tudja az erdélyi magyar kisebbségi művészet szövevényes és szaggatott alapszövetét. Ráeszméltet arra, hogy a megváltozott életkörülmények a művészetet is átforgalmazzák.

Az új művészet egységes jellegét meghatározott területen: az egyházművészetben vizsgálja *Jajczay János* (*Mai magyar egyházművészet*, Budapest, 1938). Nem meglepő, hogy napjainkban az egyházművészet új virágzásnak indul. Hiszen a templom az az épület, mely ősi időktől fogva a képzőművészet minden ágának legeredményesebb éltetője és ösztönzője. Ma, mikor a szobrászat, festészet és díszítőművészet ismét szervesen összeforr az építészettel, az egyházművészet előtt nagy lehetőségek nyílnak. Jajczay szép kiállítású könyvének gerincét a választékos ízléssel összeállított képek alkotják. Bennük tükröződik nemrég feléledt hazai egyházművészetünk gazdag termése.

Az alkalmazott művészet azonban világi vonatkozásokban is teret hódít. Erről tesz tanúságot a *Györgyi Dénes* szerkesztésében megjelent *Új magyar építőművészet* (Budapest, 1935–38). Bár építészetünk eredményei nem érik el a szobrászat és festészet színvonalát, mégis biztató fejlődéssel kecsegtetnek. Az új, klasszicisztikus stílus nálunk is meggyökerezett. Györgyi könyvének szép fényképei és műszaki felvételei mai építészetünk adattárának lerögzítését kezdték meg. Sajnos, építészetünk szélesebbkörű vizsgálata és ismertetése még ma is hiányzik. Az összefoglaló munka hiányát szakfolyóirataink (*Tér és Forma*, *Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye*, *Építészet*) sem tudják pótolni. Pedig építészetünk nemcsak egyes elszigetelt feladatokat tud megoldani az új művészi elveknek megfelelően, hanem téralakításra, sőt városrendezésre is sikerrel vállalkozik. Legszebb példa erre Székesfehérvár új képeinek kialakítása. A feladat szerencsés megoldását annál inkább kell értékelnünk, mert a modern szellemben vezetett rendezés nemcsak a mai gyakorlati és esztétikai követelményeknek felel meg, hanem a régi barokk műemlékek értékét is hangsúlyozottan kiemeli. (V. ö. *Somogyi Antal: Székesfehérvár. Művészet és város*. Budapest, 1939).

Az új művészi élet változatos hullámzását a könyveknél rugalmasabban követik a folyóiratok. Az 1925-ben megindult *Magyar Művészet* egyenesen célul tűzte ki a hazai művészi viszonyok minél alaposabb megvilágítását. A mult eredményei mellett előkelő hely jutott a mai törekvéseknek is. A folyóirat hasábjain egész sor jelentős tanulmány látott napvilágot a jelenkori művészet kérdéseiről. A folyóirat az európai tájékozódású művészeket részesítette előnyben, éppen ezért az általa megrajzolt kép nem teljes. Egy folyóirattól azonban nem is lehet várni egységes összefoglalást, mert az nem feladata. Több, párhuzamosan futó folyóirat azonban szélesebb alapot tudott volna teremteni. Sajnos, akkor

is, akárcsak ma, csupán egyetlen komoly művészeti folyóirat működött. Az 1938-ban megszűnt Magyar Művészetet követte 1940-től a *Szép-művészet*. Vele kapcsolatban megint csak azt kell mondanunk, hogy egy folyóirat kevés a mai jelentékeny művészi termeléshez viszonyítva. A helyzeten bizonyos mértékig javít az a tény, hogy úgyszólván minden folyóirat érdeklődik a művészeti élet iránt. Közülük több kitűnő tanulmányokat is közöl (Magyar Szemle, Nouvelle Revue de Hongrie, Pász-tortúz, stb.) Mindamellett e folyóiratoktól nem remélhetjük azt a rendszeres munkát, amit szakfolyóiratoktól joggal megkövetelhetünk.

A MŰVÉSZI ÉLETNEK akad még két olyan megnyilvánulása, mely-lyel éppen a kollektív gondolat jegyében foglalkoznunk kell. A művészet és társadalom mai egymásba fonódása különleges jelentőséget ad a kiállításoknak és a kritikának. Az alkotó és a közönség a tárlaton találkozik. Ez az alkalom adja meg a kettő között a legnagyobb érintkezési felületet. A tárlatok száma és színvonala Budapesten és a vidéki városokban egyaránt emelkedik. Különös jelentőséget kell tulajdonítanunk a *Nemzeti Kiállításnak*, mely Kassa és Ungvár után idén Kolozsvárt nyílt meg. A mai magyar művészetnek ez az évenként megismétlődő sereg-szemléje művészi és nemzeti szempontból egyaránt hasznos. Ha mindehhez hozzávesszük még a magyar művészek sűrű és sikeres külföldi szereplését is, úgy el kell ismernünk, hogy hazai művészi életünk minden nehézség ellenére képes a továbbfejlődésre és hivatásának betöltésére mind európai, mind magyar viszonylatban. A kiállítások értéke természetesen különböző. Ennek elbírálására a művészi kritika vállalkozik. A kritika az a híd, mely a művészetet és társadalmat egymással szorosan összekapcsolja. A mai magyar kritika ezt a magasztos feladatát még nem tudta betölteni. Napilapjaink és folyóirataink művészeti rovatái az ismertetésen és többé-kevésbé elfogadható bírálaton felül az ízlésnevelés színvonalára ritkán emelkednek. De talán remélhetjük, hogy művészi életünk eleven ereje a megfelelő kritikai szellemet is ki fogja tudni termelni.

A mai magyar művészet az új törekvések jegyében nagy utat tett már meg és elismerésreméltó eredményeket ért el. Az új népiesség és új klasszicizmus a maga művészi és társadalmi vonatkozásaiban kétség-telenül gyökeret vert nemcsak a zenében és irodalomban, hanem a képző-művészetekben is. Az új egység körvonalai, ha ma még talán halványan is, lassan kirajzolódnak előttünk. A legfrissebb fejlődéssel foglalkozó szakirodalom azonban még nem találta meg azokat a szempontokat, melyek modern művészetünk átfogó megítélésére és tárgyilagos értékelésére valóban alkalmasak. E téren is vannak eredmények, de ezek, mint láttuk, nem kielégítőek. Nehéz a jelenkor erdője fölé emelkedni. De e nehézséget művészeti irodalmunknak legalább a nagy összefüggések felismerésében le kell győznie, ha európai és magyar hivatását be akarja tölteni.

ENTZ GÉZA

ELŐFIZETÉSEK NYUGTÁZÁSA:

1938. évi előfizetésüket rendezték: Esztergomi növendék papság.

1939. évi előfizetésüket rendezték: Ajtay Gyula, Esztergomi növendék papság, dr. Karda Ferenc, dr. Nagy Miklós, gróf Stubenberg József, Székely Lajos, dr. tordai Zalányi Andor.

1940-41. évi előfizetésüket rendezték: Ajtay Gyula, Bikfalvy Ferenc, Buzás Imre, dr. vitéz Csongor György, Esztergomi növendék papság, dr. Hegedüs Sándor, dr. Karda Ferenc, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, Magyarai Kossa Zoltán, dr. Nagy Miklós, gróf Stubenberg József, Szent Miklós László, Székely Lajos, Vlossák Rudolf, Zerkovitz Oszkár.

1940-41. évre egyéb összeget fizettek: Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja 5 P, Inczeffy Lajos 5 P, Jancsó Elemér dr. 1.70 P, Kádár Imre dr. 5 P, Kántor Lajos dr. 5 P, Kelemen László dr. 5 P, Kiss Elek dr. 5 P, Kós Károly 5 P, Kristóf György dr. 5 P, Lakatos István 1.70 P, Lakatos Ottó dr. 5 P, Lammert Sándor 5 P, László Ferenc dr. 3.70 P, László Gyula 1.70 P, Lyceum Könyvtár 5 P, Magyarai Kossa István dr. 2 P, Mestitz János 5 P, Minerva Rt. 4 P, Nagy Irén 5 P, Nagy Lajos dr. 4 P, Nagy Zoltán dr. 5 P, Nemes András gróf 5 P, Papp Ferenc dr. 3.50 P, Pellion Ervin 5 P, vitéz Pethő Zoltán 5.50 P, Péterffy Pál dr. 5 P, Puskás Lajos 5 P, Református Kollégium Kolozsvár 5 P, Reischel Artur 5 P, Róm. kat. Népszövetség Temesvár 0.70 P, Rózsa József 5 P, Sebestyén Zoltán 5 P, Seyfried Ferenc 5 P, Simén Dániel 4 P, Simén Domokos 5 P, Sinkó Istvánné 1.70 P, Szociális Testvérek Kolozsvár 5 P, Szolnoky Gyula 5 P, Teleki Ernő gróf 5 P, Unitárius Teológia Kolozsvár 5 P, Varga Lajos 5 P, Varga László 5 P, Vásárhelyi János 5 P, Vass Zoltán dr. 5 P, Veress Ernő 5 P, Vékás Lajos dr. 5 P, Vidovszky Erzsébet 5 P.

1942. évi előfizetésüket rendezték: Albert Vilmos, Bakody Antal, Balázs Gábor, Bíró Ferenc, Burits Pál, Buszek Gyula, Csendőr Jenő, Csiha Ernő, Dominits László, Dsida Elemér, Györffy Lajos br., vitéz Gyulay Tibor dr., Hegedüs Nándor dr., Hungári Műtrágyagyár, Iskolánkívüli Népművelési Bizottság Csíkszereda, Kegyesrendi Kalazantinum, Kereskedelmi és Iparkamara Budapest, Kiss Elek dr., Korponay Ferenc, Kozma Ferenc, Lázár László, M. kir. Ferenc József Tudományegyetem Kolozsvár, M. kir. Tudományegyetem Pécs. Máriássy Béla, Mocsáry Károly, Nagy Lajos Kollégium Pécs, vitéz Novák Ernő dr., Polgármesteri Központi S. hiv. Budapest, Radó András Dezső, Ravasz László dr., Ránky Miklós, Simó Lajos, Sz. Jakab Jenő, Szabó T. Attila dr., Szakáts Miklós, Szántó Ilona, Székely Mikó Kollegium IKE Egyesülete, Székely Nemzeti Múzeum, Szent István-Társulat Szeged, Szíj Rezső, vitéz Szunnyogh Rudolf, Tankerületi Főigazgatóság, Török Andor, Városi Könyvtár Marosvásárhely, Vásárhelyi István. – Antal Dániel, br. Atzél Ede, Bajai Takarékpénztár, Ballai Károly, Balogh Pál, Bódy László, dr. Daróczi Miklós, Deák Ernő, Erdős Gábor, Esztergár Lajos, dr. Farkas László, dr. Fehérváry Dezső, dr. Fejér Lajos, Fejérváry Károly, ifj. Horthi Dezső, Ibusz titkárság, Budapest, „Interexim” Nagyvárad, Kerekes Imre, Kunszentmiklósi ref. gimnázium, dr. Kuthy Géza, Lamnek Vilmos, M. kir. áll. Baross Gábor keresk. középiskola, M. kir. igazságügyminiszterium könyvtára, Magyarai Kossa Zoltán, Misgyáni Vilmos, dr. Molnár Miklós, Nagyváradai főispáni hivatal, dr. Nevelős Gyula, dr. Némethy Imre, Pintér István, Ref. Kollegium könyvtára, Kolozsvár.

Az 19142. évi előfizetések nyugtázását a következő számunkban folytatjuk.

A HITEL RÉGI SZÁMAI

közül kiadóhivatalunk szívesen visszaváltja az 1936. évi 1., 2. és 4., valamint az 1937. évi 1. számot. E négy régi számért csereképpen készséggel felajánljuk most megjelenő évfolyamunkat; egyes számokért viszont darabonként 2 P-t fizetünk.